

Maanaiste ettevõtlus

Uuringu aruanne

**Kairi Talves
Anu Laas**

Toetab Euroopa Liit

Tartu 2005

SISUKORD

Sissejuhatus	4
1 Naised ettevõtjana	6
1.1 Naised ja mehed ettevõtluses.....	6
1.2 Ettevõtete arv ja statistika.....	8
1.3 Naiste ettevõtlikkuse olulisus	11
1.4 Maanaiste ja ettevõtluse uuringud	11
1.5 Naiste ettevõtluse spetsiifika	13
1.5.1 Ettevõtlusnõuanne naisettevõtjatele	13
1.5.2 Mikrokrediidi vajadus	13
1.6 Naisettevõtlust mõjutavad poliitikad ja programmid	14
1.6.1 Tööhõivepoliitika	15
1.6.2 Ettevõtluspoliitika	16
1.6.3 Võrdõiguslikkuse poliitika	16
Kasutatud kirjandus	17
2 Tugisüsteemid	20
2.1 Naiste tööhõive ja naisettevõtlusega seotud infrastruktuur.....	20
2.1.1 Lastehoid	20
2.1.2 Hoolekandeteenused	21
2.2 Ettevõtluse tugisüsteemid naisettevõtja perspektiivist lähtuvalt.....	23
2.2.1 Ettevõtluse tugisüsteemid riiklikul tasandil	23
2.2.2 Ettevõtluse tugisüsteemid kohalikul tasandil	25
Kasutatud kirjandus	26
3 Naisettevõtjate fookusgrupi uuring	27
3.1 Ettevõtlusega alustamine	27
3.1.1 Stardiabi	27
3.1.2 Tööjõuprobleemid	28
3.2 Ettevõtte arendamine.....	29
3.2.1 Turg ja turustamine	29
3.2.2 Müüdid	29
3.2.3 Raha	29
3.2.4 Investeeringuvajadus	30
3.2.5 Pereäri	30
3.2.6 Ettevõtlus ja noored	31
3.2.7 Ettevõtlus ja haridussüsteem.....	31
3.2.8 Ettevõtja ja ettevõtluskonsultatsioon	31
3.2.9 Ettevõtja koolitusvajadus	32
3.2.10 Ettevõtte pankrotistumine	32
3.2.11 Väikese riigi suured ambitsioonid	32
4 Eksperthinnangud naisettevõtluse ja ettevõtluse arendamise kohta Eestis	33
5 Naisettevõtjate küsitlus 2004-2005	36
5.1 Peamised uuringutulemused.....	36
5.2 Uuringu eesmärk, meetod ja valim	40
5.2.1 Uuringu eesmärk ja uurimisküsimused.....	40
5.2.2 Uurimuse sihtrühm.....	40
5.2.3 Uurimismeetod.....	40
5.2.4 Valim.....	40
5.3 Ettevõtlus ja ettevõtja perekond.....	45

5.4	Ettevõtlusega alustamine - motivatsioon	47
5.5	Omaenda ettevõtte tegevust takistavad probleemid.....	52
5.5.1	Koolitus- ja nõuandeteenuse kasutamise kogemused ja vajadus	55
5.6	Vajadus ettevõtlust toetavate meetmete järele	61
5.7	Erinevate ettevõtte rahastamisvõimaluste kasutamine	62
5.7.1	Muutused ja areng ettevõttes.....	65
5.8	Tegevusvaldkonnad	66
5.8.1	Tegutsevate ettevõtjate nimetatud tegevusvaldkonnad.....	66
5.8.2	Ettevõtlusega alustada soovijate tegevusvaldkonnad	68
Lisa 1.	Mõisteid sugupooleuringutest	69
Lisa 2.	Mõisteid ettevõtlusstatistikast	71
Lisa 3.	Eesti ettevõtluspoliitika 2002-2006	73
Lisa 4.	Tööhõive tegevuskava 2003.....	74
Lisa 5.	Ankeet.....	75

Sissejuhatus

Üksi külas efektiivselt ettevõtlusega tegeleda ei saa.
Eela Jää

Külas ei saa kaks korda eksida.
Janika Saar

Oma väikeettevõtluse arendamine on ellujäämise küsimus.
Tiit Niilo

Ei ole olemas rasket majanduslikku olukorda, on laisk naine.
Kolmekümnendates külavanem, mees

Miks peaks naistel raske olema? Valigu endale 'õige' mees ja ärgu virisegu!
Maakonna arendusjuht

FEM projekt on INTERREGi projekt, mille eesmärgiks on kolmeaastase tegevuse tulemusena käivitada toimiv ja jätkusuutlik naisettevõtluse tugisüsteem maapiirkondades tegutsevatele naisettevõtjatele ja ettevõtlusega alustada soovivatele naistele. INTERREG projekt edendab piirideülest, riikide- ja regionidevahelist koostööd partnerluste kaudu, et soodustada piirkondade tasakaalustatud arengut. Maanaiste tegemisi peetakse Euroopa Liidu programmides olulisemaks kui seda seni Eestis on tehtud.

Naisettevõtluse all mõeldakse käesolevas uuringus ennekõike ettevõtete tegevust, millel on **naisomanik**, mitte niivõrd ettevõtlusalasid, kus domineerivad naisettevõtjad. Ettevõtjaks peetakse antud töös oma ettevõtte **loojat, juhtijat ning arendajat**. Paljudes uuringutes peetakse naisettevõtjaks ettevõtte omanikku, kelle omandis on vähemalt üle poole ettevõttest. Antud uuringus olid ettevõtjatest ainuomanikuks kolmveerand naisettevõtjatest ning ülejäänutelt ei olnud küsitud, kuid suure osaga nad ettevõtet omavad. Euroopa Liidus on eraldi projekte ettevõtetele, mida *juhivad, omavad või kontrollivad naised*.

Ei saa rääkida ainult naisettevõtlusest, kuid tuleb aru saada, et naisettevõtjal on oma soost ning ühiskonna soorollihoiakutest lähtuvalt soospetsiifilisi aega ning energiat nõudvaid kohustusi, mida paljudel meesettevõtjatel ei ole. Stereotüüpne ning traditsiooniline vaade naiste ja meeste soorollidele ühiskonnas loob naistele palju suuremaid barjääre mitmekülgses eneseteostuseks ning ühiskonna tipp-positatsioonidele jõudmiseks.

Meeste ja naiste võrdõiguslikkus on Amsterdami Lepingus määratletud põhimõte. Selle printsiibi sisaldumine kõikides elluviidavates poliitikates pole enam võimalus, vaid otsene kohustus. Sellest lähtuvalt peab võrdõiguslikkuse süvalaiendamise olema läbivalt integreeritud struktuurifondidega seotud programmeerimisse.

Euroopa Liit peab oluliseks meeste ja naiste võrdsete võimaluste edendamist ning see ei tulene deklaratiivsusest või 'pehmete' väärtuste domineerimisest, vaid see otsus tugineb pikaajalistele uuringutele ning analüüsidele, mis tõestavad seda, et soolise ebavõrdsuse vähendamine aitab kaasa vaesuse vähendamisele ning tasakaalustatumale arengule. Soolise võrdõiguslikkuse arendamise valdkonnas peetakse oluliseks uute töökorraldusvormide väljatöötamist töö ja pereelu paremaks ühitamiseks ning töökohtade soolise segregatsiooni tõkestamist.

Maaelu edendamiseks on riigi esindajatel tarvis teha rohkem koostööd aktiivsete kohalike inimestega. FEM projekti eestvedavas organisatsioonis ETNA Eestimaal ning teistes partnerorganisatsioonides on inimesed, kes võiksid riiklike poliitikate kujundamisel ja programmide elluviimisel riigile headeks partneriteks olla.

Antud uurimuse läbiviimisel arutas töögrupp, mis on maapiirkond ja kes on naisettevõtja. Sotsioloog Jüri Saarniit on öelnud, et sotsioloogiliste uuringute järgi algavad linlikud väärtused umbes 10000 elanikuga asumist. Inglismaa postiteenistus defineerib samuti maaelanikkonda kui alla 10000 elanikuga asuala, Eesti Post räägib küll 'maapiirkonnast', kuid ei defineeri seda mõistet. Tõukefondide dokumentides on räägitud 'väiksema elanikkonnaga ja perifeersetest piirkondadest'. Antud uuringus küsitlesime naisi ka väikelinnadest, kuid piirasime linna mõistet ja ei lugenud alla 4000 elanikuga linna linnaks, vaid maa-asulaks.

Antud aruanne sisaldab riiklike arengukavade ja ettevõtluse tugisüsteemi uurimist, kolme fookusgrupi materjali ja ligi 400 maanaise seas läbiviidud ankeetküsitluse tulemusi. Maanaiste uuringu analüüsi sissejuhatavas osas on esitatud peamised uuringutulemused.

Uuringu koostajad tänavad kõiki uuringule kaasaaitajaid: FEM projekti juhtgrupi liikmeid, anketeerijaid ja muidugi vastajaid ning fookusgruppides osalejaid.

Loodame, et uuringu andmed aitavad vähendada kahtlusi maapiirkonna naiste ettevõtluse vajalikkuse, probleemide ja spetsiifika osas.

1 Naised ettevõtjana

1.1 Naised ja mehed ettevõtluses

Rääkides eraldi naiste ettevõtlusest, leidub alati neid, kes väidavad, et ettevõtjal ei ole sugu. Seetõttu küsime, kas naistel on ettevõtjaks saamisel ja ettevõtjana tegutsemisel soost tulenevaid kitsendusi ja takistusi, mis oleksid oluliselt erinevad meeste ees seisvatest raskustest? Uuringud on näidanud, et naistel võib olla ressursse, nagu inim-, sotsiaalse ja finantskapitali hankimisel, teistsuguseid probleeme kui meestel. Traditsiooniliselt kuulub meeste rohkem kinnisvara, neil on tugevam toetav võrgustik otsustajate seas.

Naiste ja meeste positsiooni ettevõtluses on kogu maailmas uuritud alles lühikest aega. Pikemad on uurimiskogemused naiste ja meeste tööturu-uuringutest. Eestis on ühiskonna eri aspektide uurimist soo aspektist tehtud viimasel kümnepäeval aastal ning uurimistraditsioon selles vallas on väike ning seetõttu on ka inimeste teadmised ja teadlikkus naiste ja meeste ettevõtlusest puudulikud.

Juba ligi kümne aasta tagune Väikeettevõtete Euroopa uuring näitas, et naiste ja meeste ettevõtluses on terve rida erinevusi, samas kui võrrelda naiste ja meeste ettevõtlust samas sektoris, siis on need erinevused väiksemad ning pigem on rohkem sarnasusi (Fourth Annual 1996).

Iseendale tööandjate seas domineerivad Euroopas mehed, keda on selles grupis kolmveerand. Kui aga analüüsitakse perekonna jaoks töötajaid, siis on olukord vastupidine. Naiste osakaal ise endale töökoha loojatena on kasvanud, seda eriti teenindussektoris.

Sooliselt segregeeritud statistika on puudulik ja raskesti ühildatav, kuid keskmiselt võib pidada usaldusväärseks suhet, et Euroopa Liidu liikmesriikides on ettevõtjatest 30% naisi. Naiste poolt loodud ettevõtted on keskmiselt pikema eluaega kui meeste ettevõtted, see tuleneb ennekõike ka tegevusvaldkonnast ja mitte ainult ettevõtja soost.

Naised kasutavad vähem kui mehed konsultatsiooniteenuseid, osaliselt on selles ehk süüdi harjumus pöörduda nõuandja poole ja teiselt poolt ei vasta ettevõtluskonsultatsioon ja seda toetav tugisüsteem naiste vajadustele. Paljud naised tahaksid alustada tegevust väikese kaubandus või teenindusettevõttega, kuid seda ei pea konservatiivsed ja suureettevõtlust ülimalt pidavad konsultandid konkurentsivõimeliseks.

Naistel on sageli probleeme vanaduspensionide saamisega, sest nad on olnud tasuta pereettevõtte töötajad. Eestis ei osata praegu kahjuks piisavalt näha probleeme, mis tõusetuvad praeguste miinimummakse maksvate FIEde pensionipõlve jõudmisel (minimaalset sotsiaalmaksu maksva FIE indekseeritud pensioniaasta koefitsient on 0.222), sest suure tõenäosusega ei võimalda nende pensioni suurus toimetulekut.

Sotsiaalse kaitse skeemid on üheks tasuta pereettevõtte töötajate ja naisettevõtjate probleemiks. Eestis ei ole enam taluperes abikaasad kaetud sotsiaalkindlustusega oma abikaasa kaudu, omamoodi on see hea, sest sunnib inimesi varakult mõtlema oma sotsiaalsele kaitsele ja kindlustusele. See on väga oluline ka ebastabiilsete kooselude kontekstis. Muidugi tuleks kõigil mõelda oma vanaduspäevade kindlustamisele, kuid majandusliku toimetulekuga võitlevas leibkonnas jäävad tulevikku suunatud investeeringud tegemata.

Soomes on naisettevõtjad suutnud teha nii tugevat *lobby* oma parlamendiliikmete seas, et kõik naissaadikud töötavad naisettevõtjate sotsiaalse kaitse suurendamise nimel, seal on väga selgelt näha parteiülene ja naiste ühishuvi arendav koostöö. Eestis see tänasel päeval kahjuks veel nii ei ole, väike- ja mikroettevõtjate hääl on seadusandja tasemel väga nõrk, et mitte öelda olematu.

1990ndate keskel on paljud riigid liikunud naisi toetavatelt programmidele mõlemale sugupoolele mõeldud programmidele, tähelepanu on suunatud peamiselt soolise võrdõiguslikkuse suurendamisele, mitte ainult naisettevõtluse edendamisele.

Väikeettevõtluses on üheks suuremaks rahvusvaheliselt aktuaalseks probleemiks pereettevõtetes töötavate inimeste õiguslikud, sotsiaalse kaitse ja majanduslikud suhted.

Eestis kehtib maist 2004 soolise võrdõiguslikkuse seadus, kuid see seadus ei ole esimesel poolaastal käivitunud, isegi seaduses ettenähtud ametikohad on täitmata, teadmised soolisest võrdõiguslikkusest on kasinad isegi riigi tippametnike seas.

Maaettevõtlus on ettevõtluse oluline osa, mis nõuab eraldi tähelepanu. Ameerikas on Kaufmanni Keskus¹ juba 1999. aastal töötanud välja maaettevõtlust edendava ettevõtlusprogrammi, mille käigus koorus välja seitse unikaalset väljakutset seoses maaettevõtluse arendamisega:

- 1 Arendada kultuuri, mis tõstaks ettevõtlikkust ehk ettevõtluskultuuri- ja keskkonna loomine.
- 2 Maapiirkondade suurem kaugus turgude ja teenusteni.
- 3 Finantsvõimaluste probleemne kättesaadavus maal.
- 4 Toetavate teenuste asukohavaliku õigustamine ja nõudluskünnise ületamine.
- 5 Teiste ettevõtjate puudumine.
- 6 Majandusklastrite ehk ettevõtete kobara ehk väärtusketi puudumine.
- 7 Maainimeste isepäisus ja sõltumatu vaim – tasakaalu otsimine ‘*enda peremeheks olemise*’ ja eduka ettevõtja koostöövajaduse vahel (*‘üks ei saa’*).

Maainimeste seas on palju väga vastuolulisi isiksusi, kus ühes ääres on need, kes arvavad, et maal saab kõike teha, kuni teise äärmuseni, kes arvavad, et igasugune ettevõtlikkus on seotud riski võtmisega ja parem on mitte riskida.

Maal on ettevõtlike inimeste vahelised võrgustikud isegi olulisemad kui linnas, sest edukas ettevõtja vajab asjatundlikke vestluskaaslasi, kes jagaksid oma kogemusi ja kellega koos leida uusi ideid ja võimalusi. Ameerikas arendavad maapiirkondades ettevõtlust mitte niivõrd ettevõtlusnõustajad, vaid esialgu on palju tööd selgitus- ja kihutustöö tegijal² ehk innustajal, alles siis jõutakse professionaalse ettevõtluskonsultandi juurde. Innustaja pigem aitab inimestel endas selgusele jõuda ja küsimus on püstitatud selliselt, et *mida teile meeldiks teha*, mitte *mida te nüüd kohe peaksite tegema*. Praegu kipub Eestis olema mitte ainult innustajate puudus, vaid riiklikud programmid on sageli elukauged ja bürokraatlikud ning kõiksugused nõuded mõjuvad pigem pärssivalt kui innustavalt. On ju ettevõtlust toetavad institutsioonid (EAS ja PRIA) pigem suuremate ja elujõulisemate ettevõtete partneriks ning ei taha end siduda ‘äraelamisetevõtluse’ retoorikaga.

Janika Saar (2004) võrdles ettevõtlusega alustamist kampsuni kudumisega, kus meister, kes tunneb oma oskusi, laotab materjalid enda ette ja vaatab, mida on võimalik teha olemasolevast ning mida on tarvis juurde muretseda. Kui vajalikud oskused ja materjal on olemas, siis on tarvis teha otsustus, kas alustada tööd või mitte ning siinkohal võib olla kõrvalseisjal väga oluline roll. Juhtub seal olema mittemidagitehatahtev viripill ja otsus võibki tegemata jääda.

Inglismaal on Maapiirkondade Agentuur maapiirkondade paremaks teenindamiseks välja töötanud kvaliteedistandardid. Agentuuri eesmärgiks on maaelu kvaliteedi ja maal elavate inimeste heaolu tõstmine ning nad on selle nimel sõnastanud prioriteetsed valdkonnad. Kas Eestis on maapiirkonna arendamiseks selge visioon ja strateegiad? Vaatamata kümnetele valdkonnaspetsiifilistele tegevuskavadele jääb integreeritud lähenemisest ja tervikunägemisest puudus.

---

¹ The Kauffman Center for Entrepreneurial Leadership,
<http://www.emporia.edu/business/ibed/center/reports/cbed0406001b.pdf>

² facilitator, Enterprise Facilitation Board

1.2 Ettevõtete arv ja statistika

Ettevõtja on isik, kes tegutseb äris kasu saamiseks ja kannab sellesse ärisse tehtud isiklike investeeringute kaotamise riski. Ettevõtte (firma, käitis) on tööjõu ja kapitaliga varustatud iseseisev majandusüksus. Iseseisva majandusüksuse tunnusteks on varade lahusus, oma bilanss, raamatupidamine ja juhtimine.

Positiivistliku majandusteooria järgi on ettevõtte eesmärgiks võimalikult suure kasumi teenimine. Kaasaegse majandusteooria erinevad suunad tunnistavad ka võimalust, et kasumi maksimeerimine ei pruugi olla iga ettevõtja peamiseks liikumapanevaks jõuks (Gustafsson 1997). Ettevõtjaks võivad olla ka inimesed, kellele on rahast olulisemaks teha midagi ära valdkonnas, kus nad näevad suurt puudujääki või vajadust, kuigi ettevõtte ei teeni selles valdkonnas suurt kasumit, kuid suudab tulla ots-otsaga kokku ja pakub tegijale töökoha. Eela Jää nimetas niisugust ettevõtlust 'äraelamisettevõtluseks' (Jää 2004). Eriti puudutab see sotsiaal-, kultuuri- ja haridusvaldkonda.

Kahjuks ei ole ettevõtjaid kajastavad andmebaasid Eestis ühildatud. Andmeid ettevõtete õigusliku staatuse kohta saab äriregistrist ja Maksu- ja Tolliametist.

Äriseadustiku järgi on äriühinguteks aktsiaselts, osaühing, tulundusühistu, täisühing ja usaldusühing. Äriregistri andmetel oli Eestis novembri alguses 2004 kokku **89457 äriühingut**: 6334 aktsiaseltsi, **59 114 osaühingut**, 794 tulundusühistut, 359 täisühingut, 654 usaldusühingut, 384 välismaa äriühingu filiaal (Äriregister 01.11.2004).

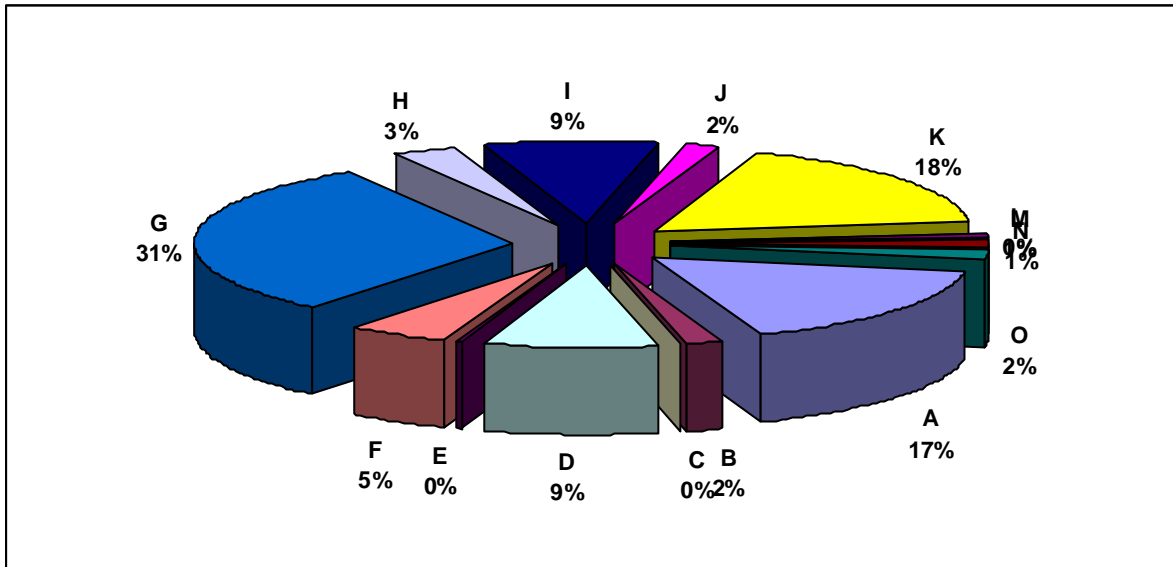
Juriidiliseks isikuks on ka füüsilisest isikust ettevõtja (FIE), kelleks võib olla iga füüsiline isik. FIE kantakse Äriregistrisse tema nõudel. FIE tuleb kanda Äriregistrisse, kui ta on maksukohustuslasena registreeritud Maksu- ja Tolliametis vastavalt käibemaksuseadusele (aastakäive ulatub üle 250 000 krooni), kuid võib sätestada muud juhud, mil FIE peab olema kantud Äriregistrisse. Novembri alguses 2004 oli Äriregistrisse kantud 21818 FIEt, kokku oli neid üldse Eestis 68360 (Maksu- ja Tolliameti andmed, **tabel 1**). **Joonis 1** näitab kõigi äriühingute jaotust tegevusvaldkondade järgi.

Tabel 1 FIEde arv Eestis soo lõikes

Maakond	FIEde arv Eestis	FIEde arv, mehed	FIEde arv, naised	Naistest FIEde osakaal	Elanike arv 2003	% Eesti elanikest	% FIEdest
Tallinn	17458	9880	7578	43.4	397150	29.3	25.5
Harjumaa	5085	3129	1956	38.5	125102	9.2	7.4
Hiiumaa	1049	699	350	33.4	10348	0.8	1.5
Ida-Virumaa	5095	2899	2196	43.1	176181	13.0	7.5
Jõgevamaa	2844	1868	976	34.3	37886	2.8	4.2
Järvamaa	2487	1563	924	37.2	38408	2.8	3.6
Läänemaa	1920	1251	669	34.8	28232	2.1	2.8
Lääne-Virumaa	3986	2527	1459	36.6	67052	4.9	5.8
Põlvamaa	1981	1305	676	34.1	32121	2.4	2.9
Pärnumaa	5768	3661	2107	36.5	90127	6.6	8.4
Raplamaa	2531	1623	908	35.9	37270	2.7	3.7
Saaremaa	3270	1956	1314	40.2	35584	2.6	4.8
Tartumaa	6695	4091	2604	38.9	148992	11.0	9.8
Valgamaa	2004	1253	751	37.5	35242	2.6	2.9
Viljandimaa	3665	2336	1329	36.3	57148	4.2	5.4
Võrumaa	2522	1572	950	37.7	39202	2.9	3.7
Kokku Eesti	68360	41613	26747	39.1	1356045	100.0	100.0

Allikas: Maksu- ja Tolliamet, 01.11.2004

Joonis 1. Äriühingute jaotumine tegevusvaldkonniti Eestis, november 2004

Allikas: Äriregister

A Põllumajandus, jahindus ja metsamajandus

B Kalapüük

C Mäetööstus

D Töötlev tööstus

E Elektrienergia-, gaasi- ja veevarustus

F Ehitus

G Hulgi- ja jaekaubandus; remont

H Hotellid ja restoranid

I Veondus, laondus ja side

J Finantsvahendus

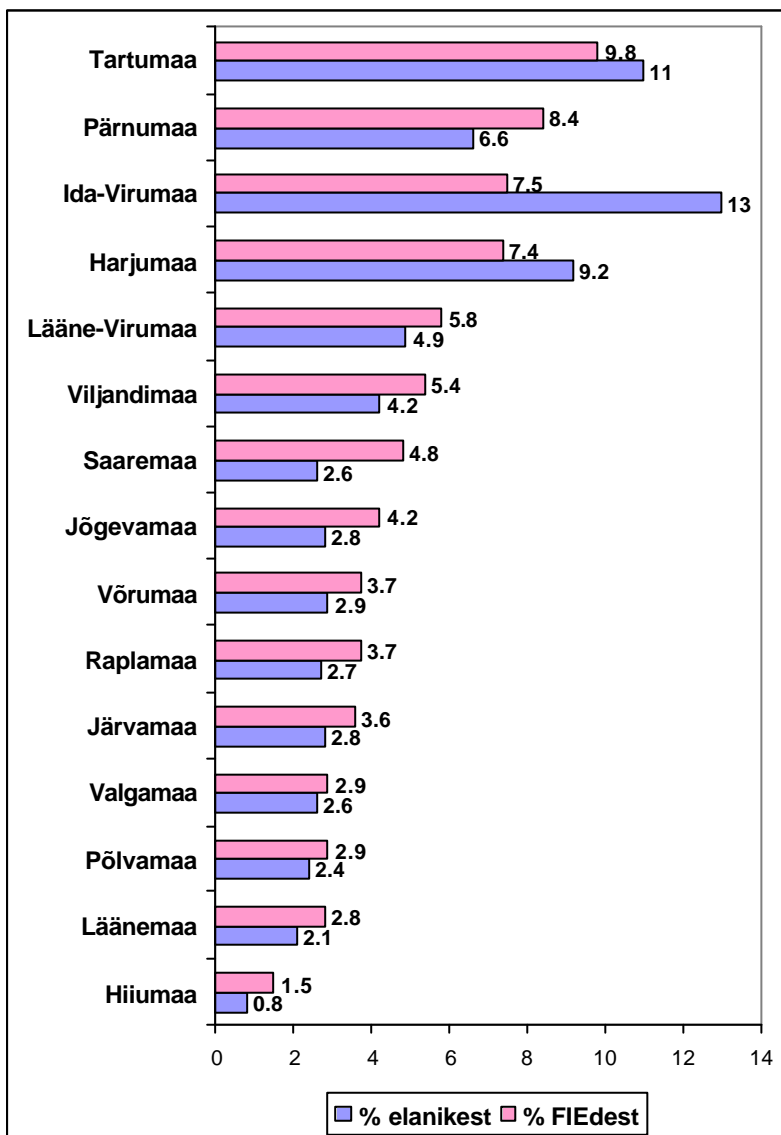
K Kinnisvara, rentimine ja äritegevus

L Avalik haldus ja riigikaitse; kohustuslik sotsiaalkindlustus

M Haridus

N Tervishoid ja sotsiaalhoolekanne

O Muu ühiskonna-, sotsiaal- ja isikuteenindus

Joonis 2. Eesti maakonnad FIEde ja elanike osakaalu järgi, %

Kõige suurem FIEde osakaal on Tallinnas, kus asub neljandik FIEdest.

38 000 FIEt maksvad ise sotsiaalmaksu s.t. neil ei ole tööandjat.

Jooniselt 2 saab võrrelda elanike osakaalu FIEde osakaaluga. Kui analüüsida **elanike arvu osakaalu ja FIEde arvu osakaalu järgi** maakondi, siis on kõige ettevõtlikumad ise endale töökoha loojad **Saaremaa, Pärnumaa, Jõgevamaa** ja Viljandimaa. Negatiivne suhe on suurte linnade läheduses olevad piirkonnad nagu **Ida-Virumaa, Tartumaa ja Harjumaa.**

1.3 Naiste ettevõtlikkuse olulisus

Naiste panust ettevõtluse ja majanduse arengus tuleb analüüsida ning vaadelda struktuursete muutuste valguses, sest sellel on nii majanduslik, sotsiaalne kui poliitiline tähtsus (Laas 2003: 8):

1. Naiste loodud ettevõtted annavad tööd nii omanikele kui ka ümbritsevatele inimestele. Ühelt poolt annab ettevõtjaks olemine võimaluse enese võimete proovilepanekuks, teiselt poolt on see oluline tööpuuduse vähendamise võimalus.
2. Oma ettevõtte annab naistele võimaluse tasakaalustada töö- ning perekonnaelu sfääre oma äranägemise ja võimaluste järgi. See on perekonna heaolu ning sotsiaalse sidususe tõstmise võimalus.
3. Naiste aktiivne osavõtt majanduselusel vähendab naiste ja meeste vahelist ebavõrdsust, tõstab naiste autonoomiat ning loob eeldused naiste suuremaks kaasaráäkimisvõimaluseks oma maa majanduslikus ja poliitilises arengus.

Maailma maanaised

Maanaisi on 1,6 miljardit, nad moodustavad enam kui veerandi kogu maailma elanikkonnast. Peamiselt on nad tegevad põllumajanduses.

Naised toodavad rohkem kui poole toidust, mis on põllul kasvanud (umbes 80% Aafrikas, 60% Aasias, 30-40% Ladin-Ameerikas ja Lääne-Euroopas ning Põhja-Ameerikas).

Naiste omandis on vaid 2% maast, ja nad saavad vaid 1% põllumajanduslaenudest.

Vaid 5% põllumajanduse arendamise ressurssidest on suunatud naistele.

Maaelanike arv, kes elavad vaesuses, on alates 1970st aastast kahekordistunud.

1.4 Maanaiste ja ettevõtluse uuringud

Eestis on sugupooleuuringud, sealhulgas naiste ettevõtlusalased uuringud, alles uueks uuringute valdkonnaks. Selle tõttu on Eestis sotsiaalse soo, naiselikkuse ja mehelikkuse mõjust üksikisikule ja ühiskonnale vähe teadvustatud. Euroopa Liidus ja rahvusvahelistes organisatsioonides kasutatakse mitme aastakümnetepikkuse teadustöö tulemusi ning kavandatakse ja elluviidavad programmid ja poliitika lähtuvad soolise võrdõiguslikkuse põhimõttest aktsepteerides sealjuures naiste ja meeste eripära ning sugupoolevadjadusi (**Lisa 2**).

Ettevõtete uuringud eeldavad andmete olemasolu ning süsteemset kogumist rahvusvaheliselt võrreldaval alusel. Pikk ja tulemusrikas on organisatsiooniuuringute ajalugu, kuid ettevõtlusalaste üldandmete kogumine jätab soovida ka arenenud riikides. Selle tõttu peab erinevate maade võrdlemisel olema ettevaatlik. Maaja Vadi on palju teinud Eesti ettevõtete korralduse ja organisatsioonikultuuri uuringute alal. Kuigi naistele peetakse omaseks liigset tagasihoidlikkust, näitavad ettevõtete juhtide uuringud, et üldiselt on eestlastest firmajuhtide jaoks organisatsioonisuhetes tähtsad viisakus ja korralikkus (Vadi 2000; Vadi 2001).

Tartu Linnavalitsus on teinud ettevõtlusuuringuid üle paari aasta ja nii on võimalik teada saada ettevõtjate hoiakute ja arvamuste kohta ühes piirkonnas (Murakas et al 1998, Murakas et al 2000, Murakas et al 2002). Sama meetodika järgi on ettevõtlust uuritud ka Lääne-Virumaal. 1990ndate lõpus tehtud ettevõtlusega mitteseotud inimeste ettevõtlusuuringute probleemiks on ettevõtluse halb tundmine ning näiteks FIEde kui ettevõtjate mittetunnistamine või vaid Äriregistri FIEdega

arvestamine. Tartu ettevõtlusuuringud näitavad seda, et naised on ettevõtete tippjuhtide seas umbes viiendik ning omanikud neist on kolmveerand.

Uuringud näitavad, et Eestis on naiste majanduslik, sotsiaalne ja poliitiline positsioon madalam kui meestel (Laas 2000; Narusk 1999; Narusk ja Hansson 1999; Teel tasakaalustatud... 2000). Eesti tööturule on iseloomulik tugev sooline segregatsioon, mis tähendab seda, et selgelt eristuvad nn naiste ja meeste tööd ning naiste ja meeste positsioon tööorganisatsioonis on erinev (Narusk ja Võormann 1995; Võormann 2000). Sage on nähe, et naiskollektiivil on meesülemus, mis näitab vertikaalset soolist segregatsiooni.

Mikk Titma uurimisrühm Tartu Ülikoolis on uurinud nõukogude pärandit ja põlvkondade elukäiku kaasaegses Eestis. Uuringute tulemused näitavad, et 1980ndate lõpul oli tegelik sotsiaalne kihistumine mitmemõõtmeline ning oluliselt diferentseeriv, viimase kümne aasta jooksul on aga kihistumine kasvanud ning naised on 'võitjate' seas vähem kui mehi (Titma 2001; Titma 2002).

Naistel ja meestel on erinev sotsiaalne ja emotsioonalne kapital, mistõttu on neil küllaltki erinevad sotsiaalsed võrgustikud. Meestel on lisaks tööalasele suhtlemisele rohkem nn 'kasulikke' kokkusaamisi ja sõpradega läbikäimisi. Tartu ettevõtlusuuringu andmed näitasid, et naistel jääb vähem aega ärikontaktide arendamiseks, mistõttu neil on raske olla 'õigel ajal õiges kohas', mis aga on päris oluline äriedu pant. Viljandimaa koostööpiirkonna ettevõtluse uuring näitas, et pooled ettevõtjad usuvad, et juhuse osa edu saavutamisel on olnud rohkem kui 20% ning iga neljas vastanu uskub, et juhuse osa on 50% ja enam (Laas 2002). Jonson Ahl on öelnud, et naisettevõtjate ja nende võrgustike toetamine annab naistele võimaluse toetada üksteist ja piirkond saab naised 'kinni hoida' (Jonson Ahl 2002: 60).

Traditsiooniliselt on naistel rohkem kui meestel nn negatiivseid võrgustikke, mis tähendab suhtlemist sugulaste ja tuttavatega, millega tihti kaasneb hoolitsemine ning abistamine (Narusk ja Hansson 1999). Naiste poolt väljaantud ressursid (aeg, energia, raha) ei too tagasi raha, tihti ei tule sealt ka positiivseid emotsioone.

Maanaiste ettevõtlusuuringuid on vähe. Laas (1998) uuris naiste ettevõtlusvalmidust ja naisettevõtjaid Tartumaal, Valgamaal ja Võrumaal. Jõelähtme projekti Woman XXI raames viidi läbi naisettevõtluse uuring Harjumaa kohta (Venesaar ja Taklaja 2001). Viljandimaa naisettevõtlust uuriti aastatel 2001-2002 (Proos et al 2001 ja Pajupuu et al 2002).

Kõik need uuringud kinnitavad, et naistel on ärisse tulek paljudel juhtudel suurte barjääride ületamine nii iseendas kui oma kaaskondsetes. Naised peavad olema tublimad ja rohkem vaeva nägema, et neid märgataks, koheldaks kui võrdset äripartnerit ning aktsepteeritaks (Laas 2001).

Rootsi teadlane Jonson Ahl on uurinud naisettevõtja konstrueerimist³ ja naisettevõtja kohta käivat diskursust⁴. Ta on avaldanud arvamust, et naisettevõtjate uuringud on naisettevõtjat konstrueerinud kui *Teist* meesettevõtjast lähtudes (Jonson Ahl 2002). Ta väidab, et portreed naisettevõtjatest kui pidevalt pereprobleemide käes vaevlejatest ning välise toetuse vajajatest, loob neist halva ning ebaõige pildi, mille tõttu naisettevõtjatele võib kasu asemel hoopis sünnida.

Jonson Ahl väidab, et naisettevõtja institutsioon on alles loomisel. Uuringud rõhutavad liialt naiste erinevat tegevusvaldkonda võrreldes meestega, ettevõtte tagasihoidlikku kasvu ning naisettevõtjatest luuakse stereotüüpne pilt ja rõhutatakse nende erilisust võrreldes 'tavaliste' või 'teiste' naistega. Samas on naisettevõtluse uuringud aidanud kaasa riiklikele ja rahvusvahelistele tugimeetmete süsteemile ning saavutatud on vähemalt kaks väga head asja:

- 1) naisettevõtjad on ühiskonnas nähtavad;
- 2) on teadvustatud meesnormi ettevõtluses ning välja toodud selle puudusi.

---

³ maakeeli 'tegemist', 'loomist'

⁴ maakeeli 'arutlusviisi'

Pilvre (2003) ja Past (2000) hoiatavad liigse 'naisolemuse' rõhutamise eest, sest see võib viia naiste getostumiseni või isoleerituseni erinevates eluvaldkondades. Pilvre nimetab seda mõtteviisi essentsialismi lõksuks.

Selleks, et saada aru naisuuringute olulisusest, on vaja tunda teiste maade kogemusi. Eestis on toimunud mitmeid rahvusvahelisi ettevõtlust ja naiste ettevõtlikkust tõstvaid projekte ning vajadus nende järgi on suur. Oleks viimane aeg ka siseriiklikult tunnustada naiste ettevõtlusvõimaluste spetsiifikat ning arvestada naiste ja meeste strateegiliste sugupoolevajadustega (**Lisa 2**).

1.5 Naiste ettevõtluse spetsiifika

Tööturu sooline segregatsioon ehk tööde jaotumine naiste ja meeste töödeks kandub üle ka ettevõtlusesse, mistõttu naiste ettevõtlusvaldkonnad on sageli teistsugused kui meeste omad. Austrias läbiviidud ettevõtluse uuring näitas (Fullmann 2003), et naiste ettevõtetes oli keskmine aastasissetulek 6770 eurot (106000 krooni) ning 75% naisettevõtjatest teenis vähem kui 15000 eurot (234700 krooni). Naisettevõtjate sissetulek on keskmiselt vaid 54% meesettevõtja omast.

1.5.1 Ettevõtlusnõuanne naisettevõtjatele

Naisettevõtjatele naiskonsultantide võrgu on üles ehitatud mitmed riigid ning näiteks Rootsis toetab seda riiklik programm NUTEKI⁵ kaudu. Miks on Rootsis naisettevõtjatele eraldi nõuandevõrgus tikku toetatud? Uuringud on näidanud, et naised ei otsi ärinõuannet konsultatsioonifirmadest ning et naised ei taha ajada asju pankadega, sest nendesse suhtutakse eelarvamuslikult ja ei kohelda lugupidavalt (Nyberg; Lars 2003).

Rootsis ehitati naisettevõtluse nõustamisvõrk üles aastatel 1993-1997, aastaks 2003 oli nõustajaid 100 kohalikus omavalitsuses. Eripära seisneb selles, et nad tegelevad ainult naisettevõtjatega, sageli on neis ettevõtetes käive üsna väike. Rootsi riik (NUTEK) annab igale omavalitsusele umbes 11000 eurot (172000 Eesti krooni) aastas, samasuure summa ka regioonile tegevuste koordineerimiseks.

NUTEKI kaudu rahastatakse seda nõuandeteenistust, toimub eri projektide koordineerimine ja koostöö, nõustajate koolitus, peetakse iga-aastasi nõustajate konverentse, koostatakse ja jagatakse infomaterjale. Toimub programmi pidev hindamine ning edasiarendamine.

Rootsi kogemus on näidanud, et naiste ettevõtluse elavdamisele on kohalik, regionaalne ja riiklik toetus määrava tähtsusega. Seda võib teha ka pikemaajaliste projektide põhiselt, kuid nende kestus ei tohiks olla alla kolme aasta ning soovitatavalt peaksid need kestma viis aastat. Kõige lihtsam toetus on ärinõustajate võrgustiku loomine. Ärikonsultatsiooni põhimõtteks on protsessikeskne lähenemine ehk aidatakse aitama iseennast. Rootsis loodi selle süsteemi abil 1700 naiste ettevõtet ning mis on hea naisettevõtjatele on hea ettevõtlusele üldse.

NUTEKI tegevus on toonud naisettevõtluse nähtavale ning aidanud selle väärtustamisele ühiskonnas. Naisettevõtlus on toodud küla- ja kõrvalteedelt peateele.

1.5.2 Mikrokrediidi vajadus

Ettevõtlusuuringud on näidanud, et pea kõikides liikmesriikides on olnud probleemiks naiste võimalused ettevõtte rahastamisel (Fourth Annual 1996). Naised tahaksid laenata väiksemaid

---

⁵ NUTEK on Rootsi tööstuspoliitika keskamet (Rootsi Riikliku Tööstuse ja Tehnika Arengu Nõukogu)

summasid kui mehed. Naisettevõtja probleemid ettevõtte finantseerimisel algavad ennekõike mikrolaenu soovist, mitte niivõrd sellest, et ettevõtja on naissoost.

Kambja Hoiu-Laenuühistu juhatuse esimehe Linda Sossi sõnul on maainimeste laenuõudlus väga suur, kuigi pangad pakuvad lahel käel kõikvõimalikke laene, pole paljudel maainimestel sissetulekud vajalikul tasemel (Silm 2004).

Kahjuks on Eestis käivitunud vaid üksikud soodsa intressiga mikrokrediidi skeemid. Eestisse toodi 1996. aastal Norrast Grameen Panga idee, mis tähendab koostöö- ehk kollektiivlaenu. Võrumaa aktiivsetest naistest, Tartu Ülikooli, Maaelu Arengu Instituudi ja Siseministeeriumi üksikutest inimestest jäi väheseks, et saada poliitikute toetust luua ka Eestis taoline ettevõtlust toetav mikrolaenu võimalus. Tänapäevaks on Eestis üksikud väikelaenugrupid tegutsemas, kuid rahastatud on need siiski välisrahaga, oma riik ei ole leidnud head tahet ja võimalusi seda algatust toetada. FEM projekt toob neile laenugruppidele ka lisa. Viljandi Käsitöökoda kodulehelt võib lugeda (Väikelaenugruppide...):

Antud väikelaenu töö põhimõtted on välja töötanud Bangladeshis majandusprofessor Mohammed Yunus selleks, et tõsta maa vaesema elanikkonna elatustaset. 1983. aastal katseks käivitunud Grameen Bank (bengaali sõna grameen tähendab maa-) pakub laenuvõimalust vaesematele, kes tahaksid alustada oma ettevõtmisega. Nüüdseks on pangal Bangladeshis üle miljoni laenusaaja, enamik neist naised (82%). Laenu saajad koonduvad ühte gruppi. Grupi liikmed moodustavad omavahel koostöövõrgu, mis aitab teineteisele toetudes üle saada tekkivatest raskustest. Grameen panga filosoofia põhineb koostööl ja ühisel vastutusel. Grameen panga mudel vajab igal konkreetsel juhul kohandamist antud maa tingimustega. Samalaadsete pankade tegevust on proovitud väga paljudes maades (k.a. USA-s, Prantsusmaal, Norras, Soomes, Indias, Lätis, Leedus ja Eestis). Üldjuhul on grupi liikmete arvuks 3-5.

1.6 Naisettevõtlust mõjutavad poliitikad ja programmid

Tasakaalustatud ühiskonna arengu üheks eelduseks on võrdsed võimalused naistel ja meestel. Selle eesmärgi nimel arvestatakse otsuseid ja poliitika kavandades nende mõju naistele ja meestele. Kujundatakse riiklik soolise võrdõiguslikkuse poliitika. Eestis on soolise võrdõiguslikkuse strateegia alles loomisel.

Oluliselt mõjutavad nii maa- kui linnainimeste elu riiklikud strateegiad:

1. 'Riigi eelarvestrateegia 2005-2008' (RES 2005-2008);
2. Vabariigi Valituse strateegiadokument 'Eesti Edu 2014' (EE 2014);
3. 'Eesti riikliku arengukava Euroopa Liidu struktuurifondide kasutuselevõtuks – ühtne programmdokument 2004-2006' (RAK 2004-2006) ja RAKi 2004 – 2006 programmitäiend;
4. 'Eesti maaelu arengukava 2004-2006' (MAK 2002-2006)
5. 'Eesti Vabariigi tööhõive tegevuskava 2004';
6. 'Tööturumeetmete kontseptsioon';
7. Ettevõtluspoliitika 2002-2006 'Ettevõtlik Eesti'
8. 'Teadmistepõhine Eesti'
9. 'Rahvastikupoliitika aluste elluviimise strateegia 2005-2008'

Kõik riiklikud strateegiad sõltuvad eelarvestrateegiast, samas on selle väljatöötamisel naiste hääl olnud enam kui tagasihoidlik. Kui kõik arengudokumentides sisalduvad eesmärgid saaksid täidetud, siis oleks palju kergem ka kolmanda sektori ehk mittetulundussektori entusiastlikel inimestel, sest riik liiguks

kaasava ühiskonna⁶ suunas. Marju Lauristin on juhtinud tähelepanu asjaolule, et kiputakse ära unustama, et eesmärk ei ole ju heaoluriik, vaid heaoluühiskond, kus kõikidel inimestel on hea olla.

1.6.1 Tööhõivepoliitika

Eestis kuulub tööhõivestrateegia EV Sotsiaalministeeriumi haldusalasse. Eestis on eraldi tööhõivepoliitika iga-aastasi riiklikke kavu tehtud aastateks 2002, 2003 ja 2004 (EV tööhõive tegevuskava 2002; EV tööhõive tegevuskava 2003, vt **lisa 5**). Tööhõive tegevuskava on üles ehitatud vastavalt suunised **Euroopa Liidu tööhõivestrateegiale** (*European Employment Strategy - EES*), ja Euroopa tööhõive põhisuundadele (10 tegevussuunda) ning annab ülevaate tööturupoliitikast Eestis ja peamistest arengutest tööturul viimastel aastatel, ning esitleb uusi tegevussuundi. Kuni 2003. aastani oli väga oluline arvestada **Euroopa Liidu tööhõivestrateegiaga** (*European Employment Strategy - EES*), mille üheks neljast sambast⁷ oli naiste ja meeste võrdsete võimaluste arendamine. Kahel aastal on edusamme ka deklareeritud, nimelt lubati 2002. aastal luua naisettevõtluskeskus ja 2003. aastal anti aru ILO programmist Eestis (Laas 2003: 15). Mõlemad edusammud olid suures osas rahastatud välisdoonorite poolt ning Eesti riigilt tuli kaasfinantseerimine. Juba 2003. aastal suleti Maardus aasta tegutsenud naisettevõtlaste keskus (Laas 2003: 14).

Lähtuvalt nendest põhisuundadest ja igal aastal uuendatavatest detailsetest juhistest tuleb EL liikmesriikidel igal aastal koostada ja rakendada tööhõive tegevuskava. Riiklikud tegevuskavad on üles ehitatud vastavalt Euroopa Liidu tööhõivepoliitika põhisuundadele, arvestades sealjuures Eesti tööturu hetkevajadusi. Näiteks ei ole Eestis niivõrd probleemiks koduperenaiste tööturule meelitamine ja nende üldharidustaseme tõstmine, mis on siiani probleemiks paljudes Euroopa riikides.

2004. aasta tegevuskava koostati kümne suunise järgi⁸, mille mitmete punktide täitmine oleks FEM projektile toetav ja oluline, sest riik on võtnud endale kohustuse luua soodsat ettevõtlaste kliimat ja ettevõtlastega alustamise võimalusi.

Näiteks on tööhõive tegevuskavas lubatud seoses ettevõtlastekoolitusega, et **tulenevalt naiste väikesest osakaalust ettevõtlaste seas on selle meetme raames plaanis pakkuda eraldi ettevõtlastekursusi algajatele naisettevõtlastele** (THTK 2004: 20). Samuti on naiste tööturul osalemise võimaluste edendamiseks plaanis pakkuda täiend- ja ümberõpet neile, kes on pereliikme hooldamise kohustuse tõttu jäänud tööturult kõrvale (THTK 2004: 28).

Eestis on probleemiks suhteliselt kõrge mitteaktiivsuse tase, seda eriti vanemaealiste naiste seas (2003. aastal oli vanemaealiste naiste mitteaktiivsuse määr 50%). Samuti domineerib vanemaealiste

---

⁶ ingl *inclusive society*

⁷ inimeste tööga hõivatuse suurendamine (*improving employability*); ettevõtlaste toetamine (*developing entrepreneurship*); ettevõtlaste ja nende töötajate kohanemise toetamine (*encouraging adaptability of businesses and their employees*); võrdsete võimaluste tagamine naistele ja meestele (*strengthening equal opportunities policies for women and men*).

⁸ Töötute ja mitteaktiivsetele suunatud aktiivsed ja ennetavad meetmed (1)

Töökohtade loomine ja ettevõtlaste (2)

Tööturu muutumise mobiilsuse ja kohanemisvõime toetamine (3)

Inimkapitali arendamine ja elukestva õppe edendamine (4)

Töötute pakkumise suurendamine ja aktiivse vananemise toetamine (5)

Soolise võrdõiguslikkuse edendamine (6)

Tööturult tõrjutud inimeste diskrimineerimise vastu võitlemine ja nende tööturule integreerimise toetamine (7)

Töö atraktiivsuse suurendamine toetamise tasuvaks muutmise abil (8)

Deklareerimata töötamise osatähtsuse vähendamine (9)

Regionaalsete erinevuste vähendamine (10)

töötute seas pikaajaline töötus. Üks mitteaktiivsuse põhjusi on pensioniea saabumine või varem pensionile siirdumine, eriti naiste puhul, kelle pensioniiga algab alates 59. eluaastast (THTK 2004: 29).

Saavutamaks täistööhõivet, on Euroopa Liit seadnud endale eesmärgiks jõuda aastaks 2005 tööhõive määrani 67% ning naiste tööhõive määrani 57%. Aastaks 2010 on eesmärgiks jõuda vastavalt 70%-ni ja 60%-ni (EV tööhõive ... 2003). Eestis on naiste tööhõive määr kõrgem kui Euroopa keskmine ja ületab juba praegu aastaks 2005 seatud sihid.

Enamasti on tööturupoliitika elluvijaks Tööturuamet (TTA), mis peaks olema ka riiklik personalifirma ja -koolitusepakkuja. Kogu tegutsetud perioodi vältel ei ole suudetud seda funktsiooni täita. TTAle tuli Euroopa Liidu Komisjonilt soovitus tõsta haldussuutlikkust. Tööhõive tegevuskavast 2004 jääb mulje, et seda tehakse ametkonna isikkoosseisu laiendamise kaudu ning dokument ei veena teenuste kvaliteedi tõusus.

Tööturuteenuseid soovival või siis ettevõtlusega alustaval naisel või mehel ei ole kerge aru saada, kuhu ta peaks pöörduma, kust peaks alustama ning missugused oleksid antud olukorras parimad lahendused. Inimesel väljaspool tööhõiveametkonda võib olla üsna raske aru saada tööturugrantide andmisest TTA kaudu ning selle vahest EAS stardiabiga, esmapilgul tundub üks ja sama asi, vahe ainult tugiraha suuruses.

1.6.2 Ettevõtluspoliitika

2002. aasta alguses kinnitas Eesti Vabariigi Valitsus ettevõtluspoliitika aastateks 2002-2006, mille põhidokumendiks on *Ettevõtlik Eesti*, mis on aluseks riigipoolsele ettevõtluse toetamisele. Ettevõtluspoliitika eesmärkideks on soodustada ettevõtlikkust ja uute töökohtade loomist ning tõsta Eesti ettevõtete konkurentsivõimet. Eesmärkide täitmisel lähtutakse tasakaalustatud regionaalse arengu põhimõttest (Ettevõtlik Eesti 2002, vt **lisa 4**).

Ettevõtluspoliitikat viiakse ellu ettevõtluse tugisüsteemi kaudu, mille eesmärgiks on toetada mikro-, väikese ja keskmise suurusega **ettevõtjaid** ja uute elujõuliste **ettevõtjate tekkimist** kogu Eestis. Lisaks olemasolevate ettevõtete toetamisele on mitmed meetmed suunatud ka alles alustavatele ettevõtetele ning potentsiaalsetele ettevõtjatele, lähtudes vajadusest toetada uute ettevõtete loomist.

Alustavate ettevõtjate jaoks on probleemiks arusaamine **tugisüsteemi jagatusest** erinevate ministeeriumite haldusalade vahel ehk siis loodud **tugisüsteemidest**. Töötuga tegeleb Sotsiaalministeeriumi (SM) haldusalas olev Tööturuamet (TTA) ja väljaspool põllumajandusvaldkonda tegutseva ettevõtjaga Majandus- ja Kommunikatsiooni-ministeeriumi (MKM) haldusalas olev Ettevõtluse Arendamise Sihtasutus (EAS), põllumajandusettevõtjaga Põllumajandusministeeriumi (PM) haldusalas asuv PRIA.

Kahjuks puudub pidev mikro- ja väikeettevõtete monitooring, üleriigilisi ettevõtlusuuringuid on tehtud liiga vähe ning need ei anna tegelikult kogu ettevõtlusest, kaasa arvatud põllumajanduse valdkonnast, selget pilti. 2002. aastal teostatud EMORi uuring on tellitud MKMi poolt ning selgitab välja ettevõtjate (n=1912) kogemuse ja suhtumise EAS poolt pakutavatesse tugiteenustesse (Pärnoja et al 2003).

1.6.3 Võrdõiguslikkuse poliitika

20. sajandi üheks suuremaks ühiskondlikuks revolutsiooniks on naiste tulek tööturule ja reprodutiivtehnoloogiad, mis võimaldavad inimväärsel pereplaneerimisel. Seoses naiste tulekuga avalikku ellu, on soolise võrdõiguslikkuse edendamine ühiskonnas normiks kogu maailmas ja kuigi see

on veel elevust tekitav teema Eestis, on see maist 2004 saanud osaks seaduse täitmisel. Sugude võrdõiguslikkusega seotud küsimused on pidevas muutumises. Kui meestel ja naistel on tööelus sama positsioon, siis peaks muutuma nende suhe ka teistes valdkondades. Sugude võrdõiguslikkuse raskuse peaks sugudevaheliselt sõjalt pöörduma võitluseks väärtuste eest (Laas 2003, viidatud Lorentzen 2001). Esmajärjekorras tähendab see võrdset vastutust laste eest ning meeste ja naiste suhteid, mis põhineksid võrdsel austusel, pühendumisel, avatusel ja hoolimisel.

Eestis kehtib soolise võrdõiguslikkuse seadus alates maist 2004. Soolise võrdõiguslikkuse strateegia on Eestis alles väljatöötamisel. Soolise võrdõiguslikkuse poliitika alusdokumentide väljatöötamine ja eri ministeeriumide töötajate väljaõpetamine selles valdkonnas kuulub EV Sotsiaalministeeriumi haldusalasse, kuhu on asutatud juba 1996. aastal võrdõiguslikkuse osakond. Seaduse järgi juhivad seda nõunik.

Eestis on probleemideks seksism ja sooline ebavõrdsus, kus naised ei taheta hinnata meestega võrdväärsusteks. Võrreldes meestega on naistel raske leida samaväärset aktsepteerimist ja positsiooni. Samas iseloomustab Eestit paljude avaliku elu tegelaste, meediafiguuride ning teiste arvamusiõudrite ignorantne püüe väita, et soolist ebavõrdsust ei esine. Soolise ebavõrdsuse küsimustes saab pöörduda nõuniku poole ja tõsisemaid probleeme hakkab lahkama sõltumatu volinik, keda esimesel poolel aastal ametisse ei ole veel nimetatud. Õiguskantsler täidab Eestis õigusvahemehe rolli.

Soolise võrdõiguslikkuse seaduse kohaselt on riigiasutustel ja kohalikel omavalitsustel kohustus edendada soolist võrdõiguslikkust. Eestis on välja töötatud naiste ja meeste võrdõiguslikkust edendav metoodika ja indikaatorite kogu, mis puudutab tööhõivet, tööpuudust, hõivestaatust, tööturu segregatsiooni, palgaerinevusi jt tööelu aspekte, töö- ja pereelu ühitamise, vägivalda jms. tunnuseid. Indikaatorite süsteemiga on kaetud naisettevõtjate edendamiseks seotud meetmed, tööhõivealaste toetusskeemide ning tööturuteenuste jagunemine (EV tööhõive 2003).

MAKis 2002-2006 nenditakse, et Eesti ühinemine rahvusvaheliste konventsioonidega, ELi vastavate soovituste ja resolutsioonide arvestamine ning Neljanda Naiste Maailmakonverentsi tegevusplatvormi toetamine märgivad võrdõiguslikkuse põhimõtete tunnustamist Eestis. Eesti tunnustab vajadust lähtuda võrdõiguslikkuse põhimõttest kõigis riiklikes tegevuskavades, sealhulgas MAKis.

Kuna Eesti maapiirkonnas oli 2001. aastal naiste tööpuudus meeste omast väiksem, tunnustatakse MAKis, et tööpuudust leevendavad meetmed peaksid pakkuma lahendusi mõlemale soole. Samas nimetatakse uhkusega, et on olnud mõned maanaistele mõeldud projektid (MAK: 58):
‘Eestis on käivitatud mitmed maanaiste probleemide lahendamisele ja võrdõiguslikkuse küsimustele suunatud projektid. Neist suurimad on olnud ILO projekt “Rohkem ja paremaid töökohti naistele” ning ELi PHARE projekt “Maanaiste toetuseks”. Mõlemad projektid rõhutavad hariduse ja koolituse tähtsust.’

Väga edukad maanaiste projektid on olnud Materra Põlvemaal, Women XXI Jõelähtme vallas, väikelaenugrupid Võrumaal, Viljandimaal ja Valgemaal ja kindlasti on neil projektidel anda edasi kogemus nii ettevõtluspoliitika kui ka soolise võrdõiguslikkuse poliitika arendamiseks Eestis (Laas 2003).

Kasutatud kirjandus

Eesti maaelu arengukava 2004–2006 (MAK) (2004). Euroopa Komisjon, Eesti Vabariigi Valitsus, Põllumajandusministeerium

Eesti Statistikaameti andmebaas. www.stat.ee

Eesti Vabariigi tööhõive tegevuskava 2003. Sotsiaalministeerium.

[http://www.sm.ee/gopro30/Web/gpweb.nsf/HtmlPages/THTK2003/\\$file/THTK2003.pdf](http://www.sm.ee/gopro30/Web/gpweb.nsf/HtmlPages/THTK2003/$file/THTK2003.pdf)

Eesti Vabariigi tööhõive tegevuskava 2004 (THTK 2004). Sotsiaalministeerium.

[http://www.sm.ee/est/HtmlPages/toohoiivetegevuskava2004uus/\\$file/toohoiive%20tegevuskava%202004%20uus.doc](http://www.sm.ee/est/HtmlPages/toohoiivetegevuskava2004uus/$file/toohoiive%20tegevuskava%202004%20uus.doc)

Ettevõtlik Eesti 2002. Eesti väike- ja keskmise suurusega ettevõtete arendamisele suunatud riiklik poliitika 2002-2006. Majandusministeerium

Gustafsson S (1997). Feminist Neo-classical Economics: Some Examples In: *Dijkstra G Plantenga J (Ed-s.). Gender and Economics: A European Perspective*. Routledge: London.

Högbacka R (1995). Naisena maaseudulla. Tutkimus naisten asemasta erilaisilla maaseutualueilla. Helsingin yliopiston Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskus, Mikkeli. Julkaisuja 41: Mikkeli.

Jonson Ahl H (2002). The Construction of Female Entrepreneur as the Other. In: *Czarniawska B and Höpfl H (Ed-s.). The Production and Maintenance of Inequalities in Work Organizations*. Routledge.

Elvet, M (2004). Visad maanaised edendavad ettevõtlust. *Lõunaleht*, 02.12.2004, <http://www.lounaleht.ee/?l=96&n=486&p=1>

Fourth Annual Report of The European Observatory for SMEs (1996).

http://europa.eu.int/comm/enterprise/library/lib-entrepreneurship/series_observatory.htm

Fullmann, S (2003). The Business Women Centre. Presentation at the European Forum on Female Entrepreneurship. Brussels 28 March 2003.

<http://europa.eu.int/comm/enterprise/entrepreneurship/craft/craft-women/documents/austria.pdf>
09.12.2004

Gustafsson S (1997). Feminist Neo-classical Economics: Some Examples In: *Dijkstra G Plantenga J (Ed-s.). Gender and Economics: A European Perspective*. Routledge: London.

Jää, E (2004). Kogemusi äraelamise ettevõtlusest maal. Ettekanne MTÜ ETNA Eestimaal seminaril 'Maanaiste ettevõtlusvõrgustikud', 23. novembril 2004, Tartu.

Laas A (2001). Ettevõtlus on elamise viis. Ettevõtluse aabits. Väljaandja: Peipsi Koostöö Keskus. TÜ Kirjastus: Tartu

Laas A (2002). Viljandi koostööpiirkonna ettevõtlusuuring. SA Viljandi Ettevõtluskeskus, EAS Lõuna-Eesti Agentuur: Tartu.

Laas, A (2003). Materra – rohkem kui üks projekt. Turismi- ja naisettevõtluse arendamisest Põlvamaal. Ecos-Ouverture projekt. Põlva Maavalitsus: Põlva

Murakas R (toimetaja (1998). Tartu ettevõtlus 1998. *Sotsioloogiliste uurimuste kokkuvõte*. TÜ Kirjastus: Tartu.

Murakas R (toimetaja (2000). Tartu ettevõtlus 2000. *Sotsioloogiliste uurimuste kokkuvõte*. TÜ Kirjastus: Tartu.

Murakas R (toimetaja (2002). Tartu ettevõtlus 2002. *Sotsioloogiliste uurimuste kokkuvõte*. TÜ Kirjastus: Tartu.

Nyberg, L (2003). Business Advisers for Women. Presentation at the European Forum on Female Entrepreneurship. Brussels 28 March 2003.
<http://europa.eu.int/comm/enterprise/entrepreneurship/craft/craft-women/documents/sweden.pdf>
09.12.2004

Past A (2000). Kas naisettevõtlus on olemas? Äril ja ametil pole mehe ja naise sootunnuseid. *Postimees*. <http://www.postimees.ee:8080/utliidid/tr/tr000830.htm>

Pilvre B (2002). Naised trügivad võimupiruka juurde. *Eesti Ekspress*, 03.10.2002

Pärnoja ,Ü; Alamets, K; Kandla, K (2003). Eesti väikese ja keskmise suurusega ettevõtete arengusuundumused. Tellija: Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium. EMOR: Tallinn

Saar, J (2004). Eneseusk aitab unistusi ellu viia. Ettekanne MTÜ ETNA Eestimaal seminaril 'Maanaiste ettevõtlusvõrgustikud', 23. novembril 2004, Tartu.

Silm, S (2004) Laenuühistud ja maanaised murendavad pangandusmaastikku. Roheline Värav, 09.09.2004. http://www.greengate.ee/pdf/rv_paberva_2004-09-09_nr0034.pdf 09.12.2004

Soolise võrdõiguslikkuse seadus.

Vadi M (2000). Organisatsioonikäitumine. Tartu Ülikooli Kirjastus: Tartu.

Vadi M (2001). Väärtuste mõju organisatsioonikultuurile eestlaste ja venelaste hulgas. Ettekanne ESA II, 23-24 november 2001, Tartu. <http://www.ut.ee/SOPL/esa/teesid/vadi.htm>

Venesaar U ja Taklaja A (toimetajad, 2001). Naisettevõtluse arendamine Harju maakonnas. TTÜ Eesti Majanduse Instituut. EL Phare programm. Tallinn.

Väikelaenugruppide üldised tööpõhimõtted. Viljandi Käsitöökoja koduleht
<http://www.handicraft.ee/vaikelaen.html> 09.12.2004

Women XXI. Ettevõtluse arendusprojekt "Women XXI".
http://www.joelahtme.ee/failid/ROHKEM_NAISETTEV_TJAID_HARJU_MAAKONDA.doc

2 Tugisüsteemid

2.1 Naiste tööhõive ja naisettevõtlusega seotud infrastruktuur

2.1.1 Lastehoid

Riik pakub lastehoiuteenust koolieelsetes lasteasutustes, milleks on:

- lastesõim – kuni kolmeaastastele lastele;
- lasteaed – kuni seitsmeaastastele lastele;
- erilasteaed – kuni seitsmeaastastele erivajadustega lastele.

Lasteaiad jagatakse veel munitsipaallasteaedadeks, mille tegevust reguleerib Koolieelse lasteasutuse seadus ja eralasteaedadeks, mille tegevust reguleerivad Koolieelse lasteasutuse seadus ja Erakooliseadus. Statistikaameti andmetel oli 2003. aasta seisuga Eestis 597 riiklikku lasteasutust (lastesõimed, lasteaiaid, erilasteaiad ja lasteaed-algkoolid), kusjuures viimastel aastatel on märgatav lasteaedade mõningane vähenemine.

Võib märkida, et lasteaeda peetakse soosituimaks lastehoidmise viisiks: kui 1-aastaselt käib lasteaias 13%, siis 3-aastaselt on lasteaias juba 79% ja kõige enam on lasteaias 5-6-aastaseid lapsi – 85%. Lasteaedade populaarsuse peamisteks põhjusteks on teenuse kättesaadavus ja odavus, laialdane lasteaedade võrk, alternatiivsete päevahoiuteenuste nappus ja kättesaamatus ja ilmselt ka vanemate harjumus.

Seaduse järgi peab omavalitsus tagama kõigile oma piirkonnas elavatele lastele lasteaias koht. Siinkohal võib küsida, kui kättesaadav lastepäevahoiuteenus Eestis on?

Lastehoiuteenuse kättesaadavus sõltub nii vabade hoiukohtade olemasolust kui hinnast.

2003. aasta septembris läbiviidud uuring päevahoiu võimalustest omavalitsustes näitas, et tervelt 43% (N=202) valdadest oli probleeme järjekordadega lasteaedades, kusjuures võrreldes 2002. aastaga oli järjekordadega omavalitsusi tekkinud enam juurde just maapiirkondades. Enamikes uuringus osalenud valdades on olemas munitsipaallasteaiad (91,6%). Ülejäänud valdades toetatakse lapsi, kes käivad lastaias mõnes teises omavalitsuses ja neli valda (Kihnu, Varbla, Piirissaare, Jõhvi) olid sellised, kus puudus lasteaed, kuid kes ei rahastanud ka mujalkäimist. Järjekorra pikkus oli suurim Tallinna ümbruse valdades, näiteks Viimsis oli järjekorras ligi 300 last ja teistes Tallinna tagamaa omavalitsustes umbes 100 last. (Ainsaar jt. 2004: 5-6).

Sama uurimus puudutas ka päevahoiu maksumust ja selle komponente. 2003. aasta septembris olid kulutused päevahoiule ühe lasteaias käiva lapse kohta maal keskmiselt 1756 krooni kuus. Vanema poolt makstav osa moodustas sellest keskmiselt 293 krooni, samas kõikumised erinevate valdade vahel olid 10 kroonist kuni 650 kroonini lastaias viibitud kuu eest. Enamasti maksid vanemad 10-19% kogu lastepäevahoiu maksumusest, kolmes omavalitsuses (Käru, Kärdla, Palupera) maksid vanemad ligi 40% kõigist päevahoiu kuludest. Vanema poolt makstav osa jagunes järgnevalt: suurem osa ehk umbes 72% kulus toitlustamiseks ja ülejäänud kohatasudeks ja õppekuludeks. Maal võrreldes linnadega olid kulutused üldiselt väiksemad toitlustamise ja kohatasude osas. Uuringu autorid tegid tähelepaneku, et päevahoiuteenuse maksumus kujuneb suuresti turujõudude toimele. Piirkondades, kus on vähem lapsi, kipub teenuse hind ühe lapse kohta kujunema kõrgemaks. Tulemuseks on olukord, kus lastevaesemad omavalitsused on tõsiselt mures laste arvu pärast lasteaias, sest iga päevahoiust eemale jäänud laps suurendab teiste jaoks teenuse maksumust veelgi (Ainsaar jt. 2004, 8-10).

Järgnevalt esitatakse alla 3-aastaste laste päevahoiuga seotud probleemid. 2004. aastal on Rahvastikuministri büroo tellimisel valminud teinegi lastehoidmist puudutav uuring – *Lastehoid Eesti*

peredes. Uuringu käigus küsitleti 501 0,5-3 aastase lapse vanemat, et selgitada välja, milliseid teenuseid lapsevanemad kasutavad, missuguseid teenuseid nad tahaksid kasutada, milline on lastehoiuteenuse hind ja missuguseid probleeme lastehoiuteenuse ja töö- ning pereelu ühildamisega seoses välja tuuakse. Kolmandik küsitletud vanematest töötas ja ülejäänud olid kodused (Unt, Krusell 2004: 1).

Kõige enam hoidis selles vanuses lapsi ema või isa (85%), üsna palju kasutati ka sugulaste abi (54%), järgnesid lasteaed (25%), lapsehoidja (10%) ja muud võimalused (4%). Põhjendustena ühe või teise lapsehoiuviisi eelistamisel toodi näiteks kodushoidmise puhul odavust, eakohasust, aga märgiti ka turvalisust. Kui sugulaste teenete kasutamise motiivid olid praktiliselt samad, siis lasteaia puhul peeti tähtsaimaks hoopis asjaolu, et laps saab teiste lastega suhelda ja ka odavust. Lapsehoidja ja muude päevahoiuvõimaluste puhul paigutati esikohale turvalisus. Lastehoiuvõimaluste eelistuse kohapealt jääb 47% vastanutest truuks tavalasteaiale, ülejäänud eelistaksid alternatiivset teenust – 20% kasutaks lapsehoidjat, nimetati veel eralasteaeda, perepäevahoidu ja lühiajalist hoidu (Unt, Krusell 2004: 5-8).

Rahulolu lastehoiuteenusega sõltub eelkõige lapse vanusest ja sellest, kas lapse vanem soovib lapsega kodus olla või tööle asuda. Kõige rahulolematud praeguse päevahoiu korraldusega on need vanemad, kes sooviksid tööle naasta ehk 2-3 aastaste laste vanemad. Peamistena toodi välja järgmised probleemid:

- lastehoiuteenuste vähene kättesaadavus kuni 3 aastastele lastele;
- väikelastele lasteaedades ebapiisavalt kohti;
- alternatiivsed lastehoiuviisid on liiga kallid;
- vajadus lastele individuaalse lähenemise järele.

Vaadates kulutusi, mis lastehoiuteenusele tehakse, torkab silma, et keskmisest märksa suuremaid väljaminekuid nõuavad 1 aastaste laste tasulised päevahoiuteenused. Üldiselt kehtib reegel, et mida väiksem laps, seda kulukam on tema hoidmisteenuse sisseostmine. Selle põhjuseks on asjaolu, mille ka küsitlusele vastanud välja tõid: kõige kallim avalik lastehoiuteenus on lapsehoidja ja kõige odavam on lasteaed (Unt, Krusell 2004: 9-14).

Kokkuvõtteks võib öelda, et kuigi seaduse järgi on omavalitsused alates 01.07.2002 kohustatud tagama oma teeninduspiirkonnas elavatele 1-7 aastastele lastele päevahoiuteenuse kättesaadavuse, ei tähenda see sugugi, et teenus oleks probleemideta kättesaadav. Üha kasvavaks probleemiks just maapiirkondades on **järjekorrad** mis ei võimalda vanemal last vastavalt soovile lasteaeda panna. Teiseks suureks probleemiks maal on lasteaiateenuse **hinna** suured kõikumised piirkonniti, samuti maksumuse sõltumine turu nõudmisest-pakkumisest: mida suurem on nõudlus, seda kõrgemaks kipub kerkima ka hind. Siia juurde võib veel lisada vanemate endi arvamused lapsehoiuvõimaluste kohta, kus peamiste probleemidena tuuakse välja **alla 3-aastastele** mõeldud lastehoiuvõimaluste **kättesaamatus ja nappus** ning asjaolu, et alternatiivi lasteaiale tegelikkuses pole: alternatiivseid võimalusi on väga vähe või on need väga kallid.

2.1.2 Hoolekandeteenused

Siinkohal on vaatluse all hoolekandeteenused, mis aitavad kaasa perekondlike kohustuste täitmisele. Peres elavate eakate, haigete või füüsilise/vaimse puudega pereliikmete hooldamiseks on mitmeid võimalusi. *Kohaliku omavalitsuse korralduse seaduse* § 6 lg 1 järgi on omavalitsusüksuse ülesandeks korraldada antud linnas või vallas muuhulgas sotsiaalabi ja –teenuste ning vanurite hoolekandeteenuste kättesaadavust.

Üldiselt jagatakse hoolekandeteenused koduhooldusteenusteks ja avahooldusteenusteks. Koduhooldusteenused on teenused, mida osutatakse abivajava isiku kodus, eesmärgiga aidata vähenenud toimetulekuvõimega isikul suuremal määral toime tulla ilma teiste perekonnaliikmete abita. Kodulooldusteenusteks on põetaja, puudega isiku abistaja, samuti koduste majapidamisteenuste osutamine. Avahooldusteenusteks on väljaspool kodu osutatavad teenused ja tugiteenused, näiteks päevakeskused, eritransport, abivahendid, toitlustamine, sauna- ja pesupesemisteenus jne.

Hoolekandeteenuste kasutamist ja kättesaadavust on uuritud 2004. aasta kevadel uuringufirma Saar Poll poolt valminud *Hoolekandesüsteemi kliendiuuringus*. Vastajaid oli kokku 1006, kellest 687 (68%) olid pärit linnast ja 319 (32%) maalt. Kõige suurema grupi vastanutest moodustasid üle 60-aastased isikud (27%), järgnes vanusegrupp 40-49 (20%) ja ülejäänud vanusegrupid moodustasid igauks umbes 15% vastanutest.

Hoolekandeteenustega oldi üldiselt halvasti kursis. Väga halvasti nimetas end kursisolevaks 17% ja pigem halvasti 48% vastanutest. Kursis olid rohkem need, kes on viimase aasta jooksul hoolekandeteenuseid kasutanud ja rohkem maa- kui linnaelanikud. Rahulolu teenustega oli kõige suurem maapiirkondades, kuid samas rahuolematuse põhjustena toodi välja raha puudumine, raskused teenuste kättesaadavusega: keeruline asjaajamine ja bürokraatia ning vähene informatsioon teenuste kohta.

Teenuste kasutajaid on kõige enam Ida-Virumaa linnade elanike seas, teisel kohal on maa-alevike elanikud ja kõige vähem on neid külade elanike seas. Vajaduse puhul teenuste kasutamise järele on järjekord enam-vähem sama: esikohal on linnade elanikud ja kõige vähem vajavad teenuseid külade elanikud. Põhjustena, miks ei olda teenuseid kasutanud (kuigi vajadus on olemas) oli esikohal informatsiooni puudumine, järgnesid asjaajamise keerukus ja teenuste liiga kõrge hind, kõrgel kohal oli ka arvamus, et saadakse ise hakkama, paljudel teistel on veel raskem (Saar Poll 2004, lk 1-22+lisa).

Kokkuvõtteks võib öelda, et sotsiaalhoolekandeteenuste kättesaadavus jätab soovida enamasti informatsiooni puudulikkuse tõttu, samuti asjaajamise keerukuse tõttu. Huvitava asjaoluna peab mainima peamiselt maapiirkondades levinud arvamust, et saadakse ise hakkama ega tunta vajadust abi küsida: siinkohal võib teha järelduse, et ollakse harjunud traditsiooniliste rollidega peres, kus kõik peres olemasolevad ülesanded jagatakse pereliikmete vahel ja abi väljastpoolt ei küsita. Loomulikult on siin oma koht ka teenuste hinnal ehk paljudel peredel pole võimalust palgata abistajat väljastpoolt teenuse kõrge hinna tõttu.

2.2 Ettevõtluse tugisüsteemid naisettevõtja perspektiivist lähtuvalt

2.2.1 Ettevõtluse tugisüsteemid riiklikul tasandil

Riiklikul tasandil on Eestis **kolm institutsiooni**, mis tegelevad **alustavate ja tegutsevate ettevõtjate toetamisega**. Ühtlasi tegutsevad need institutsioonid ka Euroopa Liidu struktuuritoetuste väljajagamiseks loodud rakendusüksustena Eestis. Nendeks on Põllumajanduse Registrate ja Informatsiooni Amet põllumajandusega tegelevate ja Ettevõtluse Arendamise Sihtasutus mittepõllumajanduslike ettevõtete toetamiseks. Erinevad on ka nende ametkondade kohta teavet andvad infoportaalid www.aktiva.ee on ettevõtja infovärv EAS juures ja www.pikk.ee annab teada maaelust ja ettevõtlusest, selle haldajaks on alates 2003. aastast Eesti Põllumajandus-Kaubanduskoda (EPKK), ja portaali nimetatakse EPKK teabelevikeskuseks. Tööturuteenuste tutvustused leiab Tööturuameti kodulehelt www.tta.ee.

Järgnevalt on toodud ettevõtjatele pakutavate meetmete kirjeldused ning analüüsitud neid naisettevõtluse perspektiivist lähtuvalt.

Ettevõtluse Arendamise Sihtasutus (EAS) on 2000. aastal loodud ettevõtluse tugisüsteemi üks suurimaid institutsioone Eestis. EAS tegutseb aktiivselt viies valdkonnas: Eesti ettevõtete konkurentsivõime suurendamine välisurgudel, välismaiste otseinvesteeringute kaasamine, turismiekspordi ja siseturismi arendamine, tehnoloogiaalaste ja innovaatiliste toodete ja teenuste väljatöötamine ning Eesti ettevõtete ja ettevõtluskeskkonna arendamine, samuti üldine ettevõtlusteadlikkuse tõstmine. Alates 2004. aasta algusest täidab EAS struktuuritoetuse rakendusüksuse ülesandeid ettevõtluse konkurentsivõime tõstmise meetmete rakendajana.

Soolise võrdõiguslikkuse printsiipi tugisüsteemide rakendamisel on kirjeldatud programmdokumendis: *Eesti riiklik arengukava Euroopa Liidu (EL) struktuurifondide kasutuselevõtuks* (jõustumiskuupäev 28.01.2004), mis sätestab, et lisaks programmilistele prioriteetidele järgitakse läbivalt veel keskkonna- ja regionaalarengu, infoühiskonna edendamise ning soolise võrdõiguslikkuse edendamise eesmärgi.

Taotluste ja projektide **hindamisel** EAS-i poolt pööratakse muuhulgas tähelepanu järgmistele **aspektidele**:

1. Projekti mõju meeste ja naiste vahelise ebavõrdsuse vähendamisele sh.
  - soolise võrdõiguslikkuse edendamine;
  - soolise ebavõrdsuse vähendamine.
2. Projekti mõju meeste ja naiste vahelise ebavõrdsuse vähendamisele tööhõives sh.
  - meeste ja naiste võrdne integreerumine tööturule;
  - meeste ja naiste võrdne osalemine hariduses ja kutseõppes;
  - naisettevõtluse edendamine;
  - töö- ja pereelu ühitamine.

Järgnevas tabelis on toodud EAS-i poolt pakutavate ettevõtluse tugimeetmete kirjeldused ja analüüsitud, kas meetme rakendamisel on arvesse võetud soolise võrdõiguslikkuse aspekti.

Tabel 2. EAS-i poolt pakutavad tugimeetmed ja nende seotus soolise võrdõiguslikkuse süvalaiendamise printsiibiga.

Meede	GM*
<u>Alustavate ettevõtjate starditoetus</u> on meede, mille eesmärgiks on suurendada väike- ja keskmise suurusega ettevõtjate tekke-, ellujäämis- ja arenguvõimalusi, parandades ligipääsu finantseerimisele. Toetuse suuruseks on maksimaalselt 160 000 krooni.	X
<u>Koolitustoetus</u> on meede, mille eesmärgiks on toetada ettevõtjate ja ettevõttes töötavate inimeste ümber- ja täiendõpet, et säilitada ja tõsta töötajate konkurentsivõimet tööturul, arendada ettevõtlikkust, luua tingimused uute töökohtade tekkeks ning suurendada inimeste võimekust teadus- ja arendustegevuse ja tehnoloogia arendamise valdkonnas.	X
<u>Ettevõtluse infrastruktuuri arendamise toetus</u> on meede, mille eesmärgiks on parandada olemasolevate ettevõtjate tegevuskeskkonda, toetades vajaliku ettevõtluse infrastruktuuri ja kaasaegse infrastruktuuriga varustatud tööstuskinnisvara loomist. Toetuse suuruseks on 100 000 – 5 000 000 krooni	X
<u>Nõustamistoetus</u> on meede, mille eesmärgiks on toetada ettevõtjate kasvu ja uute töökohtade loomist, pakkudes ettevõtluseks vajalikku oskusteavet ja aidates ettevõtjaid uute turgude leidmisel.	X
<u>Ekspordiplaani programm</u> on meede, mille eesmärgiks on toetada ettevõtjate kasvu ja uute töökohtade loomist, pakkudes ettevõtluseks vajalikku oskusteavet ja aidates ettevõtjaid uute turgude leidmisel	X
<u>Turismi tootearenduse ja turunduse programm</u> on meede, mille eesmärgiks on Eesti turismiteenuste- ja toodete valiku mitmekesistamine, toodete ja teenuste kvaliteedi parandamine, toodete ja teenuste rahvusvahelise konkurentsivõime suurendamine ning nõudluse kasvatamine Eesti turismitoodete järele rahvusvahelistel sihtturgudel.	X

*GM (ingl *gender mainstreamed*) – sooaspekt arvesse võetud

Allikas: EAS

Põllumajanduse Registrate ja Informatsiooni Amet (PRIA) on 2000. aastal moodustatud Põllumajandusministeeriumi valitsemisalas olev asutus. PRIA ülesandeks on riiklike toetuste ning Euroopa Liidu põllumajanduse ja maaelu arengu toetuste andmise korraldamine, põllumajandusega seotud riiklike registre ja muude andmekogude pidamine ning nende andmete töötlemine ja analüüsimine. Maaelu arengu toetusi on päris pikk nimekiri. PRIA poolt jagatavad toetused jagunevad enamasti riikliku arengukava (RAK) investeringutoetusteks ja maaelu arengukava (MAK) toetusteks. Samuti jagatakse riiklike põllumajandustoetusi ja toetusi SAPARD programmi raames Meetmed, mis rakendusid Eestis uue Maaelu Arengukava alusel aastatel 2004-2006:

- Elatustalu kohanemise toetus
- Vähemsoodsate alade toetus
- Põllumajanduslik keskkonnatoetus
- Põllumaade metsastamise toetus
- ELi nõuetega vastavusse viimise toetus

MAKis (2004: 47) öeldakse, et põllumajanduslikku **individuaalnõuandeteenust** kasutab aastas keskmiselt 2000–2500 põllumajandustootjat. Eestis oli 2003. aasta juunis 96 atesteeritud nõustajat, kes

saavad anda riigi toetatavat nõuannet. Teavet atesteeritud nõustajate kohta saab Põllumajandusministeeriumist, PRIAst, taluliitudest, Eesti Konsulentide Ühingu, maavalitsustest, EPKK teabekeskusest. Nõuande maksumusest tuleb osa tasuda tootjal endal – nii valib nõuande tarbija endale sobivaima nõustaja ja määratleb tellitava teenuse üksikasjad.

2004. aastal valmis konsulentide ehk põllumajandusnõustajate kutsestandard⁹. **Konsulent** on spetsialist, kes tegeleb nõuandetegevusega maaelu arengu ja/või põllumajanduse valdkonnas. Ta nõustab üksikkliente, grupe, organisatsioone, huvirühmi, kogukondi maaelu arenguga seotud valdkonnas üldisematel või spetsialiseeritud küsimustes.

Nõuandetegevus on konsulendi kutsestandardis defineeritud kui suhtlemise ja informatsiooni levitamise seotud tegevus, mille eesmärgiks on stimuleerida sihtrühma omandama ja rakendama asjakohaseid teadmisi kindlas valdkonnas.

Maaelu Edendamise Sihtasutus (MES) toetab põllumajandustootjaid ja teisi maaettevõtjaid majandustegevuse arendamiseks vajalike finantsressursside saamisel. Maaelu Edendamise Sihtasutus võimaldab põllumeestele ja teistele maaettevõtjatele soodsatel tingimustel erineva sihtotstarbe ja kestvusega laenusid majandustegevuse arendamiseks.

Tööturuamet (TTA) on loodud 1990. aastal. TTA tegutseb Sotsiaalministeeriumi valitsemisalas ning selle peamiseks ülesanneteks on tööhõiveametite tegevuse korraldamine, töötajate ja osutatud tööturuteenuste kohase andmebaasi haldamine ja andmete analüüs ning osalemine riigi tööturu alaste poliitikate väljatöötamisel.

Ettevõtjale pakub TTA kahte erinevat toetusprogrammi. Esiteks, pakutakse alustavatele ettevõtjatele tagastamatut **stardiraha**, mille suuruseks on 20 000 krooni. Toetust saab isik, kes on läbinud ettevõtjatekoolituse või omab ettevõtjatekogemust. Toetus tuleb tagastada juhul, kui ettevõtte majandustegevus ei alga kolme kuu jooksul, lõpeb enne ühe aasta möödumist või kui toetust ei kasutata sihtotstarbeliselt.

Tööturuteenuse seaduse (jõust 01.10.2000) § 6 lg 5 sätestab võrdse kohtlemise printsiibi, mis muuhulgas tähendab, et tööturuteenust osutades ei tohi teha eelistusi ega piirata töötajate õigusi lähtuvalt tema soost.

Teiseks, pakub TTA tööandjale tööturutoetust **väiksema konkurentsivõimega töötajate tööhõivamiseks**. Väiksema konkurentsivõimega on osaliselt töövõimetu isik; rase; isik, kes kasvatab alla kuue aasta vanust last; 16-24 aastane noor; isik, kellel on jäänud vanaduspensionini vähem kui 5 aastat; vanglast vabanenud isik ja pikaajaline töötaja.

2.2.2 Ettevõtluse tugisüsteemid kohalikul tasandil

Kohalikul tasandil on ettevõtluse toetamine seotud peamiselt regionaalsete arendusprogrammidega. Maapiirkondades on ettevõtluse ja ettevõtlikkuse arendamine ja toetamine üks suurimaid eesmärke. Teatud määral toetavad maaettevõtjaid ka kohalikud omavalitsused. Need toetused on küll suures osas sümboolsed, kuna vahendid selleks tuleb leida valla või linna eelarvest. Järgnevalt on toodud institutsioonid, mis pakuvad kohalikul tasandil ettevõtjatele erinevaid toetusmeetmeid, analüüsi käigus on pööratud tähelepanu naiseettevõtjatele suunatud projektidele.

Eesti Külade ja Väikelinnade Liikumine KODUKANT on mittetulundus-ühenduste liit, mis loodi 1997. aastal. Praegusel hetkel ühendab Kodukant endas 15 külade maakonnaühendust, 3 rahvuslikku

⁹ <http://www.kutsekoda.ee/default.aspx/1/menu/181/content/72>

ühendust ja 7 kohalikku organisatsiooni. Kodukandi põhieesmärgiks on Eesti külade maaelu säilimisele, taaselustamisele ja harmoonilisele arengule kaasaaitamine, sealhulgas maamajanduse ja rahvuskultuuri toetamine ning erinevate külaliikumiste toetamine. Tähtsamate ettevõtlust toetavate projektidena võib nimetada maanaiste ettevõtlusalase koolituse (2001-02) ja väiketoidukäitlejatele (2001) suunatud projekti.

Eesti Maanaiste Ühendus (EMÜ) on 1996. aastal asutatud organisatsioon, mis tegutseb selle nimel, et luua maanaistele sotsiaalne, kultuuriline, haridus- ja arendusvõrgustik Eestis. Suurima projektina võib nimetada 1998. aastal käivitunud 2-aastast koolitusprogrammi naistele, kus koolitusel osales kokku 1000 naist (<http://www.taluliit.ee/index.php?id=39>).

Toetusi põllumajandusettevõtjatele pakuvad ka **talupidajate liidud**. Enamasti pakutakse oma liikmetele nõustamis- ja koolitusteenuseid: abi äriplaanide koostamisel ja toetuste taotlemisel (seoses EL fondide avanemisega on seesuguse nõustamise osa hüppeliselt kasvanud), põllumajandusalane nõustamine, raamatupidamisteenused ja ka väikelaenude ja garantiide võimalust.

Oma liikmete toetamise ettevõtluse alal on võtnud missiooniks ka **mitmed naisorganisatsioonid**. Näiteks Valga Maanaiste Liidu üheks eesmärgiks on ettevõtluse edendamine piirkonnas ja ettevõtlusaktiivsuse tõstmine.

Kasutatud kirjandus

Ainsaar, M, Soo, K, Aidarov, A (2004), *Omaavalitsuste toetus lastega peredele 2002-2003*, <http://www.rahvastikuminister.ee/et/home/research/family.html>, lk 5-11, 05.12.2004

Unt, M, Krusell, S (2004), *Lastehoid Eesti peredes* (PPT), <http://www.rahvastikuminister.ee/et/home/research/family.html>, lk 1-15, 05.12.2004

Saar Poll (2004), *Hoolekandesüsteemi kliendiuuringu aruanne: kevad 2004*, [http://www.sm.ee/est/HtmlPages/Hoolekandeteenustearuanne2004/\\$file/Hoolekandeteenuste%20aruanne%202004.pdf](http://www.sm.ee/est/HtmlPages/Hoolekandeteenustearuanne2004/$file/Hoolekandeteenuste%20aruanne%202004.pdf), lk 1-22

3 Naisettevõtjate fookusgrupi uuring

Fookusgrupis osales 22 naist üle Eesti. Enamusel neist oli endal ettevõtluskogemus olemas. Peamised probleemid, mida grupiintervjuus välja toodi, olid seotud ettevõtluse alustamise raskuste, tugisüsteemi nõrkuste, turu tundmise ja ettevõtlusmüütidega.

3.1 Ettevõtlusega alustamine

Üheks päris heaks alustamise õppimiseks on näha kõrvalt ettevõtte loomist:

Mind aitas abikaasa ettevõtte loomisel aitamine. Algul ta lihtsalt proovis ja ei registreerinud oma ettevõtet. Hiljem registreeris, tegi ise raamatupidamist. Tegi kõike pere säästudega ja mingit laenu ei võtnud.

Kindlustunnet annab mitme tegevusala kombineerimine, eriti juhul, kui üks neist on stabiilsema sissetuleku andjaks. Nii kombineerivad Eestis paljud turismiettevõtjad oma turismivaldkonna arendamist metsaäri. Inimesed õpivad riske maandama. Samas on suured probleemid inimestel, kellel puuduvad säästud ja potentsiaalne stabiilne sissetuleku saamise võimalus. Nende jaoks on ettevõtlusega alustamisel väga oluline eeldus **stardiabi**.

Hea on ka olukord, kui oma lähikondlaste seast on võimalik leida töötegitajaid.

3.1.1 Stardiabi

Naised mõnsid, et iga aasta tehakse suuremaid piiranguid ja kitsendusi küll valdkonna ja muu osas. Menetlemisprotsess on pikk, rahasaamine on prognoosimatu ka ajaliselt – kõik see teeb stardiabi kui meetme kasutamise väga keerukaks:

Stardiabi on suur probleem. Menetlemise tähtajad ei pea paika. Kui oled juba alustanud, mõtlevad menetlejad aasta aega ja siis oled juba liiga vana, et alustamisabi saada. Näiteks eelmisel aastal peatus stardiabi pooleks aastaks. Pool aastat on alustajale ettevõtjale terve igavik. Hiljem heideti mulle ette, et olen saanud üle ühe aasta vanaks. Kästi teha uus osaiühing. See stardiabi on üks vene rulett.

Arvamusi oli palju, kuid enama sti tõid need välja rohkem probleeme, kui positiivsed kogemusi:

*Põllumajandus ei käi EAS alla.
Info ei liigu, mõnikord on jäänud toetusraha kasutamata, sest ei ole olnud piisavalt taotlusi.
Mul on kogemus, kus positiivne otsus tuli jaanuaris ja juunis ei olnud ma veel raha saanud. See raha olekski jäänud saamata, kui ma poleks EAS juhatuse poole pöördunud.
EAS midagi teeb... EAS on üks tühi töö ja vaimu närimine.
Summad on ju suured.*

Probleeme on ka teiste EAS ettevõtluse tugisüsteemi ettevõtlust toetavate meetmetega. Näiteid toodi koolitustoetusest:

Koolitustoetusest saab 50% tagasi, aga sa pead ootama positiivset otsust, alles siis võiksid koolitusele minna, siis pead maksma kogu raha, käima koolitusel, tooma tunnistuse, siis alles saad millalgi lubatud 50% tagasi. See eeldab vaba raha ja stabiilse koolitusturu olemasolu.

Mõned on saanud regionaalpoliitilist laenu ja selle saamisel ei olnud erilisi probleeme. Siiski oli laenukomitees väike eelarvamus, vastuseis ja umbusk liiga väikeste laenude osas (10000-20000

krooni). Kunagi regionaalpoliitilist laenu saanu tahaks nüüd edasi minna, kuid mitte kuskilt ei ole saada toetust:

Mul jääb tunne, et tuleb äri lõpetada ja siis jälle uuesti alustada, siis ma ikka mõne skeemi alla mahuksin, oleksin abikõlbulik. Pealegi on 'vanal ettevõtjal' palju kergem aru saada tugiteenuste pakkujatest ja EAS süsteemist.

EAS ei anna abi ka seotud isikutele. EAS ei toeta mitme pereliikme äri. Ometi on see väga kummaline, sest siis ei saagi naine mehe kõrval oma ettevõtet luua ega lapsed oma äri peale minna.

EAS ütleb, et 'loome võimalusi', kuid kui lähed taotlust tegema, siis on sein ees.

Pangad tulevad praegu küll palju paremini vastu, kuid nende laen on väga kallis.

Probleemiks on meetmete ebaselgus ja pidev reeglite muutmine:

Näiteks kuulutati välja väiketalude elatustoetus. Kogu ajakirjandus oli lärmi täis. Lõpuks rahvas koos. Siis selgus, et tegelikult makstakse üle-eelmise aasta deklareeritud tulude järgi. 15000 elatustalule, kuid pabereid on süle ja seljaga.

Kui vaatame, et mingi asi hakkab tegema väga palju tüli, siis muudame lihtsalt jälle reegleid.

Mulli ja prahti on nii palju. Tarvis on tõest ja arusaadavat infot.

Valdkondadetundlik ettevõtluse tugisüsteem teeb keerulised asjad veel keerulisemaks. Keegi on kunagi tabavalt öelnud, et kui on niisama seakasvatus, siis on põllumajandus ja PRIA, kui aga paned seale sadula selga, siis oled meelelahutusäris ja tugimeetmed tulevad EAS kaudu. Üks naine rääkis oma pere kogemust:

Alustasime mehega eraldi FIEdena. Siis tegime osaihingu. Me ei saanud maksuvabastust (põllumajanduses on 45000 krooni tulumaksuvaba - AL), sest me hapendasime kurki, st olime toiduainete töötledjad.

Maal ei tohiks ettevõtlust niimoodi ära lahterdada, et on põllumajandus ja mittepõllumajandus, et on PRIA ja EAS:

Ma vajan ise praegu nõu (tegu on nõustajaga – AL), et käia läbi see keskkond. Ja ma ei näe võimalusi. Kutsusin paar inimest keskkonda, kus mul oli probleem, siis sain abi. On asju, mida ma ise ei näe, ei oska edasi minna. Õige inimese ja õige kanali leidmine on väga raske.

Praegu võiks EAS isegi PRIAst eeskujuga võtta.

Näiliselt kingina saadav üle poole stardiabist on tegelikult päris kallis, sest vahemaa ettevõtja ja otsustaja vahel on liiga pikk. Kõige tõsisem lause, mis stardiabi taotlemise kohta kõlas tegusa ettevõtja suust oli:

Ma ei jaksa seda abi küsida.

3.1.2 Tööjõuprobleemid

Tööjõu leidmine on suur probleem. Paljud inimesed on kaotanud töötegemise harjumuse ja motivatsiooni. 'Aukuvajunud' inimeste mõttemaailma muutmine on väga raske, algaja ettevõtja seda ei suuda.

Lihttöö tegijad on harjunud peost-suhu elama ja nad tulevad ainult siis, kui neil on tõsine rahahäda. Puulõhkuja tuleb siis, kui talle sobib. Pikaajalised töötud on suureks probleemiks terves maailmas:

Nad on tegelikult väga suured isiksused oma asotsiaalsuses.

See on omaette elustiil.

Tööjõudu leiab senikaua, kuni metsas marjad ja seened valmis ei ole.

Põllumajanduses (marjakasvatades) on päris head kogemused koostööst noortelaagritega. Riik toetab lastelaagreid, meie ei pea nendega päev otsa tegelema, anname mõneks tunniks päevas tööd. Omaaegsed töö- ja puhkelaagrid (TPL) ja õpilasmaleva (EÕM) rühmad olid ikka väga vajalikud laste vaba aja veetmiseks ja kasvatamiseks. Selle süsteemi peaks taas elustama.

Lastelaagrite kogemusi oli ka Virumaa naistel. Sealt tuli välja mõte, et laagrid peaksid olema integreeritud ja lapsi peaks rohkem segi lööma, sest Moskvast on küll ainult puhkajad lapsed tulnud. Maalapsed jällegi oskavad ja tahavad rohkem tööd teha. Töökasvatus tuleb ju ikka kodust kaasa. Eesti maakoolide lapsed võiksid olla tugiisikuteks vene lastele. Tööharjumus puudub ka riskiperedest pärit lastel:

Maasikatki ei viitsi mõni võtta, pane veel talle suhu ka.

Omaette elustiil on ka 'abikõlblikkuse' staatuse nimel töötamine. Meil on palju projektisõltuvust.

3.2 Ettevõtte arendamine

3.2.1 Turg ja turustamine

Turg ja turundus on väga suur probleem. Uute toodete turule tulek eeldab vahel tarbija koolitamist, selle jaoks oleks vaja turgu kaardistada. Väga komplitseerituks osutub otsustus, millal peaks ettevõtte tootmist laiendama, et kasvavale turu nõudlusele järgi jõuda. Toote turule toomise nippe on palju, kuid kasvavas konkurentsis on oma nime ja toote teadvustamine üha raskem.

Inimesed ei saa sellest aru, et ka müüik on oskus. Näiteks käsitöö müüik. Sokikuduja ei saa aru, miks ta peaks müüjale mingi väikse osa andma, sest müüja ju sokki ei kudunud. Ta ei teinud justkui midagi.

Inimesed ei saa aru, et mõne ettevõtja tegevusalaks ongi vaid raamatupidamine või ettevõtlusalane nõustamine. Arvatakse, et nõu peaks ikka ilma rahata saama, sest aetakse ju niisama juttu. Pealegi on Eesti nii väike ja tutvusringkond lai, mistõttu on raske hakata 'sõpradelt' raha küsima.

Kostus ka arvamus, et kõik algab esimesest edukast müügist ja väikeettevõtja leiab oma klientuuri, kui tal on kvaliteetne, omanäoline ja unikaalne toode.

3.2.2 Müüdid

Ettevõtlusest on loodud müüte ning see teeb samuti ettevõtja elu raskemaks. Ettevõtluses on tegevusvaldkondade staatusel ja hierarhial oluline tähtsus.

Kohalik omavalitsus on ju müütide küüsis. Nemad arvavad, et ettevõtjal on kott rahaga toanurgas ja sealt ta siis võtab ja annab, kuidas juhtub.

Maapiirkonnas on väga oluline staatus, suhted ja läbisaamisoskus. Küläs võid elada nii, et kedagi ei tunne, kuid see on siiski ebamugav. Liigne külajuttude veeretamine ja sotsiaalse kontrolli teostamine on igapäevase enesetunde küsimus. Konstrukttiivne koostöö on võimalik.

3.2.3 Raha

Ettevõtlus on meil veel noor asi ja inimesed ei saa aru, kuidas rahaasjad käivad:

Ei saada aru, et põllumees teeb saagi nimel investeeringuid ja tööd, et õmbleja teeb tööd. Hästi palju on kuulda arvamusi, et mis sul viga, elad ju maal ja söök on omast käest võtta, või et, mis sul viga, sa ju ise õmbled kõik asjad kogu perele selga.

Arvatakse, et tavalisele kardinate õmblemiseks käid enne tema pool vaatamas ja plaani pidamas, siis lähed ja ostad talle sobiva riide ja siis õmbled väikese raha eest uued kardinad. Kui hakkad asjadele õiglast hinda panema, siis peetakse ahneks ja omakasupüüdlikuks.

Raha on oluline suhete reguleerija. Kõige kindlam on alati kõik pooleks teha, kuid alati tuleb ka üles kirjutada, muidu tulevad ikka probleemid.

Ühelt poolt on üksteise liiga hästi tundmine veidi ebamugav, samas on see äri ajamisel väga hea:

Algul tegin väga üksikasjalikke lepinguid. Siis hakkasin tegema väga üldisi, sest tunnend inimesi ja äripartnereid.

Erinevalt riigiasutuste töötajate väärhaldusjuhtudest ei tohi maapiirkonnas elades endale niisugust asja lubada:

Külas ei saa kaks korda eksida.

Mittemõistmisega ei ole midagi peale hakata, siis ei saa lihtsalt koostööd teha.

3.2.4 Investeeringuvajadus

Investeeringuvajadus tunnistati ettevõtjate poolt kõige suuremaks vajaduseks. Investeeringuteks raha leidmine on suur probleem. **Tegutsev mitmeaastane ettevõtte ei ole abikõlbulik.** Muidugi võidakse öelda, et äriidee ei kanna ja et tegutsetakse vales segmendis. Sellega oli nii mõnigi nõus, kuid tegevusala vahetamiseks ei jätku raha. Sisuliselt on tegu ju uue ja alustava ettevõttega:

Tegevusala vahetamine peaks olema võimalik defineerida alustava ettevõtja tegevusena.

3.2.5 Pereäri

Eestis on pereärist väga vähe räägitud. Seaduste järgi peavad kõik olema kas tööandjad (ettevõtjad) ja töövõtjad. Inimesed ei tule tihti toime peresiseste juriidilisel korreksete ja inimlikult parimate lahenduste leidmisega. Selle kohta ei saa ka kuskilt õppida. Arvestades kooselude ebapüsivust, peaks igauks end kindlustama turbulentse tuleviku vastu.

Kodu ja töö lahusust on eriti keeruline naistel pidada, sest kodus töötav ettevõtja ju ei teekski nagu tööd, ta on ju kodus, järelikult pereliikmete heaks olemas:

Luues oma osaihingut, lootsin väga pereliikmete toetusele. Nad ei saa aru, et minu tööd segab pidev soovidele vastutulek (vii mind ära, tule järele jne). Mul on ju oma töö teha, mul on kliendid ja tellimuste täitmise aeg! Minu mees arvab, et kui olen kodus, siis olen täielikult tema päralt.

Tuleb välja, et selliseid mehi on paljudel fookusgrupi naistel.

Ettevõtlikus võib olla ka näiliselt 'ajuvaba' tegevus. Näiteks saadakse ideid laste tegemistest:

Tegin vanema tütre eeskujul nukutoorikuid, lõpuks oli mul neid korvitäis. Mees, tõsise ameti pidaja, naeris nagu hull. Praeguseks olen oma tegemistega mehe äri arendamiselegi saanud kaasa aidata. Meil on ettevõtte tagurpidi käima läinud.

Ühist seisukohta pereäri järjepidevuse kohta ei olnud. Laste suundumise kohta oma pere ärisse peeti nii vajalikuks kui ka mittevajalikuks. Üldiselt arvati, et see on ikka laste vaba otsus, sundida ei saa nagunii

kedagi ja ei ole ka mõtet. Mõne ettevõtja lapsed tahavad samuti ettevõtjaks saada, mõned on näinud ettevõtjate rasket elu ja unistavad lihtsalt töövõtjaks olemisest:

Minu poeg on 17-aastane. Ta ei taha presidendiks, sest president teenib vähem kui mõne ettevõtte juht. Tema tahab oma ettevõtet teha. Head pead võiks ju ära kasutada.

3.2.6 Ettevõtlus ja noored

Noored oskavad hästi keeli, noored suhtlevad palju paremini kui vanema põlvkonna esindajad. Arvati, et noored on palju avatumad ja ambitsioonikad.

Noorte pragmaatilisuse üle olid erinevad arvamused. Arvati, et nad valivad raha ja on nõus minema kuhuiganes raha ja töö järgi. Teisalt kõlas seisukoht, et raha ei ole noorte väärtushoiakutes sugugi esikohal.

On päris palju noori, kes peavad linnas õppimise perioodi möödapääsmatuks, kuid jäävad siiski seotuks maaga ja planeerivad oma tulevikku maal.

3.2.7 Ettevõtlus ja haridussüsteem

Rühma liikmed olid veendunud, et koolides ei õpetata ettevõtlikkust ja ettevõtjaid, õpetatakse töövõtjaid.

Samas on lastel väga hea keelteoskus ja nende abi tõlketeenuse osutamisel on tähelepanuväärne. Isegi alla 10-aastased lapsed on head inglise keele oskajad.

Lastesse süstitakse vähe kohusetunnet ja täpsust ning kellatundmist.

3.2.8 Ettevõtja ja ettevõtluskonsultatsioon

Ettevõtjad ei onud ettevõtluskonsultatsiooniteenusega rahul. Sealt saab küll uhkeid klantspiltidega materjali EASi enda kohta, kästakse lugeda äriplaani juhendit, tagasi tulla, tutvustatakse hinnakirju. Algajal ettevõtjal ei ole aega mitmeid kordi käia ja tugiteenuseid osta. Tegelikult on palju ebakompetentsust, elukaugust ja oma naha ning koha hoidmist:

Nad hoiavad oma kohta ja nad värisevad oma koha pärast.

Samas peeti PRIA ametnike paindlikkust ja muutunud teenuste osutamise kvaliteeti väga oluliseks edusammuks:

PRIA ametnikud tutvustavad väga hästi meedet, teevad järelepärimisi, kui min gid asjad on halvasti, valesti, puudus ja on igati koostöövalmis.

Fookusgrupi liikmetel ei olnud piisavalt kogemusi erinevate konsultatsiooniteenuste kasutamisest ning nad ei osanud tõstatada probleemi EAS konsultantide ja PRIA konsulentide võrgu kohta.

EAS konsultantide standardi väljatöötamisega tegi algust Eesti Ettevõtluskonsultantide Liit ja standardi algtekst valmis 2000, millegipärast ei jõudnud see kinnitamiseni. EAS konsultantide kvalifikatsiooni üle ostustavad EAS ametnikud. Konsultantide nimekiri on EAS kodulehel kättesaadav.

Konsulentide kutsestandard (konsulent IV ja V) sai valmis 2004 ja seda hakkab omistama Jäeneda Õppe- ja Nõuandekeskus¹⁰. Üldiselt antakse nõuandetoetust vaid juhul, kui nõuandeteenust osutab atesteeritud konsulent.

---

¹⁰ Jäeneda ÕNK on põllumajandusministeeriumi hallatav riigiasutus, selle roll sõltub tulevases nõuandesüsteemis ministri käskkirjast meede 3.8. kohta

3.2.9 Ettevõtja koolitusvajadus

Paljud naisettevõtjad ütlesid, et tunnevad tarvidust võõrkeelte õppimise järgi. Vajadust tunti erinevate kultuuride tundmise järgi. Tõdeti, et äris ei saa olla edukas, kui ei saa aru ostjast ja sihtturust.

Nii asukoha kui hinna poolest kättesaadava koolituse vajadust tunnistasid kõik ning siin ei tekkinud suuremat vaidlustki.

3.2.10 Ettevõtte pankrotistumine

Ameerikas peetakse alles seda õigeks ettevõtjaks, kes on pankroti üle elanud. Tuleb õppida ka pankrotiga toime tulema ja uurima teiste pankrotikogemust. Naisettevõtjate pankrotte meenutatakse kuidagi erilise õelusega. Samas lasevad mehed ettevõtted pankrotti, miljoneid kaob ja midagi ei juhtu.

Naised kardavad kurja kuulsust. Halb jääb hästi meelde ja seda võimendatakse. Ühiskonnas on ka topeltstandardid, et meestele ja naistele lubatakse erinevaid asju ja naistele ja meestele heidetakse ette erinevaid asju.

3.2.11 Väikese riigi suured ambitsioonid

Kahtlust, et riigi ettevõtlus- ja teised poliitikad tahaksid vaid suurte ja veel suurematega tegeleda, väljendati fookusgrupi liikmete poolt piisava selgusega. Väga edukas ja hästi toimetulev, aktiivne maanaine, ettevõtja, külavanem ja muude rollide täitja ütles:

Meil on nii väike riik, aga tahame ainult grandioosseid asju. Ikka suurelt ja laialt. Teeme kõik suureks. Kaotame VKEd ära, sest nad maksavad nii vähe makse.

Mina olen väike ja ma tahangi väiksel toimetada, tahan hoida pereelu ja ettevõtlust tasakaalus. Ma ei taha suuri riske ja palju alluvaid. Mulle see ei sobi. Ma ei taha.

Ja tegelikult teeb see naine suuri asju. Ja tegelikult on ta suur, aga otsustajad arvavad teisiti. Kõik sõltub jõupositsioonil olevate inimeste väärtusskaaladest ja mõõdupuudest. 'Väike' ütleb neile:

Peaks olema valikuvabadus, kui tahadki olla väike: Sest ma tahangi teha seda, mis on minu jaoks parajas mõõtkavas. Kuna majandus on nii ebastabiilne, siis ma ei võta laenu. Ja ma olengi väike. Mina tahan oma asja teha ja ma tahan seda üdini tunda.

Need, kes ministeeriumites vastutatavaid kohti peavad, arvavad, et toimiv ettevõtluspoliitika on olemas:

Aga kas ettevõtjate käest on küsitud? Aga kas meile sobib, seda pole keegi küsinud. Peaasi, et saaks öelda, et on olemas. Terve Tallinn on nagu Kafka loss.

4 Ekspert hinnangud naisettevõtluse ja ettevõtluse arendamise kohta Eestis

Detsembris 2004 viidi läbi intervjuud **Krediidi ja Ekspordi Garanteerimise Sihtasutuse (Kredex)** äriklientide divisjoni töötajatega¹¹, et selgitada välja, missugused kogemused on olnud naisettevõtjatega töötamisel, missuguseid valdkondi nähakse perspektiivsetena maapiirkondades ning mida arvatakse alternatiivsetest ettevõtte tugisüsteemidest. Kredexi ülesanneteks on muuhulgas ettevõtluslaenude garantiide ja tagatiste andmine ja ekspordiga seotud riskide vähendamine ettevõtete jaoks.

Üldiselt rõhutati, et **naisi ja mehi ei saa ega tohi ettevõtluses eristada**. Üks Kredexi esindajatest väitis, et tema on kogenud seda, et naised ise on väga pahased seesuguse vahetegemise peale. See jätab mulje justkui oleks nad rumalamad, kehvemad või peaks neid kuidagi eriliselt poputama. Näiteks tõi ta naisettevõtjatele auhindade jagamise, mis mõjuvat paljudele naistele häirivalt. Huvitav on asjaolu, et auhind, mis peaks täitma naisettevõtja esiletõstmise või tema tegevuse tunnustamise funktsiooni, on paljude jaoks pigem halva maiguga ja **sildistav**.

Samuti domineeris esmalt arvamus, et nais- ja mesettevõtjal ei saa vahet teha. Hiljem siiski mõningaid erinevusi seoses isikliku kogemusega töötamisel erinevate ettevõtjatega välja toodi. Näiteks arvati, et naised on oluliselt korrektsemad ja **sihikindlamad laenude ja tagatiste taotlemisel**, nad tunnevad enam muret asjade käigu üle, otsivad pidevalt kontakti ja uurivad, kas nad saaksid midagi veel ära teha, et lõpptulemus oleks positiivne.

Naisettevõtjate puhul on märgatud **suuremat kartlikkust** äri alustamisel ja riskide võtmisel. Kui mehed loovad firma ja võtavad kohe laenu ja alles siis vaatavad, mis välja tuleb, siis naised alustavad pigem **vaikselt ja väikselt** (näiteks FIE-na) ja alles siis, kui näevad juba piisavalt võimalusi kasvamiseks, minnakse laenu küsima. Samuti ei julge naised suuri kulutusi teha, enne kui ettevõtte juba korralikult tulu toodab ning kardavad liiga kiiret arengut, mille võib samuti väiksema riskivalmiduse valdkonda liigitada. Loomulikult on igal reeglil erandeid ja nii toodi ka siinkohal välja eeskujulik naisettevõtja, kes on ise loonud kontaktid oma toodete ekspordimiseks välismaale ja selle ka edukalt ellu viinud.

Üldiselt aga naisettevõtjaid tootmistegevusega ei seostatud. Peamisteks klientideks on olnud naisettevõtjad **teenindussfäärist (iluteenindus, juuksurid), turismivaldkonnast ja väiksemad või suuremad õmblusettevõtted** Naisettevõtja keskendumist peamiselt teenustevaldkonnale ja väiksemat riskivalmidust seostati põhimõttel, et **teenindustevõttes ei ole tarvis teha suuri investeeringuid**, samuti pole neid kuigi keeruline juhtida. Üldjuhul iseloomustati naisettevõtjat erinevalt: toodi välja nii pigem negatiivseid iseloomujooni, mis takistavad ettevõtlust kui ka pigem positiivseid iseloomujooni, mis aitavad asjade laabumisele kaasa (tabel 1).

Tabel 3. Naisettevõtjale omistatud omadused

Klassifitseerus positiivsena	Klassifitseerus negatiivsena
Korrektnes	Kardab võtta riske
Korralik	Kardab äri alustamist
Sihikindel	Mõnikord liiga sinisilmne
Agressiivne	

Alternatiivsetesse tugimeetmetesse suhtuti enamjaolt positiivselt, mentorluse puhul peeti vajalikuks rõhutada, et **mentor peaks olema pikema ettevõtluskogemusega kui 2-3 aastat**, sest väikese

¹¹ Grupiintervjuu toimus 8. detsembril 2004

kogemusega inimene saab küll anda nõu ettevõtlusega alustamise kohta, kuid mitte selle arendamise ja muude ettevõtlust puudutavate nüansside osas. Pere toetuse puudumine kui takistus naise ettevõtlusele arvati olevat möödud probleem. Põhjuseks peeti, et esiteks on **soorolid peredes juba muutunud või muutumas** ning naised, kes ettevõtte loovad on iseseisvamad ja pere toetus ei olegi nende jaoks esmase tähtsusega küsimus. Küll aga tõdeti, et eelräägitu kehtib vaid noorema põlvkonna puhul. Arvatavasti mõjutas siinkohal vastajate arvamusi ka linnas elamine, mistõttu võib teha **oletuse, et maal on stereotüübid kindlamalt paigas ja ka aeglasemad muutuma.**

Majandus - ja Kommunikatsiooniministeeriumi (MKM) ettevõtluse talituse töötajatega viidi läbi fookusgrupi intervjuu detsembris 2004¹². Läbivaks teemaks oli ettevõtluspoliitika Eestis ja tugimeetmed väike- ja keskmise suurusega ettevõtetele. MKM ettevõtluse talituse eesmärgiks on ettevõtluse arengu toetamisele suunatud poliitika kujundamine, selle elluviimise koordineerimine ja finantseerimise kavandamine.

Üldiselt arvati, et just **väikeettevõtlus peaks olema Eesti riigi prioriteet**, kuna need moodustavad valdava enamuse Eesti ettevõtetest ja loovad kõige kiiremini juurde töökohti ning on ka kõige suurema arengupotentsiaaliga.

Probleemiks peeti seda, et Eestis tundub **suhtumine ettevõtjasse või ettevõtlikusse** olevat pigem **negatiivne**. Olukorra parandamiseks peeti vajalikuks avalikkuse **ettevõtlusteadlikkuse tõstmist**: selgitada inimestele, et ettevõtte loomine on igapäevane võimalus, ettevõtja ei ole koll ja ettevõtlus on üks elustiili ja elamise viisi.

FIE kui ettevõtlusvormi kohta arvati, et see on:

- esmane tasand ettevõtte loomiseks (kasvõi põhitöö kõrvalt);
- mugav ettevõtlusvorm;
- ettevõtlikkuse arendamine;
- inimlikum ettevõtlustasand ümbritsevate jaoks (väike tegija teeb oma tööd).

Jätkusuutlikust ettevõttest ei saa vastanute arvates rääkida pelgalt finantsnäitajate alusel (suhtarvud, käive, kasum). **Oluliseks tuleb pidada ka kvalitatiivseid näitajaid**. Näiteks arvati, et ettevõtte on jätkusuutlik siis, kui see pakub ettevõtjale endale (ja võib-olla veel paarile inimesele) võimaluse saada palka ja stabiilselt ära elada.

Perspektiivseid valdkondi maapiirkondades ei osatud välja tuua. Arvati, et ei saa nimetada ühte ja universaalset valdkonda, mis kõikjal oleks ühtviisi edukas – Eesti regionaalsed erinevused on niivõrd suured. Nimetati küll turismi, kuid sealjuures rõhutati, et mitte luua lihtsalt majutusteenuseid pakkuvaid ettevõtteid, vaid **tuleks leida oma nišš ja eripära**.

Innovatsiooni kohta rääkides paluti seda mitte seostada vaid teadus - ja arendustegevusega. Teaduspõhine ettevõtlus nõuab kulukaid uuringuid ja kõrgtehnoloogilist tootmist, mis on kättesaadav vaid väga suurtele ettevõtetele. Lisaks sellele arvati, et Eestis rõhutatakse liigselt teaduspõhise majanduse ülesehitamise vajadust. See on üks eesmärke, mida majanduse arendamisel tuleks silmas pidada, kuid sealjuures **ei tohi ära unustada baastasandit ja lihtsaid tooteid-teenuseid**. Innovatsioon on toote või teenuse igasugune muutmine või uuendamine, mis teeb selle teistest eristatavaks. Kavandamisel on innovatsiooniteadlikkuse programm, kus uuritakse avalikkuse suhtumist innovatsiooni ja samuti püütakse sellealast teadlikkust tõsta.

Rahaliste tugimeetmete puhul peeti kõige tähtsamaks, et need toetaks **ettevõtlusaktiivsust**. Kuigi arvati, et ettevõtja ootab pigem investeerimistoetusi ehk raha (näiteks põhivarasse), on pikas plaanis

---

¹² Grupiintervjuu toimus 8. detsembril 2004

võetud suund pigem pehmetele meetmetele (koolitus-nõustamine), kuna igasugune otsene sekkumine on moonutus. Samuti aitavad pehmed meetmed kaasa inimressursi arendamisele, mis jääb ringlema ja pikemas plaanis loob enam lisaväärtust.

Väga oluliseks peeti ka **ettevõtluskeskuste tegevust**, kes saaksid toetada alustava ettevõtja ideed **rohujuure tasandil**, vaataksid maakonda tervikuna ja teaksid, mida konkreetse äriplaani puhul silmas pidada. Arvati ka, et Eestis tegeletakse praegu vaid nendega, kel idee juba küps (ettevõtja tuleb ettevõtluskeskusse sooviga hakata midagi tegema), madalamat tasandit enam ei eksisteeri, kuid tegelikult peaks minema veel sammu tagasi ja **toetama seda, et need ideed üldse tekiksid**.

Olemasolevate poliitikate tõttu meetmete planeerimine ei takerdu, kuna poliitikad valmivad enamasti altpoolt üles ehk alumistest kihtidest pärit sisendiga. Radikaalseid pöördeid senimaani olnud ei ole. Küll aga ei jõuta sage li kokkuleppele partneritega (tähtsaimatena nimetati EVEA, kui väike- ja keskmise suurusega ettevõtete esindajat ja Tööstus-Kaubanduskoda), kellel on **erinevad huvid**. Kõige suuremaks takistuseks meetmete rakendamisel peeti **rahaliste vahendite puudumist**. Konkreetse näitena toodi ettevõtete infrastruktuuri toetus, mis on mõeldud ettevõttes teede, laoplatside, kommunikatsioonide jne väljaehitamiseks. Paljud ettevõtted on sellest väga huvitatud, kuid infrastruktuuri arendamise toetamine on tohutult rahamahukas ning vahendite leidmine selleks väga keeruline.

Samuti arvati olevat **vajalik toetada eraldi naisettevõtlust**, kuid nagu selgus, ei ole **toetamise vajalikkuse põhjused päris selged**. Vastanud väitsid, et EL poolt on tulnud signaale, kus imestatakse, et meil ei toetata eraldi naisettevõtlust, kuid Eestis on see jäänud tõepoolest millegi taha toppama. Arvati, et see **ei ole poliitiline prioriteet**. Samas, sisendid oleksid justkui olemas, kuna ettevõtlusosakond analüüsib ettevõtlikkust, soovi ja motivatsiooni ettevõtlusega alustamiseks ja suhtumist ettevõtjatesse muuhulgas ka sugude lõikes. Arvati, et senimaani on seda **takistanud otsese vajaduse (ja ka vahendite) puudumine**, kuid päris kindlad vajaduse puudumises ei olda – selles osas jäi kõlama üldiselt kõhklev seisukoht.

5 Naisettevõtjate küsitlus 2004-2005

5.1 Peamised uuringutulemused

1. Küsitleti 604 maanaist, kellest kolmveerand on ettevõtjad ja ülejäänud on mõelnud ettevõtlusega alustamisest.
2. Küsitletud ettevõtjatest ligi kolmveerand on FIEd, neljandikul on osäühing.
3. Neli viiendikku ettevõtjatest on kesk- ja vanemaealised (36-65 aastased), alustajate hulgas on veidi üle kolmandiku (36%) noorema vanusegrupi (18-35) esindajaid, kaks viiest (42%) on keskealised (36-45 aastased).
4. Pooltel ettevõtjatel on kutseharidus, kolmandik on omandanud kõrghariduse, igal viiendal on keskharidus. Plaanipidajatest neljandikul on kõrgharidus ja kolmandikul keskharidus, 45% omab keskeriharidust.
5. 78% vastajatest elavad kas abielus või kooselus ja 22% on üksikud või lahuselavad.
6. Kolmandikuvastanute elukaaslased/abikaasad on samuti ettevõtjad, 83% elukaaslastest töötavad, ligikaudu 8% on pensionil, 14-1 vastanul on mees töötu.
7. Alla 18-aastaseid lapsi ei ole 174 vastajal (29%). Üks või kaks alla 18-aastast last on vastavalt 149 (25%) ja 133 (22%) vastanul. Kolm last on igal kümnendal (54 vastajal) ja neli last 4% vastajatest, viielapselised on kuus vastajat.
8. Ettevõtjate majanduslik toimetulek on veidi parem alustada soovijate omast, kellest neljandikul (24%) jätkub raha vaid hädavajaliku ostmiseks, ettevõtjate hulgas on neid 12%.
9. Peaaegu 40% vastajatest on oma pere peamiseks ülalpidajaks.
10. Enamik uuringus osalejaid on pärit Lõuna-Eestist (244 vastajat), järgneb Lääne-Eesti (134), Kesk-Eesti (114) ning Põhja- (57) ja Kirde-Eesti (55).
11. Pere toetuse olemasolu on naise jaoks väga oluline ja mõjutab suurel määral naise ettevõtmisi ja ettevõtlikkust.
12. Naisettevõtjat kummitab ajanappus – vähem jääb aega perega koosolemiseks, enda hobide ja harrastustega tegelemiseks ning sõprade ja sugulastega suhtlemiseks.
13. Naisettevõtja puhkusevõimalused on piiratud, vaid neljandik sai puhkust siis kui ise soovis, ligi pooled vastanutest ei ole üldse puhkust saanud, kolmandik on pidanud seda sobitama ettevõtte tegevusega. Suureks probleemiks on asendaja leidmine ja töö hooajalisus, kus just suvel on kõige kiirem ja aega puhkuse sobitamiseks teiste pereliikmetega on raske leida.

14. Teised pereliikmed enamasti toetavad pereema ettevõtlikkust, kuid probleemid peres tekivad sellest hoolimata. Põhiline probleem on ajapuudus – ei jää piisavalt aega pere, kodu, laste ega iseenda ja oma harrastuste jaoks. Eriti raske on siis, kui kodused töökohustused lasuvad peamiselt naise õlul. Teiseks suuremaks probleemiks on rahapuudus, paljudes peredes tekib olukord, kus pere säästnud lähevad ettevõtte arendamiseks, eriti keeruline on ettevõtte käivitamisega. Kolmandaks on paljudel naistel ka transpordiprobleem – ettevõtte loomisega seoses on liikumisvajadus suurenenud, kui puudub oma sõiduvahend või juhiluba, ollakse sõltuv teistest transpordivõimalustest, liikumine kodust välja tööle või asju ajama on takistatud.
15. Tasulisi koduteenuseid kasutatakse üsna vähe. Peamiselt on kasutatud abilisi välitöödel, ka koduabilise ja lapsehoidja teeneid mõnevõrra, põetajat ja eraõpetajat praktiliselt kasutatud ei ole.
16. Enamusel vastajatest on olemas tahtmine, algatusvõime ja selge äriidee ettevõtlusega tegelemiseks.
17. Ettevõtte loomisel on suureks probleemiks stardikapitali puudumine – puudub stardiraha, säästmine pole pere sissetulekute kõrvalt võimalik, laenu on raske saada.
18. Ettevõtlusega alustamise peamiseks põhjuseks on maanaiste puhul endale töökoha (sellega kaasneva ravikindlustuse) ja sissetulekuvõimaluse loomine.
19. Ettevõtlusega alustamise põhjustena on naiste jaoks tähtsal kohal ka eneseteostusega seotud küsimused – soov olla materiaalselt sõltumatu, soov ennast proovile panna, soov omandada uusi kogemusi ja teadmisi.
20. Pankrotikogemus ei hirmuta naisi. 54-st pankrotistunud ettevõtjast on ettevõtluses tagasi 37 naist ehk 68%
21. Suurimaks takistuseks ettevõtluses on raha nappus – väike sissetulek, mida mõjutavad elanikkonna madal ostujõud, kõrge maksukoormus ja laenamise keerukus seoses tagatise puudumisega.
22. Finantsvahendite (sealhulgas ka käibevahendite) puudumine takistab otseselt ettevõtte arengut ja on tegutseva ettevõtja jaoks tõsine probleem.
23. Suureks takistuseks on seadusandluse pidev muutumine ning sellest tulenevalt bürokraatia ja asjaajamise keerukus ametkondades.
24. Takistavaks teguriks on ka ettevõtja ettevõtlusoskuste (müük, turustus juhtimine jne) piisava taseme puudumine.

25. Naised tegelevad ettevõtlusega, kuna see võimaldab oma aega planeerida, olla paindlik, pakub võimalusi isiklikuks eneseteostuseks ja arenguks, aga annab ka võimaluse pakkuda teistele seda, mida nad vajavad.
26. Naiste koolitusvajadus on väga suur – tervelt 96% ettevõtjatest tunneb vajadust koolituse järele, alustajate seas on nimetatud näitaja veelgi kõrgem.
27. Tegutsevate ettevõtjate prioriteetidid koolituse vallas on seadused, võõrkeeled, turundus ehk müük-reklaam-tootearendus-turuuuringud.
28. Alustajad paneksid rõhku seaduste ja ettevõtte alustamisega seotud turunduse alastele koolitustele.
29. Tegutsevad ettevõtjad soovivad ettevõtlusnõu peamiselt raamatupidamise ja maksudega seotud küsimustes, oluline on ka info toetusfondide ja abiprogrammide ja seaduste kohta.
30. Alustajate põhiline soov on saada infot rahastamis- ja koostöövõimaluste kohta, oluline on ka kontaktide leidmine kauba müügiks ja turustamiseks.
31. Huvi ekspordialase nõuande järele on alustajatel veidi suurem kui tegutsevatel ettevõtjatel.
32. Naisettevõtluskeskuse loomist toetab enamus vastajatest, vaid kümnendik on neid, kes arvab, et seda ei oleks vaja.
33. Naisettevõtluskeskused peavad pakkuma erialaspetsiifilisi- ja ettevõtluskoolitusi.
34. Naisettevõtluskeskustelt oodatakse nõustamisteenust – õige ja ajakohane info ühest kohast!
35. Suhtumine alustajasse peab olema julgustav ja toetav, et keegi ei jääks oma ideega üksi.
36. Naisettevõtluskeskused peaksid arendama võrgustikke, looma võimalused naisettevõtjate omavaheliseks suhtlemiseks ja koostöökontaktide leidmiseks.
37. Vajadus isikliku nõustaja ehk mentori järele on naisettevõtjate hulgas olemas, üle poole vastanutest arvasid, et vajavad mentorit.
38. Ettevõtlustoetuste kasutamine riiklike (TTA, EAS) meetmete kaudu on vähene, kuigi info ettevõtjal nende kohta olemas.
39. Suur vajadus on koolituste ja kursuste järele.
40. Suur vajadus on spetsiaalselt naisettevõtjale suunatud meetmete järele – nõustamiskeskused, toetused, laenud, võrgustikud, mentorlus, ühisteenused.
41. Senimaani on ettevõtjad kasutanud ettevõtte rahastamiseks peamiselt isiklikke või perekondlikke sääste. Laenu on võetud mitte pangast, vaid sõprade-sugulaste käest.

42. Rahastamisskeem on muutumas – rohkem soovitakse kasutada projektide abi ning kohalike ja riiklike toetusmeetmete poolt pakutavaid võimalusi.
43. Laenamise (ja riskimise) potentsiaal on muutumas – 40% soovivad tulevikus võtta ettevõtluslaenu pangast. Iga kümnes sooviks laenata miljon krooni ja enam. Soovitava laenusumma suurus tõuseb vanuse ja ettevõtluses tegutsetud aja kasvades.
44. Koostööks laenu nimel on valmis kaks viiendikku (41%) vastanutest. Teistest oluliselt koostöövalmimad on Põlvamaa naised, ka Saare- ja Valgamaal ollakse suhteliselt enam nõus koos laenu võtma. Kõige negatiivsemalt suhtuvad sellelaadsesse koostöösse Pärnu ja Rapla maakonna naised.
45. Tulevikus soovivad naised enamasti oma ettevõtte tegevust laiendada – lisada uusi tegevusalasid, laiendada turgu Eestis ja välismaal.
46. Naisettevõtjate peamiseks tegevusaladeks on põllumajandus, kaubandus ja turism.
47. Lisaks põhitegevusalale tegelevad paljud naised veel mingi kõrvalalaga, mis on enamasti põhitegevusega seotud ja mis aitab riske maandada.
48. Kõige enam soovivad alustajad hakata tegutsema turismivaldkonnas.

5.2 Uuringu eesmärk, meetod ja valim

5.2.1 Uuringu eesmärk ja uurimisküsimused

Uurimuse eesmärgiks oli saada ülevaade (maa)naiste ettevõtluse olukorrast ja arengusuundadest, samuti selgitada välja tegutsevate ja alustada soovivate naisettevõtjate arvamused ettevõtlusest Eestis. Peamised uurimisküsimused olid:

1. Mida arvatakse oma ettevõtlusest – valdkond, toimetulek, ettevõtlikkust soodustavad omadused, areng?
2. Missugused on ettevõtlusega alustamise põhjused?
3. Missugused probleemid takistavad ettevõtte tegevust?
4. Missugused koolitus- ja nõustamisteenused on vajalikud?
5. Mida arvatakse olemasolevatest ettevõtluse tugisüsteemidest?

5.2.2 Uurimuse sihtrühm

Antud uuringu sihtrühmaks olid peamiselt naisettevõtjad ise, kuid küsitleti ka otsuste tegijaid nii tugimeetmete pakkujate kui ettevõtluspoliitika tegijate seast. Anketeeriti naisettevõtjaid maal vanuses 18-64, kusjuures maapiirkonna 'suurimaks' üksuseks oli alla 4000 inimesega väikelinn. Küsitleti ettevõtjaid (FIEd, OÜ juhatajad ja juhatuse liikmed, AS juhid või nõukogu liikmed), aga ka täisühingu, tulundusühingu ja usaldusühingu osanikud. Maksuametis registreeritud FIEd on samuti ettevõtjad. Küsitluse olid haaratud ka ettevõtluse alustamise kavatsusega naised, kes teevad konkreetseid ettevalmistusi ja võiksid tulevikus osaleda FEM projektis. Erandina lubati küsitleda ka neid MTÜde eestvedajaid, kes käituvad sisuliselt ettevõtjana.

5.2.3 Uurimismeetod

Antud uuring kasutab kvantitatiivset uurimismeetodit. Naisettevõtjaid küsitleti ankeedi abil novembrist detsembrist 2004 ja jaanuarist veebruarist 2005. Anketeerida sooviti 600 naist, kes on juba kas ettevõtjad või soovivad luua oma ettevõtet. Valimisse otsustati lülitada ka naised, kes olid mittetulundusühingute (MTÜdes) juhtfiguurid, kuid kes sisuliselt käituvad MTÜs ettevõtjana, st. kirjutavad ise projekte, otsivad ise projekti jaoks raha ja viivad ka ise need projektid ellu kas üksi või kaaskonnaga.

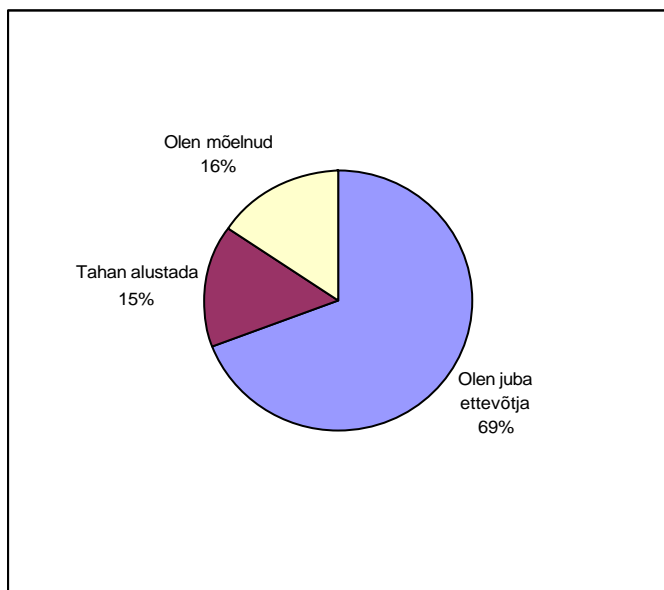
Anketeerijateks olid FEM projekti ettevõtluse tugisikud igas maakonnas, vaid üksikutes maakondades olid küsitluse läbiviimise ajaks tugisikud leidmata. Küsitlused läbisid nii ankeedi koostamise kui küsitluse läbiviimise meetodilise kursuse. Kursus andis osavõtjatele teadmisi uuringute läbiviimisest ja antud küsitluse spetsiifikast.

5.2.4 Valim

1 Küsitleti 604 maanaist, kellest kolmveerand on ettevõtjad ja ülejäänud on mõelnud ettevõtlusega alustamisest.

2 Küsitletud ettevõtjatest ligi kolmveerand on FIEd, neljandikul on osühing.

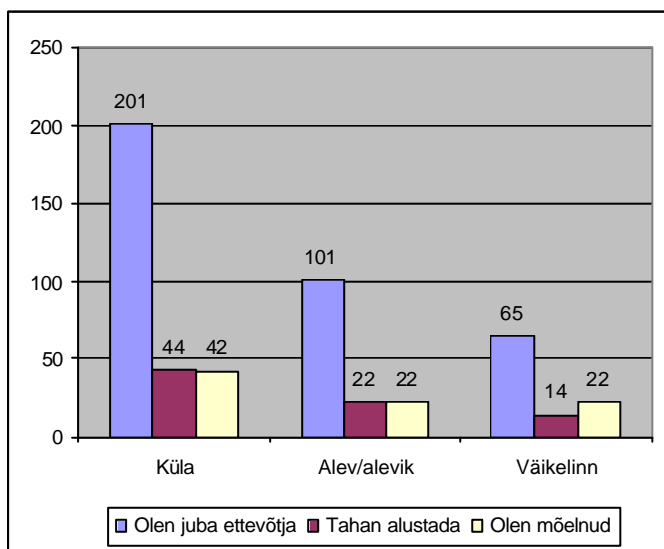

Joonis 3. Vastanute jaotus ettevõtluse järgi, %

604 vastanud naise seast **olid ettevõtjad** ligi **kolmveerand** vastanutest (69%, n=410), ülejäänutest pooled (91 naist) olid kindlama ettevõtluskavatsusega ning ülejäänud 94 (16%) olid ettevõtlusega alustamisest küll mõelnud, kuid kindlat kavatsust ei olnud (**joonis 3**).

66% vastanutest on FIE'd ja veidi üle neljandiku omavad osäühingut, üksikud osäühingu osanikud on samal ajal ka FIE'd, aktsiaseltsi osanikud on seitse naist ja usaldusühing nagu ka täisühing on ühel naisel.

Joonis 4. Vastajate jaotus ettevõtlusstaatus ja elukoht järgi, N

Joonisel 4 peegelduv suur ettevõtlusvalmidus ei ole laiendatav maapiirkondadele üldse, sest antud uuringusse ei ole kaasatud kõiki maal elavaid naisi. Antud uuringusse kaasati naisi, kes kas juba olid ettevõtjad või pidasid plaani ettevõtlusega alustamiseks.

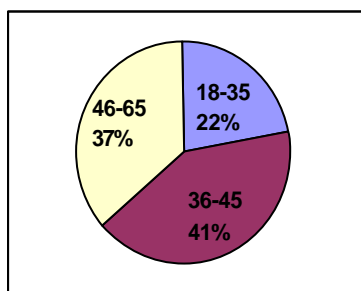
Oma seotust ettevõtlusega ei olnud märkinud üheksa vastajat ja elukohta 65 vastajat. Kõige rohkem tegutsevaid ettevõtjaid (201) elas külades. Ka alustada soovivaid ettevõtjaid oli enim külades. Proportsionaalselt pole aga erineva suurusega paikade vahel suuri erinevusi – iga alustaja kohta oli keskmiselt neli tegutsevat ettevõtjat.

- 3 Neli viiendikku ettevõtjatest on kesk- ja vanemaalised (36-65 aastased), alustajate hulgas on veidi üle kolmandiku (36%) noorema vanusegrupi (18-35) esindajaid, kaks viiest (42%) on keskealised (36-45 aastased).

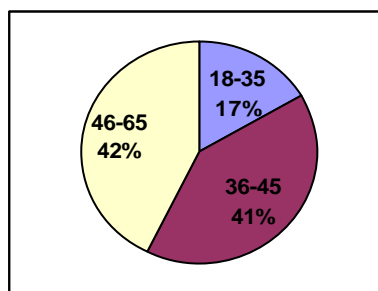
Kõige suurem vastanute grupp oli vanuses 36-45 (**joonis 5**). Alla 35-aastaseid vastanuid oli viiendik (22%) ning 46-65 aastaseid vastajaid oli kolmandik (37%). Naisettevõtjate osakaal kasvab koos vanusega (**joonis 6**). Vastanute vanuseline jaotus peegeldab ilmekalt tõsiasja, et paljud inimesed

alustavad oma ettevõtte loomist siis, kui nad ei ole leidnud sobivat või südamelähedast tööd oma piirkonnas või ei ole oma olemasoleva palgatööga rahul (**joonis 6-7**).

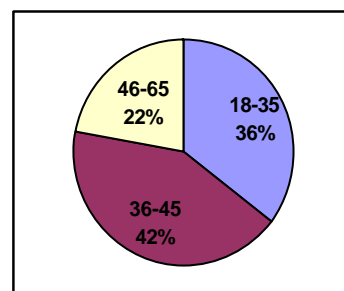
Tuleb tunnistada, et paljudel juhtudel on ise endale töökoha loomine ainus võimalus osaleda tasustatud tööjaotuses. Paljud naised (ja ka mehed) on tunnistanud, et hakkasin ettevõtjaks, sest ei jäänud muud üle. See tähendab aga seda, et alustatakse üsna 'algusest' ning nõustamis- ja koolitusvajadus on suur.

Joonis 5. Vastanute jaotus vanusgrupiti, % (kõik vastajad, n=604)

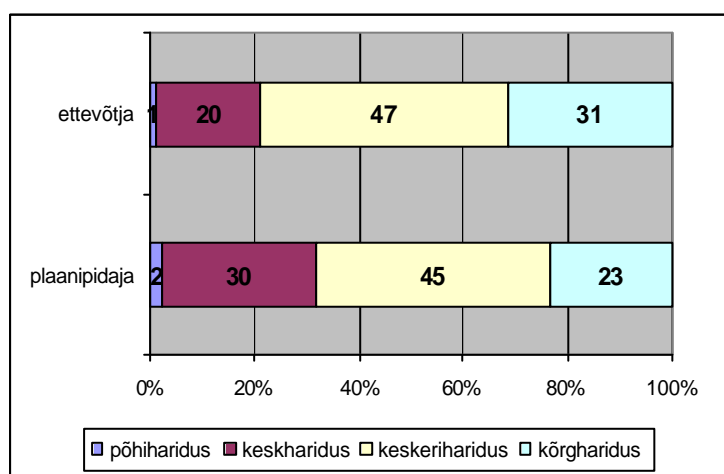

Joonis 6. Naisettevõtjate jaotus vanusgrupiti, % (n=410)

Joonis 7. Mitteettevõtjate jaotus vanusgrupiti, % (n=184)

4 Pooltel ettevõtjatel on kutseharidus, kolmandik on omandanud kõrghariduse, igal viiendal on keskharidus. Plaanipidajatest neljandikul on kõrgharidus ja kolmandikul keskharidus, 45% omab keskeriharidust.

Joonis 8. Vastanute jaotus hariduse ja ettevõtlusstaatuse järgi, %

Kuna ettevõtjate seas on rohkem vanemaealisi, siis peegeldab ka ettevõtjate haridus ajaloolist tausta ja piiratud haridusvõimalusi nõukogude perioodil, mistõttu nooremate inimeste hariduslik tase on kõrgem kui vanemaealiste seas.

Keskhariduse prob- leemiks on universaalsus ja teatud elukaugus, mis peegeldub ka naiste karjääri- valikutes, kes püüavad tööd leida keskhariduse baasil. Ettevõtjate seas on veidi rohkem kindlasihilise haridusega inimesi – veidi vähem üldist ja ebamäärast keskharidust ja veidi rohkem neid, kellel on kõrgharidus.

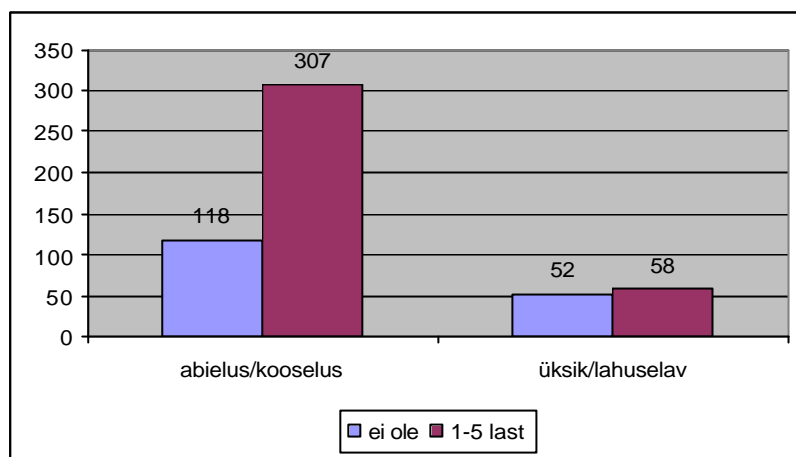
MAKs (2004: 56) öeldakse, et maaelu arengut takistab erialase haridusega inimeste vähesus ning et 2002. aastal läbi viidud põllumajandustootjate teabevajaduse uuring näitas, et neljandikul küsitletutest ei ole mingit eriharidust. Antud valimis leiab see väide kinnitust (**joonis 8**).

5 78% vastajatest elavad kas abielus või kooselus ja 22% on üksikud või lahuselavad.

6 Kolmandiku vastanute elukaaslased/abikaasad on samuti ettevõtjad, 83% elukaaslastest töötavad, ligikaudu 8% on pensionil, 14-l vastanul on mees töötu.

7 Alla 18-aastaseid lapsi ei ole 174 vastajal (29%). Üks või kaks alla 18-aastast last on vastavalt 149 (25%) ja 133 (22%) vastanul. Kolm last on igal kümnendal (54 vastajal) ja neli last 4% vastajatest, viielapselised on kuus vastajat.

78% vastajatest elas kas abielus või kooselus, 22% olid üksikud või lahuselavad. Oma pereseisu ei olnud märkinud seitse küsitletut. Uuringus taheti teada naiste perekonna kohta kooselulisust tegemata vahet seaduslikul ja vabaabielul, samuti ei soovitud välja selgitada üksielamise põhjust või viisi.

Joonis 9. Vastanute jaotus perekonnaseisu ja alaealiste laste olemaolu järgi, %

Küsitati ka ülalpeetavate arvu leibkonnas ja alla 18-aastaste laste arvu peres (joonis 9). Antud uuringus ei olnud küsitud kogu laste arvu ning vanematel vastajatel võisid lapsed küll olla, kuid nad olid juba täiskasvanud.

Oma laste arvu ei olnud märkinud 62 vastajat ehk 10%. Alla 18-aastasi lapsi ei olnud 174 vastajal (29%). Üks alla 18-aastane laps oli igal neljandal vastajal, pea sama suur oli ka kahe alaealise lapsega vastajate arv (133 ehk 22%). Kolm last oli igal kümnendal (54 vastajal) ja neli last 4% (22) vastajatest. Viis alla 18-aastast last oli kuuel vastajal. Igal teisel üksielaval naisel (kokku 110) oli alaealisi lapsi. Kuuel üksielaval naisel oli 3-4 alaealist last.

Ettevõtjatest on üksielavaid naisi ligi viiendik. Ligi 40% naisettevõtjatest on elukaaslane samuti ettevõtja ja 84% elukaaslastest omab töist staatust, iga kümnes elukaaslane oli pensionär, sest iga kolmas küsitletu ju üle 45 aasta vana. Kaheksal naisettevõtjal on mees töötu. Neljal viiendikul (82%) küsitletutest omavad elukaaslased regulaarset sissetulekut.

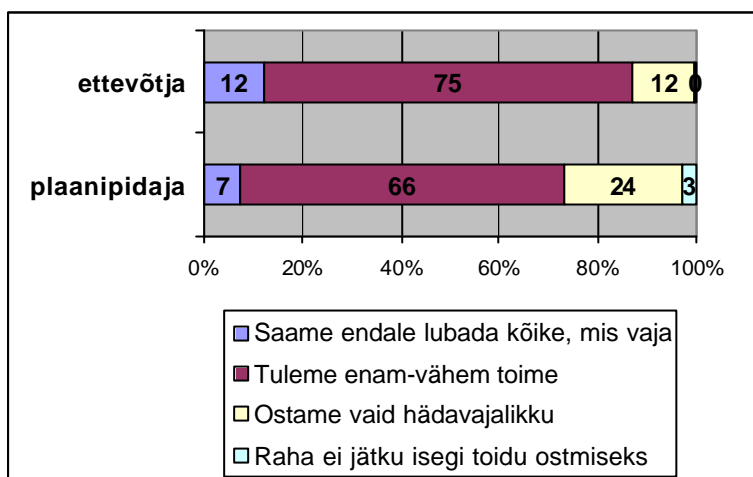
Kas suurem väikeste laste arv on ettevõtluse alustamisel olnud takistuseks või mitte? **Suur laste arv on tulnud kasuks ettevõtlusotsustusele.** Nimelt oli vastajate seas kuus viie alaealise lapsega naist ja viis neist on ettevõtjad. 21st nelja alaealise lapsega naisest on ettevõtjaid 16 ehk kolmveerand. Kolme alaealise lapsega naistest (kokku 54) on samuti kaks kolmandikku (33) ettevõtjad.

Üksielavatest naistest on ettevõtjad kaks kolmandikku.

8 Ettevõtjate majanduslik toimetulek on veidi parem alustada soovijate omast, kellest neljandikul (24%) jätkub raha vaid hädavajaliku ostmiseks, ettevõtjate hulgas on neid 12%.

9 Peaaegu 40% vastajatest on oma pere peamiseks ülalpidajaks.

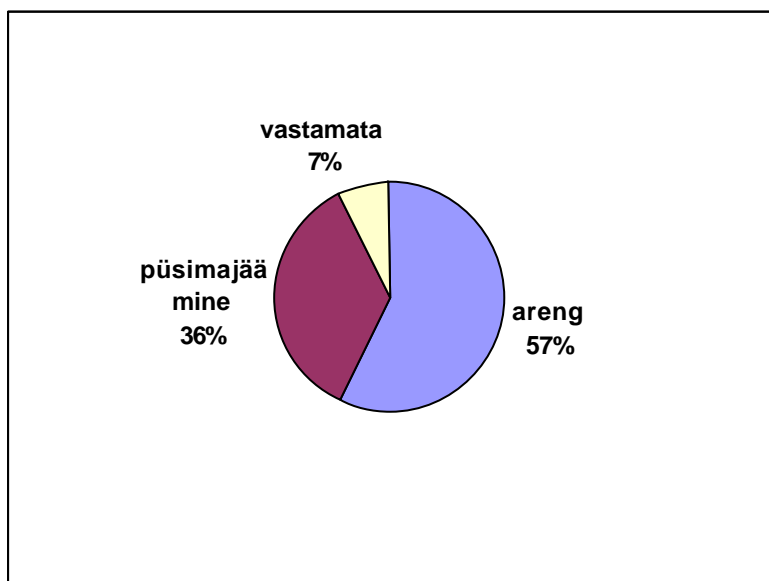
Kolm neljandikk u vastajatest (72%) väidavad, et tulevad majanduslikult enam-vähem toime, 16% ostab vaid hädavajalikku, iga kümnes vastanu saab oma peres lubada kõike vajalikku. Vaid seitse vastanut väitis, et raha ei jätku isegi leiva ostmiseks.

Joonis 10. Vastanute jaotus majandusliku toimetuleku ja ettevõtlusstaatuse järgi,

Võib öelda, et ettevõtjate majanduslik olukord on veidi parem 'ettevõtlusele mõtlejate' omast, kellest iga neljas ostab vaid hädapäraseid kaupu, aga ettevõtjatest iga kaheksas (joonis 10).

Ligi kaks viiest naisest (39%) on oma pere peamiseks ülalpidajaks, ettevõtjate seas on see osakaal pea sama (41%).

Joonis 11. Ettevõtte tegevuse eesmärk vastanud ettevõtjate seas, %

Üle poole tegutsevatest ettevõtjatest (N=410) arvas, et tegutseb ettevõtte arengu nimel, veidi üle kolmandiku arvas aga, et eesmärgiks on püsimajäämine (joonis 11).

Tabel 4. Vastanute jaotus maakonniti

Maakond	Arv	%
Harjumaa	57	9,4
Hiiumaa	23	3,8
Ida-Virumaa	55	9,1
Jõgevamaa	29	4,8
Järvamaa	23	3,8
Läänemaa	36	6,0
Lääne-Virumaa	51	8,4
Põlvamaa	48	7,9
Pärnumaa	43	7,1
Raplamaa	40	6,6
Saaremaa	32	5,3
Tartumaa	70	11,6
Valgamaa	16	2,6
Viljandimaa	40	6,6
Võrumaa	41	6,8
Kokku	604	100,0

10 Enamik uuringus osalejaid on pärit Lõuna-Eestist (244 vastajat), järgneb Lääne-Eesti (134), Kesk-Eesti (114) ning Põhja- (57) ja Kirde-Eesti (55).

Tabel 5. Vastanute jaotus regiooniti

Põhja-Eesti	Kesk-Eesti	Kirde-Eesti	Lääne-Eesti	Lõuna-Eesti
57	23+51+40=114	55	23+36+43+32=134	29+48+70+16+40+41=244

Põhja-Eesti: Harju maakond (sh Tallinn);

Kesk-Eesti: Järva, Lääne-Viru, Rapla maakond;

Kirde-Eesti: Ida-Viru maakond;

Lääne-Eesti: Hiiu, Lääne, Pärnu, Saare maakond;

Lõuna-Eesti: Jõgeva, Põlva, Tartu, Valga, Viljandi, Võru maakond.

5.3 Ettevõtlus ja ettevõtja perekond

11 Pere toetuse olemasolu on naise jaoks väga oluline ja mõjutab suurel määral naise ettevõtmisi ja ettevõtlikkust.

12 Naisettevõtjat kummitab ajanappus – vähem jääb aega perega koosolemiseks, enda hobide ja harrastustega tegelemiseks ning sõprade ja sugulastega suhtlemiseks.

13 Naisettevõtja puhkusevõimalused on piiratud, vaid neljandik sai puhkust siis kui ise soovis, ligi pooled vastanutest ei ole üldse puhkust saanud, kolmandik on pidanud seda sobitama ettevõtte tegevusega. Suureks probleemiks on asendaja leidmine ja töö hooajalisus, kus just suvel on kõige kiirem ja aega puhkuse sobitamiseks teiste pereliikmetega on raske leida.

14 Teised pereliikmed enamasti toetavad pereema ettevõtlikkust, kuid probleemid peres tekivad sellest hoolimata. Põhiline probleem on **ajapuudus** – ei jää piisavalt aega pere, kodu, laste ega iseenda ja

oma harrastuste jaoks. Eriti raske on siis, kui kodused töökohustused lasuvad peamiselt naise õul. Teiseks suuremaks probleemiks on **rahapuudus**, paljudes peredes tekib olukord, kus pere säästud lähevad ettevõtte arendamiseks, eriti keeruline on ettevõtte käivitamisaeg. Kolmandaks on paljudel naistel ka **transpordiprobleem** – ettevõtte loomisega seoses on liikumisvajadus suurenenud, kui puudub oma sõiduvahend või juhiluba, ollakse sõltuv teistest transpordivõimalustest, liikumine kodust välja tööle või asju ajama on takistatud.

15 Tasulisi koduteenuseid kasutatakse üsna vähe. Peamiselt on kasutatud abilisi välitöödel, ka koduabilise ja lapsehoidja teeneid mõnevõrra, põetajat ja eraõpetajat praktiliselt kasutatud ei ole

Naisettevõtja aeg on küll piiratud, kuid siiski jääb aega ka suhtlemise jaoks. Pärast ettevõtluse alustamist jääb piisavalt aega igal kolmandal naisel, kuid üle pooltel (61%) on aega palju vähem kui varem ja 8% ei ole üldse aega. Igal kolmandal on aega suhelda ka sõprade ja sugulastega, kuid kahel kolmandikul on aega siiski mittepiisavalt.

Perega on viimase kuu jooksul saanud koos veeta 5-8 päeva kaks viiendikku vastajatest, iga kolmas aga alla 4 päeva. 24% vastanutest on saanud oma perega viimase kuu jooksul koos olla rohkem kui kaheksa päeva.

Korralist puhkust ei ole üldse saanud 34% vastanutest, oma puhkust pidi sobitama firma tegevusega 36% ja ligi kolmandik said puhkust siis, kui seda ise soovisid.

Ettevõtlus võtab tahes-tahtmata suure osa ajast. Seda on pidanud möönma ka enamus vastajaid. Kui palgatöölisena on võimalik saada puhkepäevi ja korralist puhkust, siis ettevõtja ollakse 24 tundi päevas, 7 päeva nädalas ja 365 päeva aastas. Aja maha võtmine muutub sellisel juhul hoolika planeerimise küsimuseks ja vahel kujuneb tõsiselt kaelamurdvaks ülesandeks.

Kuigi enamikul juhtudel suhtuvad pereliikmed naise ettevõtlusse toetavalt (90% vastanutest), tekkis ja tekib siiski terve rida probleeme. Suurimaks probleemiks on pidev ajapuudus, kuna loodud ettevõtte nõuab kohalolekut ja tähelepanu. **Aega nappis** vastanute arvates **kõige enam pere jaoks üldiselt**, samuti ei olnud võimalik piisavalt **tegeleda lastega** või **omaenda harrastuste ja hobidega**. Paljude puhul oli probleemiks see, et ettevõtte tegevuse tippaeg langeb suvekuudesse, mistõttu ei ole võimalik leida aega ühise puhkuseveetmise jaoks. **Ajapuudus mõjutas** ka kodust **majapidamist**. Poolte vastanute (49%) peredes oli pereema see, kes tegi peamiselt üksinda majapidamistöid, seega oli palju probleeme seoses sellega, et ettevõtte loomise tõttu jäi kodu ja majapidamise jaoks vähem aega. Mitmetest vastustest oli näha, et vastaja jaoks on ajapuudus süümepiinu ja stressi tekitav probleem, eriti lastega suhtlemises vajaka jääva osas.

Teiseks suureks probleemiks, mis tekitas pingeid perekonnas, **oli rahapuudus**. Kõige enam probleeme tekitas **rahade lahususe küsimus**. Paljude jaoks ei eksisteerinud enam eraldi pere ja firma rahakotti, vaid sellest kujunes üks – enamasti pere kahjuks, kus perekonna säästud tuli suunata ettevõtte arendamisse. **Kõige raskemaks** peeti **ettevõtte algusaega**, kus pere säästudest tuli luua **ettevõtte stardikapital**.

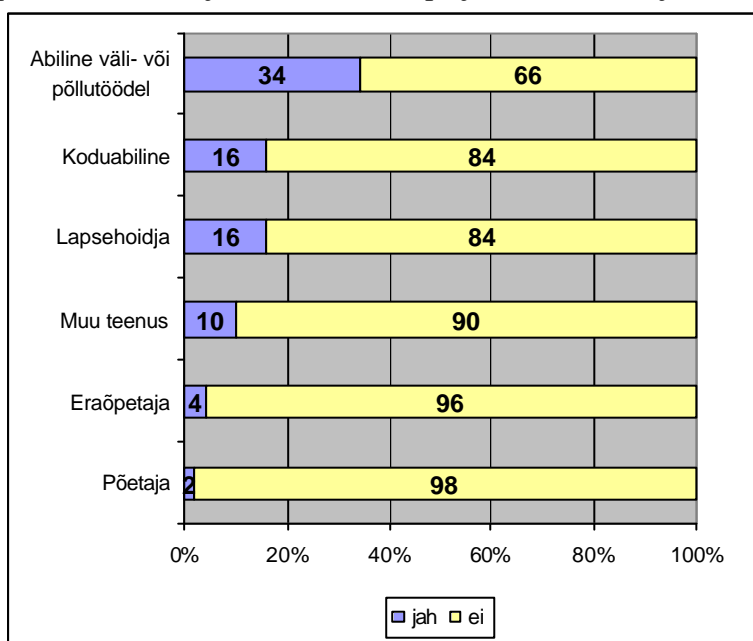
Probleemiks olid ka **transpordiga** seotud küsimused. Juhtudel, kus ettevõtte asus kodust eemal või kui asjaajamised viisid kodust välja, kujunes pereema jaoks tõsiseks probleemiks liikumisvõimaluste piiratus, juhul kui näiteks puudub sõiduvahend või juhiluba.

Kodus töötavatel naistel polnud küll transpordiga seotud probleeme, kuid nad tõid välja muud häirivad asjaolud: **raske** oli ennast **kodustest tegemistest eraldada** – aeg kulus enamasti kodu ja pere soovide täitmisele. Siit tulenevalt toodi välja ka ettevõtja vaba ajagraafiku üks negatiivne külg: *kuna ma saan oma aega ise planeerida, siis arvatakse, et ma olen koguaeg kõigi käsutuses*. Peamiselt turismiettevõtjaid kimbutas seoses kodus töötamisega veel teist laadi mure, mis on seotud sellega, et

ettevõtte asub kodus, kus käivad ka kliendid. Päris mitme vastanu arvates eksisteerib **probleem nimega 'võõrad inimesed meie kodus'**, mis teistele pereliikmetele ei pruugi meeldida või sobida.

Kui peres on **nii mees kui naine ettevõtjad**, võib tekkida **probleem võimu omamise tasandil võimuvõitlusest perekonnas (kelle ettevõtte on tähtsam?)** kuni selleni, *kas mees oma ettevõttega tahab olla naise ettevõtte klient*. Samuti pole mees vahel nõus naise ettevõtmises kaasa lööma ega seda nõu ja jõuga toetama, mis omakorda tekitab pingeid pereelus.

Ettevõtja elu kodus teeb kergemaks koduabiliste olemasolu. Paraku vastanud erinevaid koduteenuseid eriti kasutanud pole. Maapiirkondadele kohaselt on üle kolmandiku vastajatest kasutanud abilist väli- või põllutöödel. Mõnevõrra on kasutatud ka koduabilise (16%) ja lapsehoidja (16%) teeneid, kuid praktiliselt üldse mitte eraõpetajat ega põetajat (**joonis 12**). Ilmselt seavad ka siin teenuste kehv kättesaadavus maal ja rahaliste ressursside nappus oma piirid. Samuti püütakse peresisesed tööd ja kohustused nii palju kui võimalik jaotada pereliikmete vahel.

Joonis 12. Vastanute jaotus koduteenuste kasutamise järgi, %

5.4 Ettevõtlusega alustamine - motivatsioon

16 Enamusel vastajatest on olemas tahtmine, algatusvõime ja selge äriidee ettevõtlusega tegelemiseks.

17 Ettevõtte loomisel on suureks probleemiks stardikapitali puudumine – puudub stardiraha, säästmine pole pere sissetulekute kõrvalt võimalik, laenu on raske saada.

Ettevõtlusega alustamisel on vajalikud mitmesugused omadused, näiteks peab olemas olema äriidee, mingisugune stardiraha jt. kvantitatiivselt mõõdetavad suurused. Kuid on ka terve rida 'pehmeid' omadusi, mis peavad inimesel olema, et temast saaks edukas ettevõtja. Oluline on suhtuda ettevõtlusse positiivselt ning ennast kujutleda ettevõtjana. Kas mul on olemas valmidus võtta riske, sest ettevõtlus ongi üks suur risk? Kas mul on tahtmist panna oma energiat, aega ja raha kusagile sisse, ilma, et ma oleks kindel, kas ma midagi vastu saan? Lõppkokkuvõttes, kuivõrd mul on olemas need paljud

teadmised ja oskused, mida ettevõtja peab valdama: teadmised majandusest, turundusest, seadustest jne?

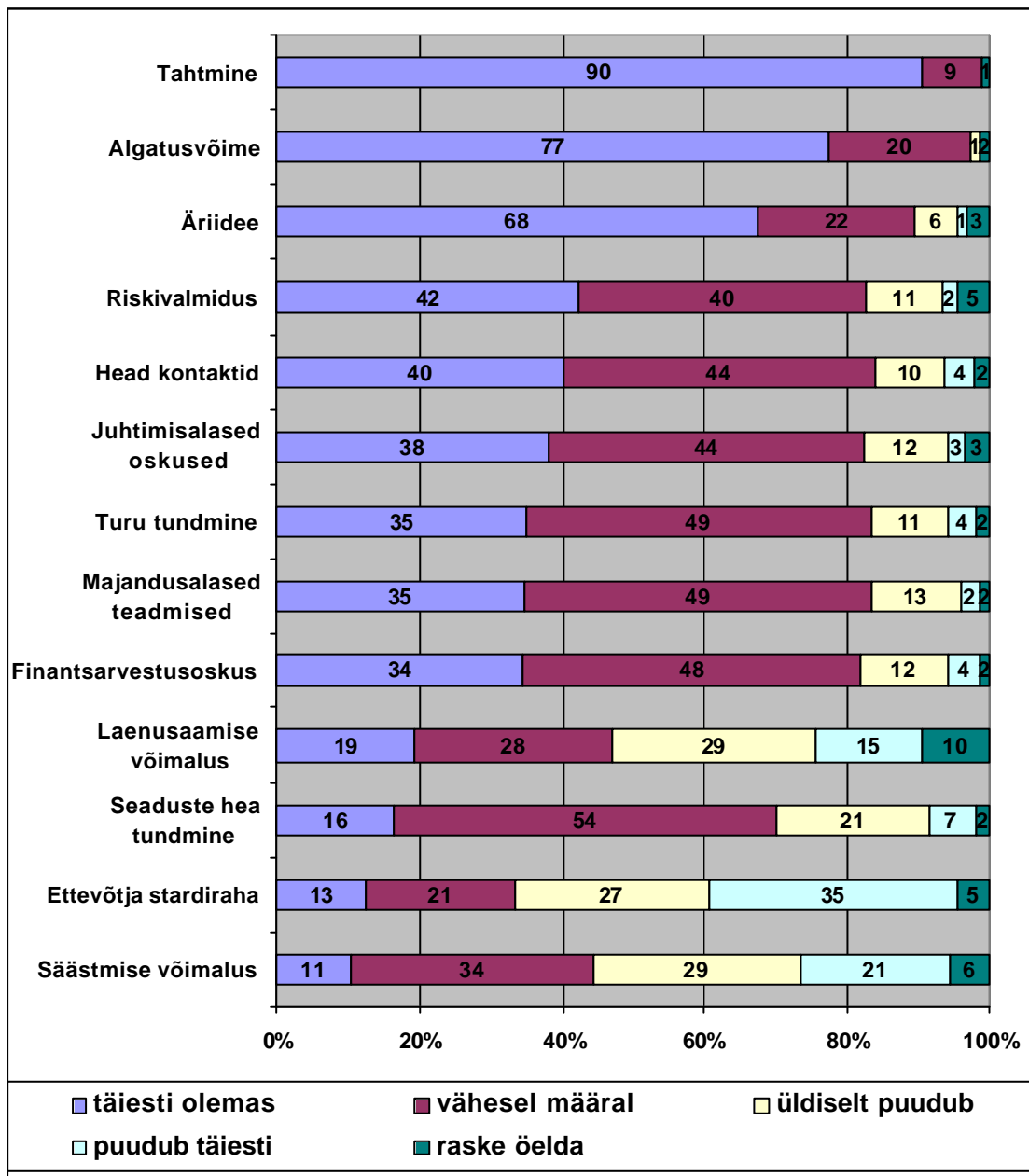
Üldiselt on vastanud ettevõtjatel **täiesti olemas tahtmine** (90%) ja **algatusvõime** (77%). Kui vaadata uuringute tulemusi, mis ütlevad, et naised mõtlevad enne pikalt kui ettevõtlusega algust teevad, siis võib ilmselt väita, et ilma eelnimetatud omadusteta ei saa mitte kuidagi hakkama. Valdaval hulgal on olemas ka äriidee (68%) või on see vähemalt kuidagi endale selgeks tehtud (22%), (**joonis 13**).

Umbes pooled vastanutest tunnevad, et neil on olemas riskivalmidus, juhtimiselased oskused ja teadmised majandusest ja raamatupidamisest ning samuti head kontaktid, enam-vähem teise poole moodustavad need, kes arvavad, et neil on nimetatud oskused olemas vähesel määral.

Suurim probleem on aga rahaliste vahendite nappus. Ettevõtja **stardiraha puudub täiesti kolmandikul osal vastanutest**, samuti pole viiendikul võimalik üldse mõelda säästmise peale. Kirjeldati olukorda, kus puudus stardiraha ja säästmise võimalus ja kus *ka peenraha läks ettevõttesse*. Kui liita siia veel need vastanud, kes arvasid, et neil nimetatud võimalused üldiselt puuduvad, tuleb välja, et **pooltel** vastanud ettevõtjatest on **ettevõtte alustamisel tõsised raskused rahaliste ressursside kättesaamisega**. Ka laenusaamise võimalused on ligi pooltel vastanutest nigelad, vaid viiendik neist pidas laenusaamise võimalust heaks.

Seaduste tundmisega jääb hätta umbes neljandik vastajatest. Valdav osa arvas, et tunneb seadusi vähesel määral, kuid siiski vaid 19% pidas end tugevateks sellel alal.

Joonis 13. Vastanute jaotus ettevõtluse alustamiseks vajalike ressursside järgi, %

18 Ettevõtlusega alustamise peamiseks põhjuseks on maanaiste puhul endale töökoha (sellega kaasneva ravikindlustuse) ja sissetulekuvõimaluse loomine.

19 Ettevõtlusega alustamise põhjustena on naiste jaoks tähtsal kohal ka eneseteostusega seotud küsimused – soov olla materiaalselt sõltumatu, soov ennast proovile panna, soov omandada uusi kogemusi ja teadmisi.

Suur enamus vastanuid (93%) on oma **ettevõtte käivitunud sooviga teha tööd ja saada palka**.

Kindlasti on siinkohal oluline koht ka sotsiaalsel kindlustatusel – inimene omab vähemalt ravikindlustust. Järjekordselt on leidnud kinnitust tõsiasi, et ettevõtte kui äraelamisviis on väga oluline. Sama tähtsal kohal ettevõtlusega alustamise motiivina on soov olla materiaalselt sõltumatu, mida arvas samuti 93% vastanutest (**joonis 14**).

Uute kogemuste ja teadmiste saamise võimalust pidas tähtsaks 92% vastanutest ja soovi oma tööaega paindlikumalt planeerida nimetas 90%. Ilmselt on ettevõtlus ka üks võimalus luua endale osaajaga töökoht, mis palgatööl käies üsna võimatu on. See võib muidugi olla ka trikiga küsimus, kui vaadata, kui palju seda aega ettevõtjal tegelikult jagada on. Palju nimetati ühe tegurina ka soovi end proovile panna (89%).

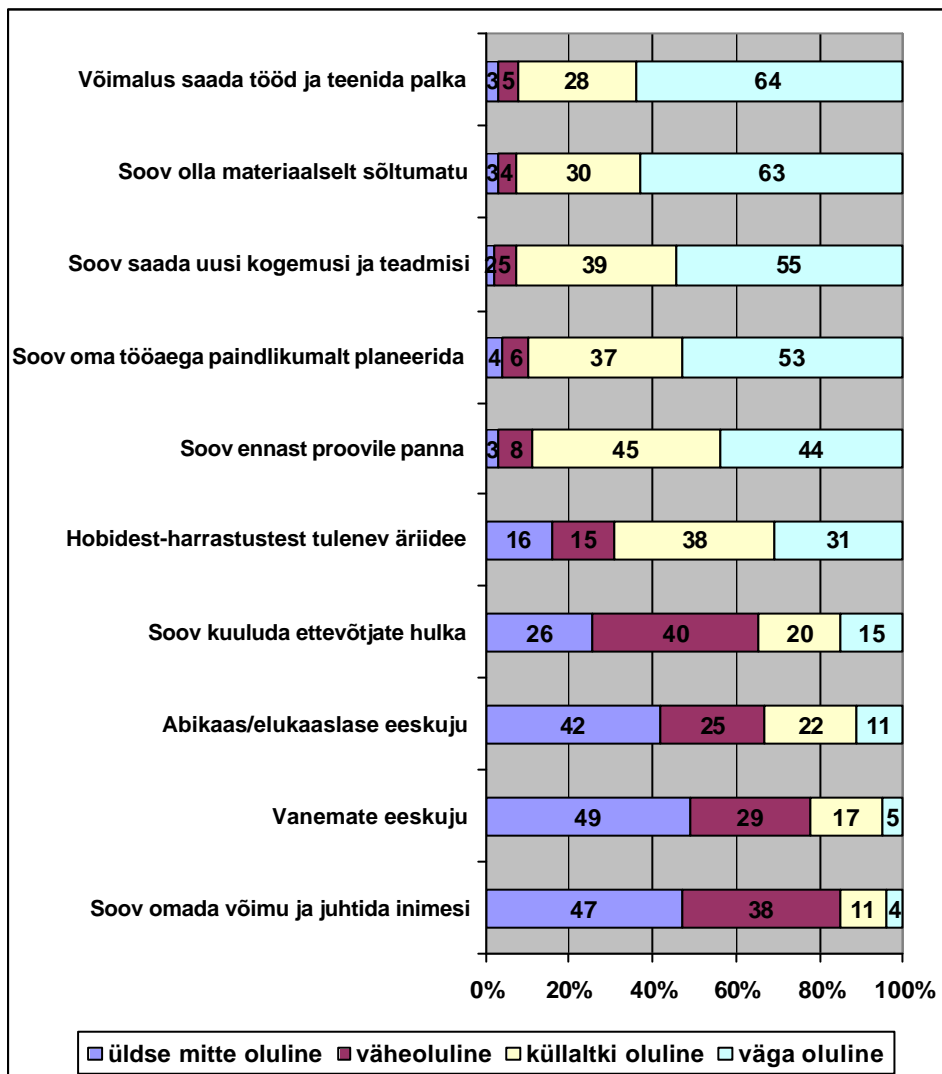
Kui vaadata aspekte, mida ettevõtlust käivitavate teguritena väheoluliseks või tähtsusetuks peeti, selgub mõnda üllatavat ja mõnda üsna ootuspärast. Ootuspärane on see, et praktiliselt üldse ei pidanud naised oluliseks võimu omamist ja teiste inimeste juhtimise vajadust (15%) ning et vanemate eeskuju väga väike mõjutaja on (22%), on samuti ootuspärane, kuna Eestis puudub veel põlvkondlikel traditsioonidel põhinev ettevõtlus, mõnes mõttes on praegused ettevõtjad teerajajate osas. Üllatav on aga asjaolu, et hobidest-harrastustest tulenev idee ettevõtte käivitamiseks oli ligi 70% vastanutel.

Kes on potentsiaalsed alustajad?

- 80% on kuni 45-aastased, iga kolmas alla 35
- 75% on kõrghariduse või keskeriharidusega, 23% kesharidusega
- Kaks kolmandikku elab külas ehk hajaasustusega piirkonnas, veidi üle neljandiku alevis või alevikus ja iga kümnes väikelinnas
- Neljandik neist ei ela kooselus ja veidi üle neljandikul ei ole lapsi
- Majanduslikult tulevad enam-vähem toime kolmveerand, väga hästi 11%

Kes on need, kes öelnud, et on teinud ettevõtlusvalmistusi?

- Kõikidest vastajatest oli neid naisi 50
- Kolmveerand on kuni 45-aastased, 34% alla 35
- 62% kõrghariduse või keskeriharidusega, 36% kesharidusega
- Pooled elavad külas ja neljandik alevis või alevikus, neljandik väikelinnas
- Kolmandikul ei ole lapsi, neljal naisel on neli last
- Majanduslikult tulevad enam-vähem toime kaks viiendikku, väga hästi 3%

Joonis 14. Vastanute jaotus ettevõtlusmotivatsiooni järgi, %

20 Pankrotikogemus ei hirmuta naisi. 54-st pankrotistunud ettevõtjast on ettevõtluses tagasi 37 naist ehk 68%

Küsitud oli ka, kas eelnevalt on üle elanud ettevõtte pankrotistumist? Iga üheteistkümmes ehk **54 vastanut** omavad eelnevat **pankrotikogemust**.

Kes on need, kes on üle elanud ettevõtte pankroti?

- Ettevõtluses tagasi on neist 68% ehk 37 naist.
- 24 on FIED, 14 on osaihtingu osanikud, ühel on aktsiaselts ja ühel MTÜ.
- Pooled on vanuses 46-65, iga kolmas keskealine ja 9 naist nooremad kui 35.
- Pooled omavad kõrgharidust, kolmandikul on kutseharidus, 6 naisel keskharidus.
- 60% elab külas, 11 naist võrdselt nii alevis kui väikelinnas.
- Peamiselt tegeletakse turismi, käsitöö, kaubanduse ja nõustamise alal.

5.5 Omaenda ettevõtte tegevust takistavad probleemid

- 21 Suurimaks takistuseks ettevõtluses on raha nappus – väike sissetulek, mida mõjutavad elanikkonna madal ostujõud, kõrge maksukoormus ja laenamise keerukus seoses tagatise puudumisega.
- 22 Finantsvahendite (sealhulgas ka käibevahendite) puudumine takistab otseselt ettevõtte arengut ja on tegutseva ettevõtja jaoks tõsine probleem.
- 23 Suureks takistuseks on seadusandluse pidev muutumine ning sellest tulenevalt bürokraatia ja asjaajamise keerukus ametkondades.
- 24 Takistavaks teguriks on ka ettevõtja ettevõtlusoskuste (müüik, turustus juhtimine jne) piisava taseme puudumine.
- 25 Naised tegelevad ettevõtlusega, kuna see võimaldab oma aega planeerida, olla paindlik, pakub võimalusi isiklikuks eneseteostuseks ja arenguks, aga annab ka võimaluse pakkuda teistele seda, mida nad vajavad.

Juba ettevõtte alustamisel olemasolevate ressursside kirjeldamisel tuli välja, et **peamiseks takistuseks ettevõtluses on raha nappus**. Olgu selleks siis stardiraha puudumine (68%), olematud tulud (71%) või suure osa teenitud sissetuleku loovutamine maksudeks (71%). Järgnevad veel laenude kättesaadavusega seotud probleemid ja tagatise vähesus (**joonis 15**).

Nagu näha, on raha puudumine tegutsevas ettevõttes vastajate jaoks suur probleem. Kuigi üle poole (57%) ettevõtjatest soovis oma ettevõtet edasi arendada (**joonis 11**), peetakse seda väga raskeks, kuna ei suudeta leida vahendeid investeerimiseks ning mitmetes piirkondades mõjutab kehv asukoht muuhulgas ka laenamismõimalusi – *piirkond on pangale väheatraktiivne ja madalad kinnisvarahinnad mõjutavad tagatiseks oleva vara väärtust*.

Nii mõnedki pidasid oma miinuseks ettevõtte **väiksust**. Arvati, et väikeettevõtja ei suuda investeerida nii palju kui oleks vaja, ei ole võimeline võtma laenu ega arenema, ei suuda maksta palka, et meelitada endale kvalifitseeritud tööjõudu või on lihtsalt *liiga väike suurte projektide jaoks*.

Kõrge maksukoormuse kohapealt heideti ette seda, et maksud ja riigilõivud on ühesugused linnas ja maal.

Pooled vastajatest pidasid suureks probleemiks **bürokraatiat** (64%) ja keerulist asjaajamist ametiasutustes (55%). Ka seadusandluse kiiret muutumist nimetati probleem olevat 61% vastanute arvates.

Veidi vähem leiti, et takistavad mitmesugused infrastruktuuriga seotud tegurid. Interneti kättesaadavusega oldi üldiselt rahul, vaid 17% leidis, et selle halb kättesaadavus takistab oluliselt. Probleemid telefoni- ja elektrisidega olid samuti marginaalsed. Teede- ja transpordi olukord leiti siiski veidi enam takistus olevat. Kokkuvõtlikult võib arvata, et tegemist on regionaalsetest erinevustest tulenevate probleemidega, kuna infrastruktuuri tase kõigub eri regioonides väga suurel määral.

Huvitava asjaoluna peab märkima, et **peamisteks ettevõtte tegevuse takistajateks ja raha vähesuse põhjustajateks** peetakse **väliseid tegureid** – elanikkonna madalat ostujõudu – nii arvas koguni 74% vastajatest. Mainiti veel vähest elanike hulka maapiirkondades, turu puudumist ja kaugust, sõltuvust ilmast (põllumajandus). Siinkohal on suur töö ära teha ettevõtluskoolitajatel ja konsultantidel, et murda eelarvamusi ja aidata ettevõtjatel leida võimalusi ettevõtlusega tegelemiseks võttes komplekselt arvesse keskkonnast ja ettevõttest tulenevaid tugevusi ja nõrkusi.

Makromajanduslikest teguritest oli 37% jaoks probleem varimajanduses ja 'mustades tehingutes'. 39% vastanutest arvas, et nende tegevust takistavad ebaausad kliendid ja äripartnerid.

Konkurents takistab umbes kolmandiku arvates – eraettevõttes mõnevõrra rohkem kui riiklikud, vastavalt 36% ja 26% vastajate arvates. Naabrite halvustavat suhtumist (kadedust) on tunda

saanud 28% vastanutest. Konkurentsi kui takistuse küllalt väike näitaja võib olla mõjutatud asjaolust, et paljud vastanud ettevõtjad tegutsevad nišivaldkonnas ega pea konkurentsi tõsiseks probleemiks.

Erinevate **ettevõtlusoskuste nappust** ettevõtet **takistavateks teguriteks ei peeta** või tehakse seda vähesel määral. Müügi- ja turustusoskuse puudumine pidas takistavaks 33%, juhtimisoskuste ebapiisavuss 26% vastanutest. Konsultatsioonivõimaluste nappust nimetas 36% ja koostööpartnerite leidmisega seotud probleeme 33% ettevõtte tegevust takistavateks teguriteks.

Sobiva tööjõu leidmisega on hädas olnud üle poole vastanutest (53%). Mõnevõrra mõjutab tulemust asjaolu, et töötatakse ettevõttes üksinda (näiteks üksi töötavate FIEde hulk oli vastanute seas suur), kuid kindlasti on tööjõu puudumine maal suureks probleemiks. Nimetati nii kvalifitseeritud, kompetentsete kui ka ausate töötajate nappust. Palju püütakse pereliikmeid töösse kaasata.

Miks kõikidest takistustest hoolimata ettevõtlusega tegeletakse? Lõpetada plaanib järgneva kahe aasta jooksul vaid 7% vastanud ettevõtjatest (**joonis 24**). Negatiivsete külgede kõrval leitakse ka nii mõndagi rõõmustavat ja positiivset.

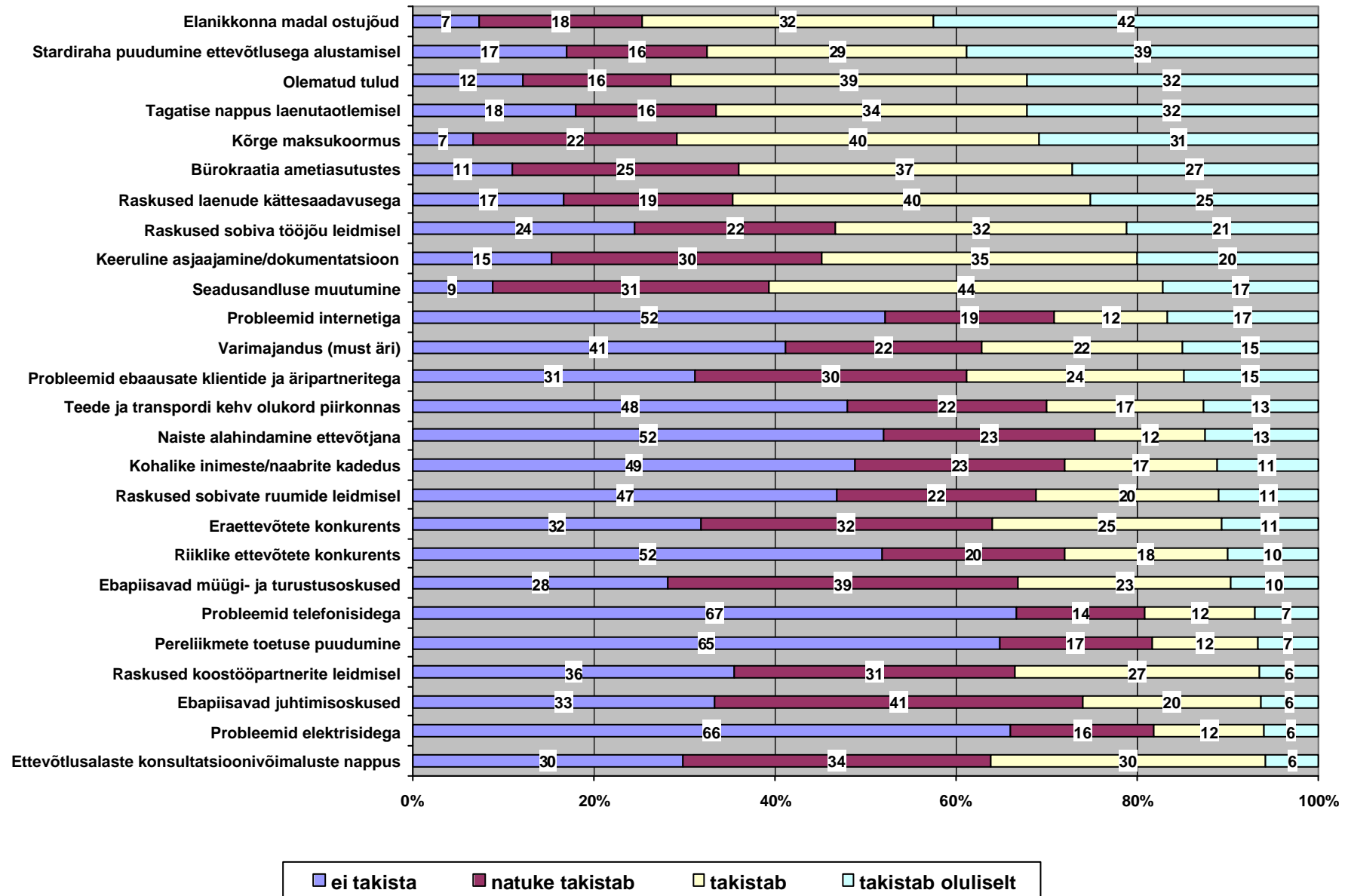
Kõige rohkem tuuakse **ettevõtluse positiivsete külgedena** välja ettevõtja võimalust oma aega planeerida, võimaldada endale **paindlikku tööaega**. Tähtis on nii rahaliste kui ajaressursside mõttes *iseenda peremeheks olemine*.

Et igas halvas nähakse alati ka midagi head, leiab kinnitust ka siin. Oli neid, kes pidasid ettevõtte väiksust negatiivseks, mis ei võimalda areneda, kuid mõned vastanud arvasid, et **väike ettevõtte on nende plussiks**: võimaldab olla paindlikum, on lihtne juhtida, leitud nišš on ainulaadne, tuntud, isegi *eksootiline*. Samamoodi on asukohaga, mitmed ettevõtjad leidsid, et kehv asukoht takistab oluliselt nende ettevõtte tegevust. Vastupidised väited kinnitasid seda, et just **asukoht aitab kaasa** sellele, et ettevõtte oleks edukas.

Veel peeti tähtsaks **eneseteostust ja isiklikku arengut**. Saadakse palju uusi tutvusi ja huvitavaid kontakte ning õpitakse palju uut juurde, millega muidu ilmselt kokku ei puututa. Väga tähtis on **tegevuse meelepärasus**, valides endale sobiva tegevusala, tuntakse rõõmu sellest, et ollakse lõpuks leidnud töökoht, kus saab tegeleda sellega, mis meeldib.

Kuigi klassikaline majandusteooria väidab, et ettevõtte tegutsemise eesmärgiks on teenida **kasumit, pole see alati esmatähtis**. Nii mõnedki vastanud arvasid, et nende ettevõtte plussiks on pakkuda piirkonnas inimestele tööd, teha teistele rõõmu, toota seda, mida vajatakse või näiteks *luua kohalikele elanikele kodulähedane poeskäimise võimalus*. Eelneva võib kokku võtta ühe ettevõtja sõnadega: *'mina olen vajalik'*.

Ühe osa vastanute arvates võib ettevõtluse ratsionaalsete ja materiaalsete omaduste kõrval näha ka teatavaid **esteetilisi väärtusi**. Nii näiteks võib ettevõtjale rõõmu valmistada ilus loodus, endaloodud näidisaed, eriala kaunidus või ka lihtsalt *head ideed, ilus lõpptulemus*.

Joonis 15. Vastanute jaotus oma ettevõtte takistuste hindamise järgi, %

5.5.1 Koolitus- ja nõuandeteenuse kasutamise kogemused ja vajadus

26 Naiste koolitusvajadus on väga suur – tervelt 96% ettevõtjatest tunneb vajadust koolituse järele, alustajate seas on nimetatud näitaja veelgi kõrgem.

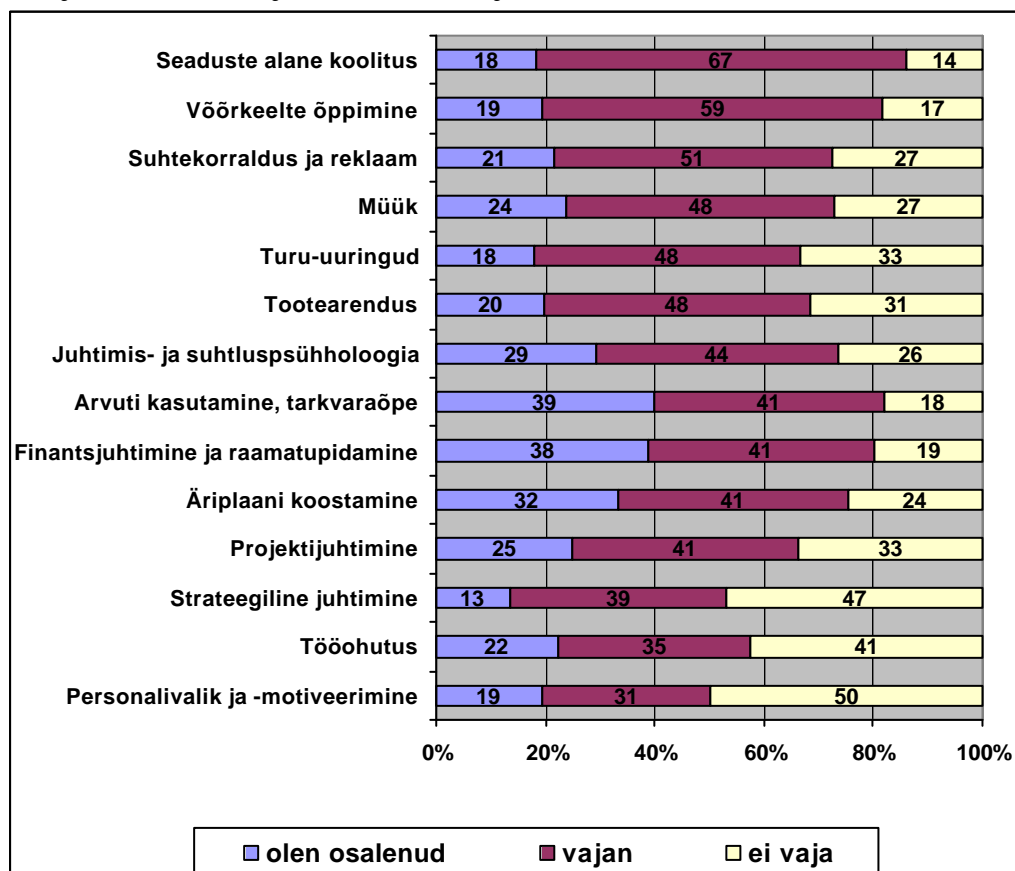
27 Tegutsevate ettevõtjate prioriteetidid koolituse vallas on seadused, võõrkeeled, turundus ehk müük-reklaam-tootearendus-turuuringud.

28 Alustajad paneksid rõhku seaduste ja ettevõtte alustamisega seotud turunduse alastele koolitustele.

Üldiselt on ettevõtjad ja ettevõtjaks pürgijad osalenud kõige enam arvutialastel koolitustel (*Vaata maailma!*-koolitus) ja raamatupidamise ning äriplaani koostamise koolitustel.

Edaspidist **koolitusvajadust** valdkondade lõikes vaadates, on näha, et üldse **kõige enam** vajatakse **seaduste alaseid** koolitusi – alustajate puhul soovis seda neli viiendikku (82%) vastanutest, ettevõtjate puhul vähem (67%) (**joonis 16**). Üle poole ettevõtjatest soovisid alustada või jätkata võõrkeeledõpingutega (59%), järgnesid peaaegu võrdse tähtsusega mitmesugused ettevõtte tegevusega seotud koolitused - reklaam(51%), müük (48%), tootearendus (48%), turu-uuringud (48%) ja juhtimis- ja suhtlemispsühholoogia (44%). Ka projektijuhtimine on uus ala, mis on kiiresti populaarsust kogumas, vajalikuks pidas seda ligi pool vastanutest (41%), samapaljud soovisid juurde saada arvutiõpet, raamatupidamist ja äriplaani koostamist.

Kõige väiksem oli ettevõtjate vajadus strateegilise juhtimise, tööohutuse ja personalialaste koolituste osas. Kuna enamik vastanuid on FIE-d või töötavad üksi, on mõisteta vähene vajadus töötajate koolitamise ja motiveerimise järele.

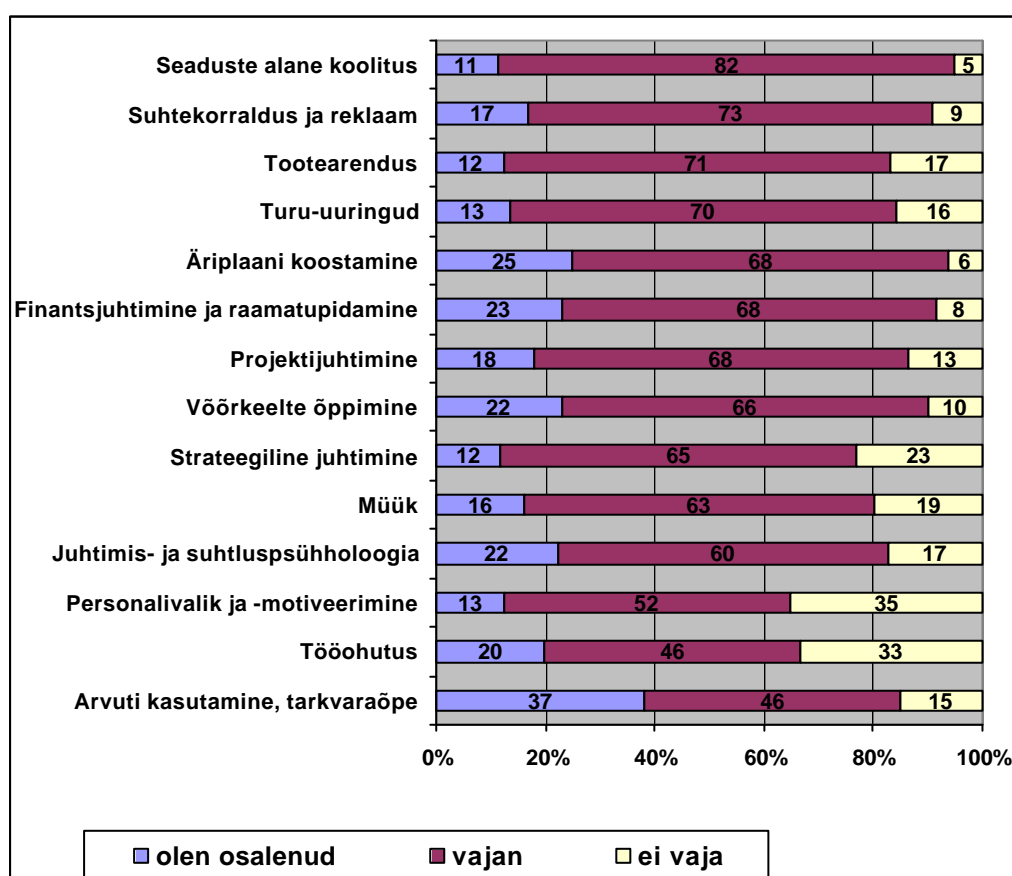

Joonis 16. Ettevõtjate jaotus koolitusvajaduse ja kogemuse järgi, %

Koolitusvajadus on **alustada soovijatel** märksa suurem kui ettevõtlusega tegelejatel, kuid mitmekesine koolitus on vajalik kõigile naistele (**joonis 17**). Senised uuringud ja praktika on näidanud, et naiste valmisolek midagi juurde õppida on meeste omast suurem. Alustajatel on ka mõnevõrra **erinevad prioriteetsed koolitusvaldkonnad**. Näiteks vajadus **tootearenduse** alase koolituse järele on alustajatel suurem (71%) kui ettevõtjatel (48%).

Ka alustajad paneksid kõige vähem rõhku tööohutuse ja personalialastele koolitustele. Alustajate hulgas on üllatuslikult vähempopulaarsete koolituste seas ka arvutikoolitus. Võimalik, et see on seotud alustavate ettevõtjate eaga, see grupp sisaldas rohkem nooremas vanuses inimesi, kes võivad olla arvutiga rohkem tuttavad ja selle kindlamad kasutajad.

Alustajate puhul torkab silma ka see, et olulisemaks peetakse **ettevõtte loomise ettevalmistamise** ja ettevõtte **käivitamisega seotud koolitusi** nagu turu-uuringud, tootearendus, äriplaani koostamine, raamatupidamine ja projektijuhtimine, tahaplaanile on (esialgu) jäänud müügi- ja juhtimiskoolitused, samuti personaliga seotud koolitused.

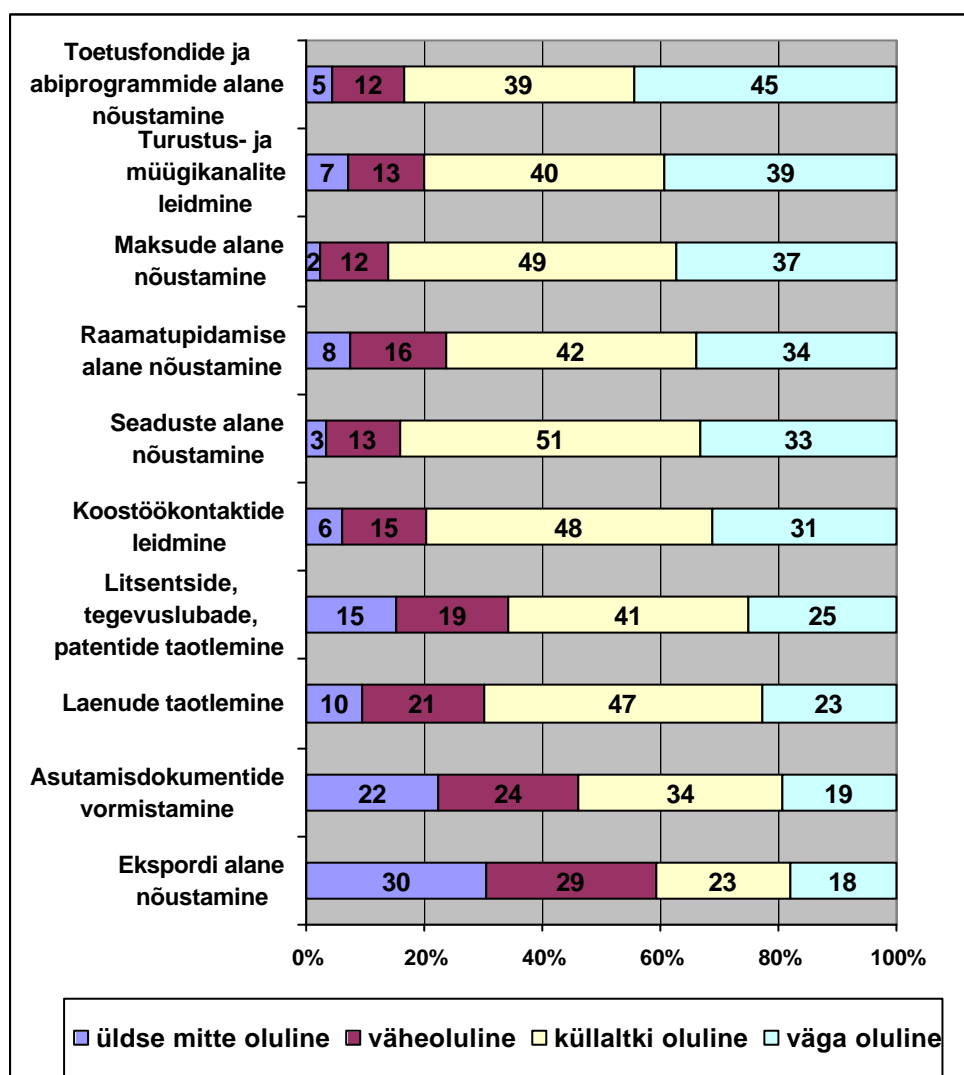
Joonis 17. Alustajate jaotus koolitusvajaduse ja -kogemuse järgi, %

29 Tegutsevad ettevõtjad soovivad ettevõtlusnõu peamiselt raamatupidamise ja maksudega seotud küsimustes, oluline on ka info toetusfondide ja abiprogrammide ja seaduste kohta.

Ettevõtlusnõuannet vajaksid ettevõtjad sarnaselt koolitusvajadusega palju **seaduste** alal (84%). Kõige suurem protsent vastanuid väitis end abi vajavat **maksude** alal (86%), see on seotud ilmselt mitmete oluliste maksuseaduste muutumisega viimase aasta jooksul. Kuigi kõige enam oli end koolitatud just **raamatupidamise** vallas, siis nõustamist sooviti samuti selles valdkonnas üsna palju (76%), ilmselt jällegi põhjuseks kiirelt muutuvad seadused ja muud nõuded, millega on raske end kursis hoida.

Ka **toetusfondide ja abiprogrammide** alane info oli vastanute arvates väga oluline, 84% vastanutest arvas nii. Olulisteks peeti veel abi turustus- ja müügikanalite ja koostöökontaktide leidmisel (joonis 18).

Joonis 18. Ettevõtjate jaotus hinnangu järgi ettevõtlusnõuande olulisuse kohta, %

30 Alustajate põhiline soov on saada infot rahastamis- ja koostöövõimaluste kohta, oluline on ka kontaktide leidmine kauba müügiks ja turustamiseks.

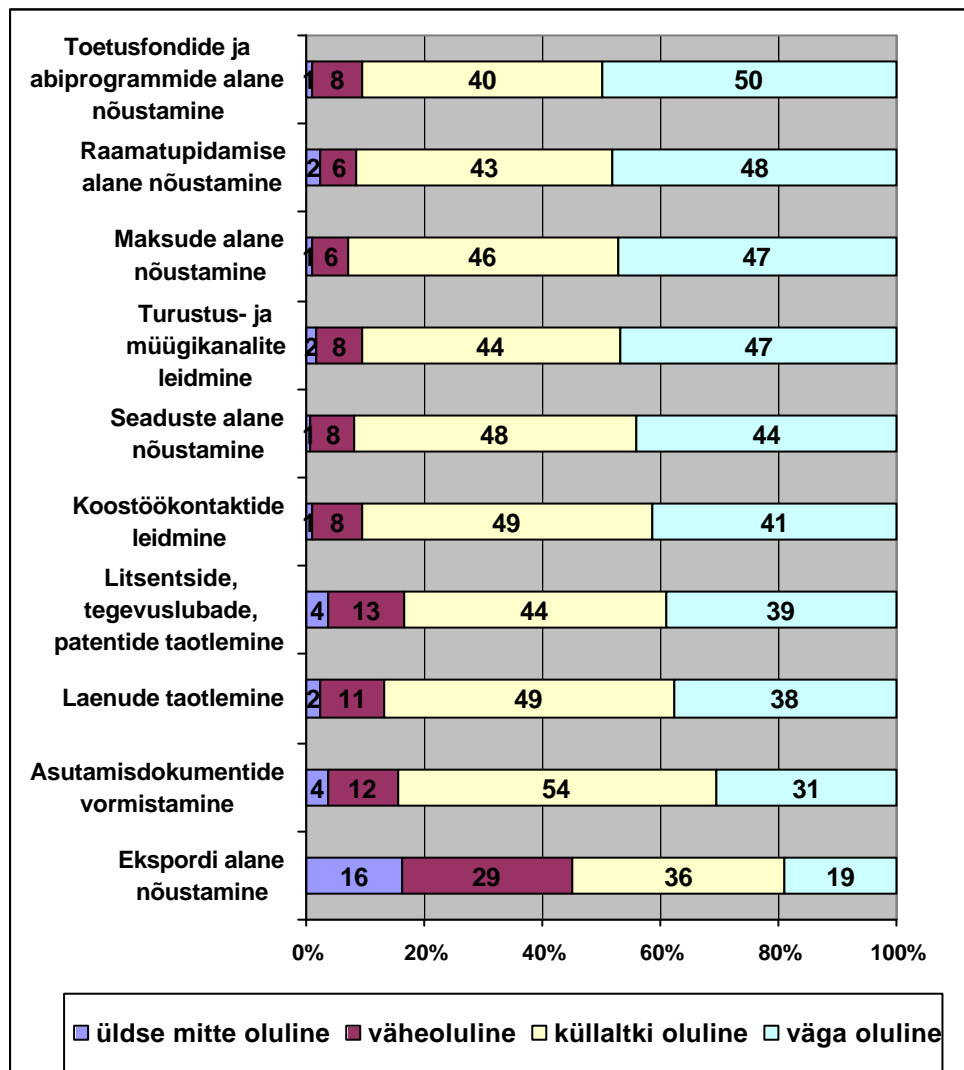
31 Huvi ekspordialase nõuande järele on alustajatel veidi suurem kui tegutsevatel ettevõtjatel.

Alustajate nõuvajadus on ettevõtjate omast veidi suurem (joonis 19).

Peaaegu kõik alustajad sooviksid kõige enam infot rahastamisvõimaluste ehk erinevate **fondide ja programmide** (90%) ja **koostööpartnerite** (90%) kohta. Ettevõtte algusfaasis on iseäranis oluline ka **туру ja müügikontaktide leidmine**, informatsiooni selle kohta soovis 91% ettevõtlusega alustajatest. Valdav enamus soovis saada ka maksude (93%), seaduste (91%) ja raamatupidamise (92%) alaseid nõuandeid.

Loomulikult vajavad alustajad teavet **ettevõtte loomisega seotud toimingute** kohta. Litsentside ja tegevuslubade taotlemisel vajaks abi neli viiest (83%) ning laenude taotlemisel umbes samapalju (87%), asutamisdokumentide täitmisel võtaks targema inimese 84%. Huvitav oli asjaolu, et **ekspordialast nõuannet** vajavad **alustajad** kümnendiku võrra **rohkem** kui ettevõtjad –

protsendid jagunesid vastavalt 55 ja 41. Kas on tegemist üldise nõuandevajadusega alustajate puhul? Või on praegustel alustajatel tahtmised ja turu määratlemine laiemad kui vaid koduturuga piirdumine?

Joonis 19. Alustajate jaotus hinnangu järgi ettevõtlusnõuande olulisuse kohta, %

- 32 Naisettevõtluskeskuse loomist toetab enamus vastajatest, vaid kümnendik on neid, kes arvab, et seda ei oleks vaja.
- 33 Naisettevõtluskeskused peavad pakkuma erialaspetsiifilisi- ja ettevõtluskoolitusi.
- 34 Naisettevõtluskeskustelt oodatakse nõustamisteenust – õige ja ajakohane info ühest kohast!
- 35 Suhtumine alustajasse peab olema julgustav ja toetav, et keegi ei jääks oma ideega üksi.
- 36 Naisettevõtluskeskused peaksid arendama võrgustikke, looma võimalused naisettevõtjate omavaheliseks suhtlemiseks ja koostöökontaktide leidmiseks.

Naisettevõtluskeskuse loomise vajaduse kohta küsiti ka jah-ei küsimus, millest tekkivat kallaklikkust tuleb vastuste interpreteerimisel arvestada. 89% toetab ideed luua naisettevõtluskeskus, 11% (67 vastanut) ei toeta seda ideed, on isegi neid, kes oma arvamustes on sellele väga vastu. Eriti tugevasti ütleb oma arvamust välja naine, kes ise veel ettevõtja ei ole. Ta arvab, et 'ettevõtlus on ettevõtlus' ning ei pea ettevõtja sugu oluliseks. Üldiselt on ettevõtjate ja mitteettevõtjate seas arvamused naisettevõtluskeskuse loomisest sarnased.

Praeguste ärinõustamiskeskuste häda on vastanute arvates liigne killustatus, palju on jooksutamist: *praegu on nii, et nõustamiskeskused suunavad sind kellegi juurde edasi, kes peaks tasu eest aitama*. Samuti on ametnikel palju tööd ja info on jäänud puudulikuks.

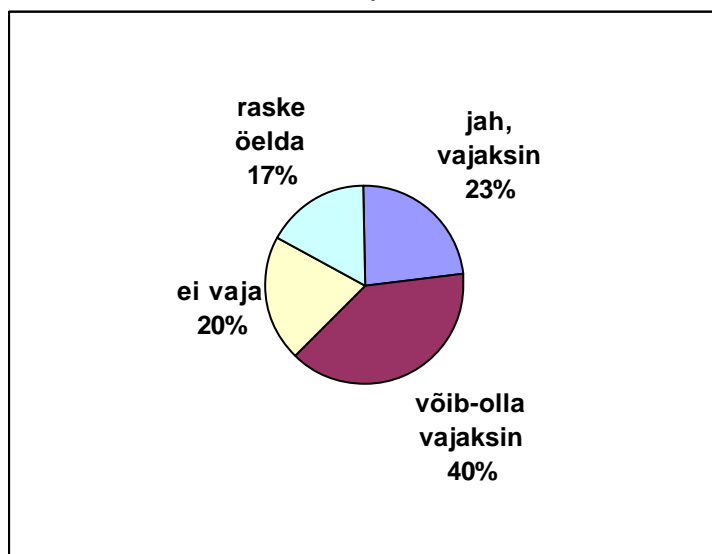
Kõige enam oodatakse nõustamiskeskuselt **koolitusi ja nõustamist**. Koolitustest peetakse vajalikuks nii **ärikoolitusi kui ka erialaspetsiifilisi koolitusi** või infopäevi, üks ettevõtja arvas, et võiksid olla *praktilised õpped tegutsevate ettevõtjate juures*.

Nõustamise juures peeti tähtsaimaks, et **õige ja ajakohase informatsiooni** saaks kätte **ühest kohast**. Üks vastaja arvas, et *palju on pisiprobleeme, millega ei oska praegu kuhugi pöörduda*, üldiselt sooviti, et nõustajad **püüaksid lahendada igat probleemi** niivõrd, kui see on võimalik. Samuti peeti oluliseks, et **nõustajad** oleksid **ise** erinevate valdkondade **ettevõtjad**, väga toetati **mentorlus**e ideed. Ühed soovisid, et nõustajad oleksid tingimata meesoost, kuid enamasti arvati, et nõustamiskeskuse üheks tunnuslauseks võiks olla *'naiselt naisele'*. Üks vastaja iseloomustas võimalikku naisettevõtjate keskust sõnadega *tolerantsus, hoolivus, sallivus*. Arvati, et suhtumine peaks olema **meeldiv, julgustav ja ergutav**, et *ei oleks tunnet, et oled oma ideega üksi*.

Kolmandaks, peeti naisettevõtluskeskuste puhul oluliseks selle **võrgustikke loovat rolli**. Palju nimetati vajadust suhelda teiste ettevõtjatega, näiteks et *saada infot oma valdkonna uuenduste, koostöövõimaluste ja tootehindade kohta*, kuid ka selleks, et lihtsalt infot hankida ja kogemusi vahetada. Samuti oleks keskusest abi koostööpartnerite ja –kontaktide, näiteks oma tootele müügikanalite leidmiseks.

Need, kes arvasid, et naisettevõtluskeskuse loomine on ebavajalik, põhjendasid oma vastust enamasti sellega, et nõustamiskeskusi on juba niigi palju, ei ole mõtet neid juurde luua või arvati, et tegemist on *naiste jututoaga* või *feminismiklubiga*, kus nagunii midagi asjalikku ei toimu.

37 Vajadus isikliku nõustaja ehk mentori järele on naisettevõtjate hulgas olemas, üle poole vastanutest arvasid, et vajavad mentorit.

Vajadus isikliku nõuandja ehk mentori järele on üsna suur, veidi üle veerandi vastajatest oli päris kindel, et selline nõustamine on vajalik (**joonis 20**), peaaegu kaks viiendikku oli kõhklevamal seisukohal, vastates, et võib-olla vajaks. Üks viiendik arvas, et ei vaja mentorit ja veidi vähem – 17% ei osanud sellele küsimusele vastust anda.

Joonis 20. Vastanute vajadus isikliku mentori järele, %

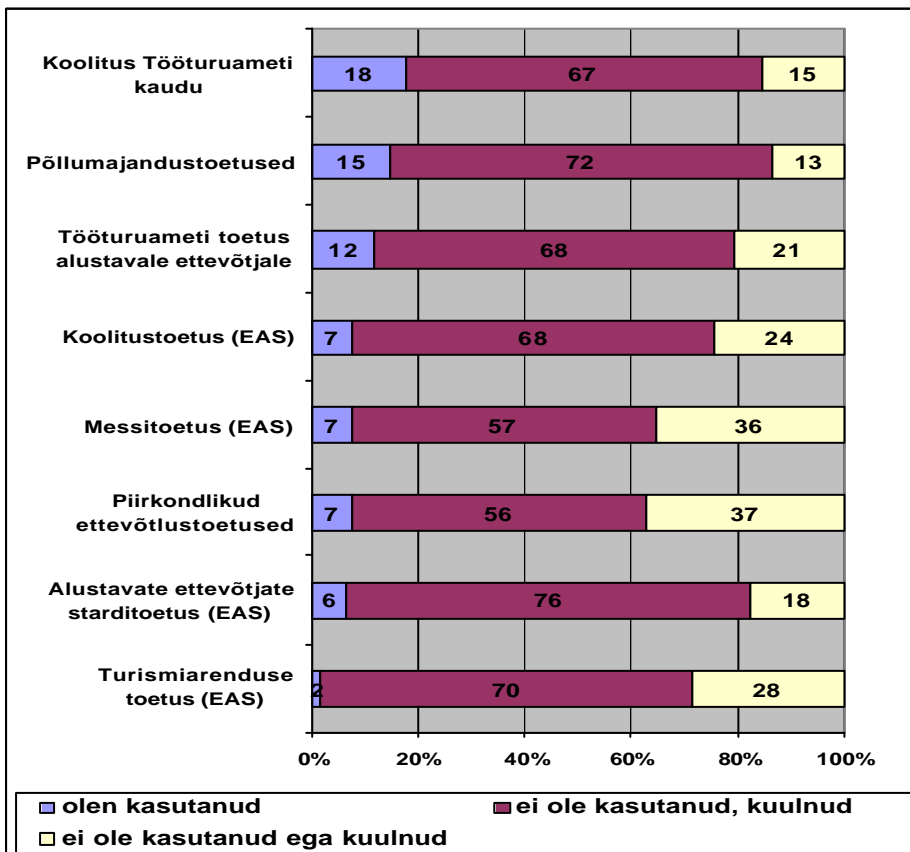
38 Ettevõtlustoetuste kasutamine riiklike (TTA, EAS) meetmete kaudu on vähene, kuigi info ettevõtjal nende kohta olemas.

Stardiraha puudumist pidasid suureks takistuseks oma ettevõtte tegevuses **üle poole** vastanutest. **Pooltel vastanud ettevõtjatest** on ettevõtlusega tegelemisel **tõsiseid raskusi rahaliste ressursside kättesaamisega.**

Stardiraha ettevõtluse alustamiseks on hetkel Eestis võimalik taotleda kahest kohast: Tööturuameti poolt alustavate ettevõtjate stardiraha, mille suuruseks on 20 000 krooni ja EAS ettevõtjate alustamistoetus (50 000 krooni) ja kasvutoetus (160 000 krooni). Vastanud naisettevõtjate poolt oli ettevõtlustoetuste kasutamise tase küllalt madal: alustava ettevõtja toetust oli TTA-st saanud 12% vastajatest ja EAS-ist vaid 6%. EAS-i puhul võib madala taotlustehulga üheks põhjuseks olla asjaolu, et suur osa vastajatest tegutses põllumajandusvaldkonnas, mille toetamisega EAS ei tegele, põllumajandustoetusi jagab PRIA, mille toetusi oli kasutanud 15% vastanutest. Samas oli nimetatud toetustest lisaks kasutanutele kuulnud märkimisväärne osa vastanutest: TTA puhul 68% ja EAS-i puhul koguni 76% (**joonis 21**).

Vastanute seas oli päris mitmeid ka neid, kes ütlesid, et nad on küll kasutanud nimetatud meedet, kuid nad ei saanud selle meetme kaudu tuge. Antud uuringu fookusgrupi uuringust selgus tõsiasi, et väga raske on suhelda ametnikega, kes ei näita üles hoolivust oma kliendi suhtes. EASi osas on palju kaebusi, samuti TTA osas. Uuringu ajal toimus ka üks osalusvaatlus, mille viis läbi üks projektis osalev naine. Ta läks kaasa noore töötuga, kes soovis saada koolitust ning luua oma ettevõtte. Tegelikult rääkis ametnik rohkem enda ja ametkonna muredest ning ei esitanud piisavalt küsimusi avamaks kliendi soove ja tulevikunägemust.

Stardiabist veidi enam oli kasutatud koolitusvõimalusi, mida pakub TTA, seda oli kasutanud 18% vastajatest. Alla kümnendiku olid kasutanud EASi messi- ja koolitustoetusi, kuigi kuulnud neist oldi. Kõige nukram lugu oli turismiarendamise toetusega, millega olid kursis kolm neljast vastajast, kuid kasutanud oli seda vaid 2%.

Joonis 21. Vastanute jaotus riiklike ettevõtluse tugimeetmete tundmise ja kasutamise järgi, %

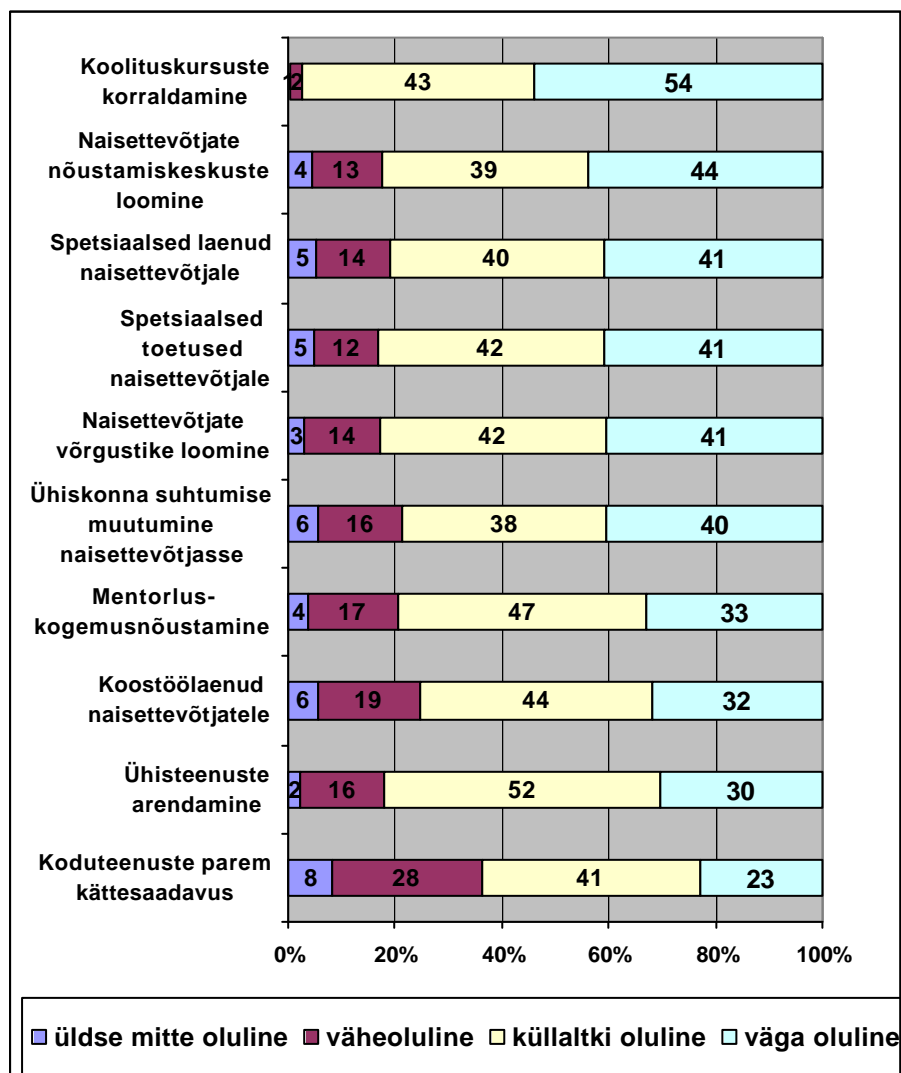
5.6 Vajadus ettevõtlust toetavate meetmete järele

39 Suur vajadus on koolituste ja kursuste järele.

40 Suur vajadus on spetsiaalselt naisettevõtjale suunatud meetmete järele – nõustamiskeskused, toetused, laenud, võrgustikud, mentorlus, ühisteenused.

Kõige suurem on vajadus koolituste ja kursuste järele, ebavajalikuks pidas seda vaid 3% vastanutest. **Spetsiaalselt naisettevõtjatele suunatud meetmete osas oli vastanute jagunemine meetmete lõikes enam-vähem sarnane.** Naisettevõtjate nõustamiskeskuste loomine, võrgustike loomine ja laenude- toetuste väljatöötamine kogusid igäüks umbes **80% poolthääli** ja ülejäänud ~20% pidasid seesuguseid meetmeid ebavajalikuks. Mõnevõrra suurem oli kahtlus koduteenuste kättesaadavuse ja koostöölaenude vajalikkuse osas: koduteenuste head kättesaadavust pidas üldse mitte oluliseks või väheoluliseks 36%, koostöölaenude puhul 25% vastanutest (**joonis 22**).

Nimetatud näitajad korreleeruvad koostöövalmidusega laenuvõtmisel: **58% kõikidest vastanutest** ei ole valmis koostööks ühise laenu nimel, kuid kaks vastajat viiest toetab seda ideed. Ettevõtjate seas ei ole koostöövalmidus laenu nimel suurem, vaid isegi veidi väiksem - 62% ei ole koostööks valmis.

Joonis 22. Vastanute jaotus ettevõtluse tugisüsteemi hinnangu järgi, %

5.7 Erinevate ettevõtte rahastamisvõimaluste kasutamine

- 41 Senimaani on ettevõtjad kasutanud ettevõtte rahastamiseks peamiselt isiklike või perekondlike sääste. Laenu on võetud mitte pangast, vaid sõprade-sugulaste käest.
- 42 Rahastamisskeem on muutumas – rohkem soovitakse kasutada projektide abi ning kohalike ja riiklike toetusmeetmete poolt pakutavaid võimalusi.
- 43 Laenamise (ja riskimise) potentsiaal on muutumas – 40% soovivad tulevikus võtta ettevõtluslaenu pangast. Iga kümnes sooviks laenata miljon krooni ja enam. Soovitava laenusumma suurus tõuseb vanuse ja ettevõtluses tegutsetud aja kasvades.

Peamiste rahastamisvõimalustena on ettevõtjad kasutanud isiklike sääste (ka perekonna ühisraha või sõpradelt-sugulastelt laenatud). Tervelt **56% on ettevõtlusse paigutanud oma isiklikud säästud**, veidi alla poole on sedasama teinud perekonna ühise rahaga ja neljandik on pidanud laenama raha ettevõtte jaoks sõpradelt-sugulastelt (**joonis 23**).

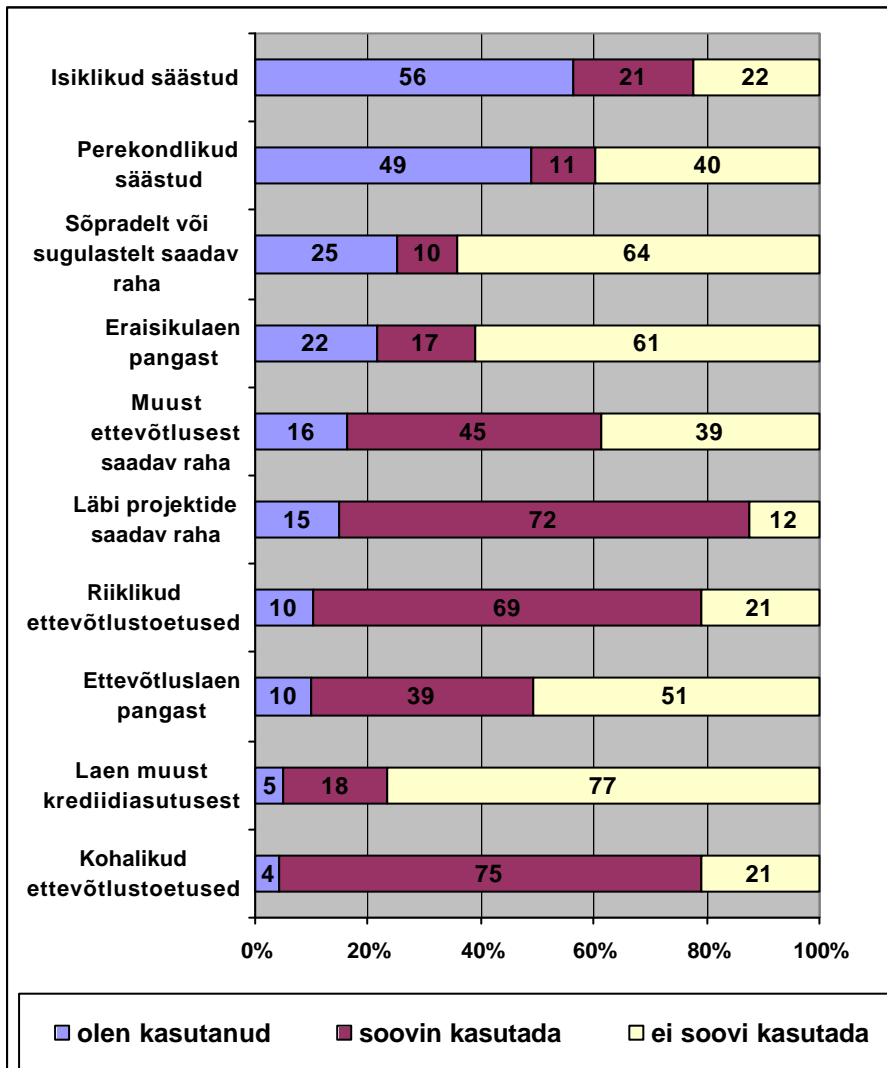
Rahastamisskeem, mida ettevõtjad on senimaani kasutanud sobitub üsna hästi uuringute tulemustega, mis väidavad, et **naised on kartlikumad riskide võtmisel**, kasutavad meestest enam lühiajalisi ja vähemriskantseid krediite ja isiklike sääste. Samas on näha mitmeid üllatavaid arenguid: senise kasutamisega võrreldes on suur tulevikus **projektidest ja riiklikest ning kohalikest toetusskeemidest raha kasutada soovijate osakaal**. Seda võib seletada aktiivse teavitustööga toetuste osas. Kui vaadata mitmesuguste erialaliitude ja seltside tegevuskavu, siis enamus tegelevad muuhulgas ka informatsiooni edastamisega erinevate toetusmeetmete osas. Ning eks mõjutavad väikestes kogukondades arvamusi ka kohalikud edulood, seda näiteks projektidest raha taotlemise osas.

Vastajate edasisi soove vaadates tuleb märkida, et kirjeldatud **rahastamisskeem on muutumas**. Otsitakse ja ollakse avatud uutele võimalustele. Ligi kolmveerand vastanutest sooviks edaspidi kasutada projektikirjutamise abi (72%) või taotleda riiklike ettevõtlustoetusi (69%), kohalike toetuste puhul on soovijaid isegi rohkem – 75%.

Muutusi on märgata ka laenuvõtmisel. Kui senimaani kasutas iga viies ettevõtluse tarbeks pigem eraisikulaenu, ettevõtluslaenu on võtnud vaid iga kümnes, siis tulevikus soovitaks otsustada pigem ettevõtluslaenu kasuks (39%).

Soovitava laenusumma suurust uurides peab silmas pidama asjaolu, et mõne vastanu jaoks võis antud küsimus sisaldada “unistuste” laenu ideed, seega tuleb tulemustesse suhtuda veidi kriitiliselt.

Andmed näitavad, et **kümnendik vastanutest sooviks laenata üle ühe miljoni krooni**. Maksimumlaenu suuruse kohta esitatud küsimusele esitatud **vastus näitab naiste küllaltki suurt riskivalmidust (tabel 6)**. Teistest suuremat laenu julgeksid võtta 46-65 aastased ja pikemalt ettevõtlusega tegelenud naised.

Joonis 23. Vastanute jaotus ettevõtte rahastamisvõimaluste kasutamise järgi, %

Tabel 6. Vastanute arv ja jaotus maksimumlaenu suuruse järgi

Laenusumma	Arv	% kõigist	% vastajatest
0	53	8,8	10,4
10000	18	3,0	3,5
15000	5	0,8	1,0
20000	15	2,5	2,9
25000	11	1,8	2,2
30000	21	3,5	4,1
40000	2	0,3	0,4
50000	79	13,1	15,5
60000	4	0,7	0,8
70000	5	0,8	1,0
75000	3	0,5	0,6
80000	1	0,2	0,2
100000	105	17,4	20,6
150000	14	2,3	2,8
160000	2	0,3	0,4
200000	28	4,6	5,5
250000	8	1,3	1,6

300000	28	4,6	5,5
400000	7	1,2	1,4
500000	45	7,5	8,8
600000	1	0,2	0,2
700000	4	0,7	0,8
800000	1	0,2	0,2
1000000	31	5,1	6,1
1100000	1	0,2	0,2
1500000	1	0,2	0,2
2000000	7	1,2	1,4
3000000	1	0,2	0,2
5000000	4	0,7	0,8
7000000	1	0,2	0,2
9000000	3	0,5	0,6
Kokku	509	84,3	100,0
Vastamata	95	15,7	
Kõik kokku	604	100,0	

49	9,6%	laenaksid miljon krooni ja enam
51	10%	laenaksid 510-999 tuhat krooni
192	37,7%	laenaksid 100-499 tuhat krooni
164	32,2%	laenaksid 10-99 tuhat krooni
53	10,4%	ei laenaks üldse

Alla 10000 krooni ei olnud laenusoovijaid
Iga kuuteistkümnes ei vasta laenamise küsimusele.

Tabel 7. Soovitava laenusumma suurus vanusegrupiti

Vastaja vanus	Arv	Miinumum	Maksimum	Keskmine
18-35	124	0	2000000	213629
36-45	206	0	9000000	354029
46-65	179	0	9000000	390978

Tabel 8. Soovitava laenusumma suurus ettevõtluses oldud aja järgi

Ettevõtlusaeg	Arv	Miinumum	Maksimum	Keskmine
pole ettevõtja	152	0	5000000	233158
alla 1 aasta	26	0	2000000	280000
1-3 aastat	97	0	5000000	252990
üle 3 aasta	234	0	9000000	436517

44 Koostöök laenu nimel on valmis kaks viiendikku (41%) vastanutest. Teistest oluliselt koostöövalmimad on Põlvamaa naised, ka Saare- ja Valgamaal ollakse suhteliselt enam nõus koos laenu võtma. Kõige negatiivsemalt suhtuvad sellelaadsesse koostöösse Pärnu ja Rapla maakonna naised.

Kokku on **kaks viiest valmis koostöök** laenu nimel ning kolm viiest ei ole selleks valmis. Koostöövalmidus laenu nimel on maakonniti erinev. Põlvamaal on koostöövalmidus sõnades teistest peajagu üle (**tabel 9**). Selle põhjusi võiks otsida senistes edukates koostööprojektides

(Mattera 2000-2002), kuid siis tekib küsimus, miks ühistöövalmidus Võrumaal nii väike on, ka seal on naiste ühisprojekte olnud ning isegi mkrolaenugrupid on seal kõige pikema ajalooga.

Tabel 9. Vastanute arv ja jaotus valmisoleku järgi koostööks laenu nimel

	Valmis	koostööks	Vastanute	Usaldusindeks*
	jah	ei	arv	
Harjumaa	22	29	51	-7
Hiiumaa	6	16	22	-10
Ida-Virumaa	25	29	54	-4
Jõgevamaa	14	14	28	0
Järvamaa	5	17	22	-12
Läänemaa	10	25	35	-15
Lääne-Viru	17	27	44	-10
Põlvamaa	35	11	46	24
Pärnumaa	8	35	43	-27
Raplamaa	10	29	39	-19
Saaremaa	17	10	27	7
Tartumaa	30	37	67	-7
Valgamaa	8	6	14	2
Viljandimaa	16	24	40	-8
Võrumaa	14	25	39	-11
Kokku	237	334	571	-97

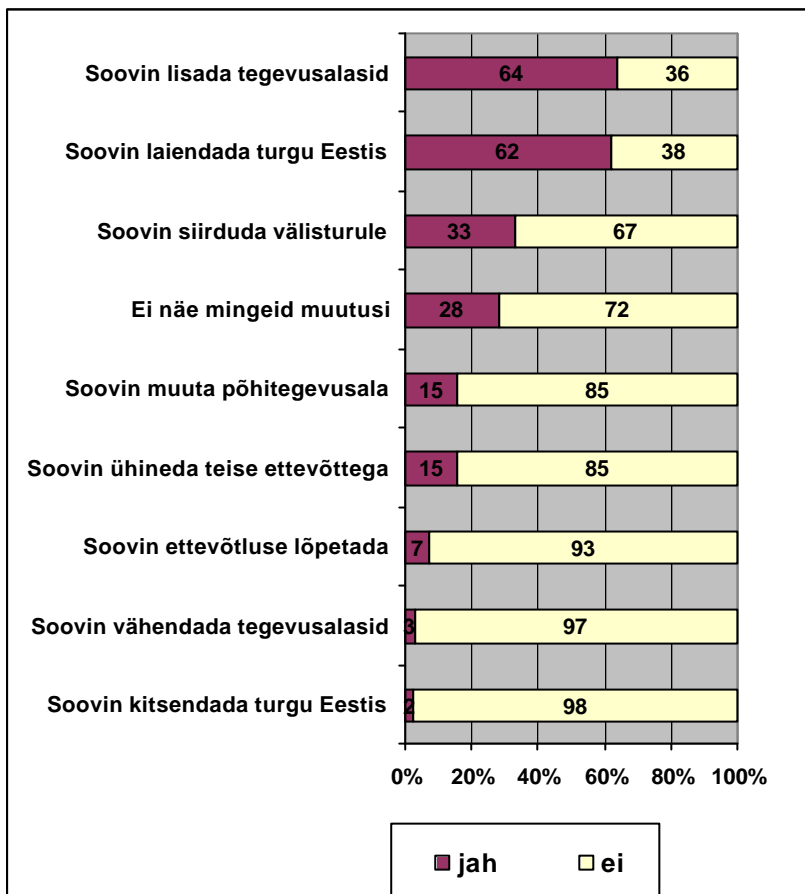
* Usaldusindeks on leitud jah vastuste ja ei vastuste vahe kaudu

Mida suurem positiivne number, seda koostöövalmimad, mida negatiivsem, seda rohkem kainen eestlaslikku omaetteolekut.

5.7.1 Muutused ja areng ettevõttes

45 Tulevikus soovivad naised enamasti oma ettevõtte tegevust laiendada – lisada uusi tegevusalasid, laiendada turgu Eestis ja välismaal.

Üldiselt võib rõõmuga tõdeda, et vastuste seas domineerivad suurel määral ettevõtte tegevust laiendavad eesmärgid, kitsendavate üle (**joonis 24**). Õigupoolest oli ettevõtet kitsendavaid tegevusi minimaalselt: 2% vastanutest soovib turgu Eestis kitsendada, 62% vastupidi soovib seda laiendada; 3% soovib tegevusalasid vähendada ja 64% vastanutest soovib tegevusalasid juurde luua. Natuke üle kolmandiku vastajatest soovib siirduda välisest. Neid, kes arvasid, et ei näe mingeid muutusi, oli ka ligi kolmandik. Teiste ettevõtetega ühineda või põhitegevusala muuta soovib samapalju – 15% vastanutest.

Joonis 24. Vastanute jaotus oma ettevõtte arendamise ja arengu järgi, %
 Küsimus: Missuguseid muutusi näete oma ettevõttes järgneva kahe aasta jooksul?

5.8 Tegevusvaldkonnad

5.8.1 Tegutsevate ettevõtjate nimetatud tegevusvaldkonnad

46 Naisettevõtjate peamiseks tegevusaladeks on põllumajandus, kaubandus ja turism.

47 Lisaks põhitegevusalale tegelevad paljud naised veel mingi kõrvalalaga, mis on enamasti põhitegevusega seotud ja mis aitab riske maandada.

Tegevusvaldkondade lõikes jagunesid vastanud ettevõtjad kolme suuremasse gruppi: **põllumajandus-, kaubandus- ja turismivaldkonnas tegutsevateks ettevõteteks (Tabel 10)**. Siinkohal tuleb ära märkida, et vastajatel oli võimalus ankeedis kirjeldada oma tegevusala vabas vormis, oma sõnadega. Samuti oli võimalik mitme tegevusala olemasolu puhul need ka nimetada. Võib oletada, et esimesena kirjapandud tegevusala on ettevõtja jaoks kõige olulisem suuruse, sissetuleku, arengupotentsiaali, tähtsuse, prestiiži ja/või teiste näitajate poolest.

Põllumajanduslikke ettevõtete hulka võib liigitada ka **nišivaldkonnad**, mis olid eraldi nimetatud: näiteks marjakasvatus, aiandus, jaanalinnukasvatus jne. Samuti olid eraldi nimetatud mõningad kaubandusvaldkonnad nagu näiteks kasutatud riiete kauplused. Uuringu valiidsuse huvides on oluline, et esindatud on paljude erinevate ettevõtlusvaldkondade esindajad, mis võimaldab teha järeldusi laiema amplituudiga ettevõtete baasil.

Teisena ja kolmandana nimetatud tegevusvaldkondade seas **domineerisid** veelgi enam **nišivaldkonnad** kui esimesena nimetatute hulgas. Põhjuseks on asjaolu, et kui esimesena nimetati põhiline tegevusala, mis raha sisse toob, siis teisena ja järgmistena nimetati need **valdkonnad, mis toetavad põhitegevust** (näiteks käsitööringid – põhitegevus käsitöö; saiapood – põhitegevus pagar) või millega tegeletakse rohkem hobi korras, kuid mis ka üht-teist sisse toovad.

Tabel 10. Ettevõtjate tegevusvaldkonnad nimetamise järjekorras

Ettevõtlusvaldkond1		Ettevõtlusvaldkond2		Ettevõtlusvaldkond3		KOKKU	
	N		N		N		N
Kaubandus	88	Põllumajandus	25	Põllumajandus	6	Põllumajandus	119
Põllumajandus	81	Turism, toitlustamine	23	Kaubandus	2	Kaubandus	106
Turism, toitlustamine	49	Kaubandus	12	Turism, toitlustamine	3	Turism, toitlustamine	64
Iluteenindus	30	Käsitöö	12	Käsitöö	3	Käsitöö	45
Käsitöö	29	Raamatupid. ärikonsult.	12	Raamatupid. ärikonsult.	4	Raamatupid. ärikonsult.	45
Raamatupid. ärikonsult.	28	Haridus	7	Iluteenindus	1	Iluteenindus	36
Õmblusteenus	20	Muud teenused	4	Haridus	5	Õmblusteenus	23
Haridus	10	Iluteenindus	3	Tervishoid	1	Haridus	22
Tervishoid	9	Õmblusteenus	3	Olmeteenindus	1	Tervishoid	12
Tootmine, transport	8	Olmeteenindus	3	IT ja telekommunikats.	1	Tootmine, transport	10
Muud teenused	6	Tervishoid	2	Tootmine, transport	1	Muud teenused	10
Ehitus, kinnisvara	5	Bürooteenused	2	Ehitus, kinnisvara	1	Olmeteenindus	8
Olmeteenindus	4	Post ja side	2			Bürooteenused	6
Bürooteenused	4	Projektitöö	2			Projektitöö	6
Projektitöö	4	IT ja telekommunikats.	1			Ehitus, kinnisvara	6
Muu	4	Tootmine, transport	1			Muu	5
Pagar	3	Muu	1			IT ja telekommunikats.	4
IT ja telekommunikats.	2					Post ja side	4
Post ja side	2					Pagar	3
Veterinaaria	2					Veterinaaria	2
Kokku	388	Kokku	115	Kokku	29		
Vastamata	22	Vastamata	295	Vastamata	381		

5.8.2 Ettevõtlusega alustada soovijate tegevusvaldkonnad

48 Kõige enam soovivad alustajad hakata tegutsema turismivaldkonnas.

Mitteettevõtjate (alustada soovijate) seas on esikohal turism, kui valdkond, milles nähakse end tulevikus tegutsemas. Teisel kohal on põllumajandus-aiandus ja kolmandal käsitöö. Päris suur hulk ettevõtlusega alustada soovijatest on tegevusala jätnud kirjutamata, mis tähistab seda, et ilmselt ei olda enda jaoks veel päriselt selgeks mõeldud, mis valdkonnas soovitakse tulevikus tegutseda (**Tabel 11**).

Mitteettevõtjate puhul torkab silma ka see, et teisena ja kolmandana nimetatud tegevusalasid ei ole palju. See on ka mõistetav, kuna ettevõtlusega alustajate jaoks on esialgu tähtis välja mõelda see ükski idee, mida teostama asuda.

Tabel 11. Alustada soovijate tegevusvaldkonnad nimetamise järjekorras

Ettevõtlusvaldkond1	N	Ettevõtlusvaldkond2	N	Ettevõtlusvaldkond3	N	KOKKU	N
Turism, toitlustamine	44	Põllumajandus	13	Turism, toitlustamine	3	Turism, toitlustamine	53
Põllumajandus	27	Käsitöö	7	Raamatupid, ärikonsult.	3	Põllumajandus	42
Käsitöö	16	Turism, toitlustamine	6	Põllumajandus	2	Käsitöö	23
Iluteenindus	14	Haridus	5	Haridus	2	Iluteenindus	19
Õmblusteenus	12	Iluteenindus	4	Bürooteenused	1	Raamatupid, ärikonsult.	14
Kaubandus	10	Raamatupid, ärikonsult.	4	Iluteenindus	1	Kaubandus	13
Ehitus, kinnisvara	9	Kaubandus	3			Õmblusteenus	13
Raamatupid, ärikonsult.	7	Tootmine, transport	2			Haridus	12
Haridus	5	Projektitöö	2			Ehitus, kinnisvara	9
Muud teenused	5	Õmblusteenus	1			Muud teenused	5
Bürooteenused	4	IT ja telekommunikats.	1			Bürooteenused	5
Olmeteenindus	2					Tootmine, transport	3
Muu	2					Olmeteenindus	2
Tootmine, transport	1					Projektitöö	2
Pagar	1					Muu	2
						Pagar	1
						IT ja telekommunikats.	1
Kokku	159	Kokku	48	Kokku	12		
Vastamata	26	Vastamata	137	Vastamata	173		

Lisa 1. Mõisteid sugupooleuuringutest

Kaudne sooline diskrimineerimine tähendab seda, kui väliselt neutraalne säte, kriteerium või tegevus seab ühest soost isikud, võrreldes teisest soost isikutega, ebasoodsamasse olukorda, välja arvatud juhul, kui kõnealusel sättel, kriteeriumil või tegevusel on objektiivselt põhjendatav õigustatud eesmärk ning selle eesmärgi saavutamise vahendid on asjakohased ja vajalikud. Tööhõive- ja ettevõtluspoliitikas, aga ka teistes riiklikes poliitikates ja programmides, on oluline vältida kaudset diskrimineerimist. Diskrimineerimine on maakeeli 'vahetegemine'.

Naisettevõtlus - naiste ettevõtlus ehk naised äris. Inglise keeles kasutatakse *'female entrepreneurship'*, *'women in business'*. Antud projekti eesmärk on arendada maanaiste ettevõtlust ehk külades, alevites ja väikelinnades elavate naiste ettevõtlikkust.

Seksism (*sexism*) tähendab ühe sugupoole kõrgemalt hindamist ühiskonnas.

Soolise võrdõiguslikkuse süvalaiendamine (*gender mainstreaming - GM*) tähendab kõikide poliitikate, tegevus-kavade ning meetmete naistele ja meestele avaldatava mõju süstemaatilist arvestamist nende poliitikate, tegevuskavade ja meetmete kavandamise, elluviimise, seire ning hindamise etappidel. See sisaldab ka täiendavate võrdõiguslikkuse edendamisele ning naiste tööturul osalemise võimaluste parandamisele suunatud erimeetmete kavandamist, rakendamist, seiret ja hindamist. Kuna mõiste GM on kohmakas, siis on mitmed riigid olnud kimpus selle tõlkimisega. Näiteks sakslased ei ole seda tõlkinud. Eesti keelekorraldajad (Tiiu Erelti kiri 18.11.2004) soovivad: *'Inglise termini "gender mainstreaming" vasteks võiks olla "sugude võrdõigustamine" või "...võrdsustamine". Inglise termin räägib "peavoolestamisest"; kui seda kujundlikku sõna kuidagi on vaja edasi anda, siis võib lisada täiendi "üleüldine"'*. Sotsioloogina on siiski raske tunnistada sugude võrdsustamispuudu, pigem ikkagi luuakse ühiskonnas naistele ja meestele võrdseid õigusi ja võimalusi, niisiis **arendatakse soolist võrdõiguslikkust**.

Soolise võrdõiguslikkuse arendamine on seadusega pandud kohustus, mis ei kehti ainult eraelu valdkonnas. Soolise võrdõiguslikkuse seadus (kehtib alates maist 2004, paragrahv 9 ja 10 käsevad edendada soolist võrdõiguslikkust, mis tähendab tegelikult 'gender mainstriimimist', kuid seda terminit ei kasutata).

Soolise võrdõiguslikkuse seadus kehtib maist 2004. Seaduse eesmärgiks on tagada meeste ja naiste võrdõiguslikkus nii era- kui ka avalik sektoris, perekonnasuhteid see seadus ei reguleeri. Võrdõiguslikkuse all mõistetakse võrdseid õigusi, kohustusi, võimalusi ja vastutust. See seadus on naisettevõtjatele väga oluline kahest aspektis: (1) naised kui tööandjad peavad olema õiglased töölevõtjad ja tööandjad ning (2) riigiasutused ja kohalik omavalitsus peaksid arendama soolist võrdõiguslikkust, st arendama naisi ettevõtluses, sest naissugu on ettevõtluses alaesindatud ehk naised on ettevõtjatena vähemuses. **Soopime (*gender blind*)** viitab sugupooleaspekti ehk ühiskonna naisteks ja meesteks jagunemise mitteametamisele erinevates poliitikates ja programmides, tihti on need orienteeritud meessoost inimestele. Sageli väidetakse, et niisugune suhtumine on sooneutraalne, kuid tegelikult seda ei ole, sest ei arvestata naiste sugupoolekuuluvusest tulenevate vajadustega (näiteks ühitada ema ja töötaja roll, olla mõned aastad oma tööst eemal seoses lapse ilmaletoomise ja hoolitsemisega).

Sootundlik ehk sooteadlik (*gender sensitive/aware*) viitab poliitikatele ja programmidele, mis arvestavad ühiskonna kahesoolisust ning biobogilisest soost tulenevaid erinevusi naiste ja meeste vahel. Inimeste sugupoolevajaduste arvessevõtt võimaldab naiste ja meeste paremat osavõttu avaliku elu sfääris ja ettevõtluses.

Sooneutraalne (*gender neutral*) viitab poliitikatele ja programmidele, mis põhinevad ühiskonnas valitsevale sooideoloogiale ja sugupolesuhetele, kus naistel ja meestel on erineva tööjaotus ning soorollid neile on erinevad. Niisuguse näiliselt ning väidetavalt sooneutraalse suhtumise toetamine säilitab olemasolevad takistused ja võimalused naiste ja meeste valikutes ning ei võimalda muuta naiste ja meeste positsiooni ühiskonnas.

Soospetsiifiline (*gender specific or women specific*) viitab poliitikatele ja programmidele, mis on suunatud kas naistele või meestele, et luua või anda neile uusi võimalusi väljakujunenud institutsionaalsete suhete raamistikus. See tähendab näiteks seda, et ühiskonnas valitsevad nn 'lubatud' rollid ja käitumine, mida peetakse sobivaks vastavalt siis naistele või meestele ('õige naine' on tagasihoidlik, ei purjuta ja ei loo abieluväliseid suhteid, 'õige mees' ajab enne korda oma tööasjad ja alles siis läheb oma perekonna juurde jne). Vaid naistele või vaid meestele suunatud eriprogrammid võimaldavad murda kivilinenud arusaamu ning suurendada naiste ja meeste võrdseid võimalusi.

Sooaspektist läbikukkunud (*gender failures*) viitab soopimedate poliitikate ja programmide tulemustele. Selle ilmekaks näiteks on eeldus, et ettevõtlus ja turg on võrdselt avatud nii naistele kui meestele, et naistel ja meestel on samaväärne ligipääs ressurssidele ja et neile saab osaks võrdne kohtlemine, kus ei arvestata nende sugu. Sooaspektist läbikukkunud programmid näitavad selgesti, et edumaa saavutas vaid üks sugupool ja teisel ei olnud võimalik selles osaleda või halvenes ühe sugupoole olukord.

Soospetsiifilised sektorid ja tegevusharud (*gendered sector*) viitavad mingis majandussektoris valitsevatele suhetele ja omadustele, mis on kas naiste- või meestekesksed. On mitmeid majandusharusid, kus valitsevad kas naised või mehed. Näiteks inimeste eest hoolitsemise alad nagu õendus ja laste päevahoid on naiste alad ja neid iseloomustatakse naiselike omaduste kaudu, hoolitsemist peetakse naiselikuks.

Sugu ehk bioloogiline sugu (*sex*) viitab naiste ja meeste bioloogilisele erinevusele.

Sugupool ehk sotsiaalne sugu (*gender*) viitab naiste ja meestevaheliste suhete sotsiaalsetele erinevustele, mis on õpitavad, väga erinevad eri kultuurides ja ühiskondades ning need sugudevahelised erinevused on ajas muutuvad. Terminit 'sugupool' kasutatakse siis, kui analüüsitakse naiste ja meeste rolle, vastutust, takistusi, võimalusi ja vajadusi arvestades alati ka keskkonda ja asjaolusid.

Strateegilised sugupoolevajadused tekivad naiste ja meeste erinevatest võimusuhetest. Erinevad sugupoolepoliitikat tegevad institutsioonid on välja töötanud põhimõtted, kuidas nad rahuldavad eri sugupoolte praktilisi ja strateegilisi sugupoolevajadusi. **Praktilised sugupoolevajadused** lähtuvad traditsioonilistest soorollidest ja vastutusest. **Strateegilised sugupoolevajadused** lähtuvad institutsionaalsest ning struktuuralsest diskrimineerimisest ja soolisest ebavõrdsusest ühiskonnas. Strateegiliste sugupoolevajaduste rahuldamiseks tuleb analüüsida struktuurilist ebavõrdsust ühiskonnas, see ei pruugi esmapilgul nähtav ja mõistetav olla.

Õiguskantsleril on Eestis õigusvahemehe ehk ombudsmani roll.

Lisa 2. Mõisteid ettevõtlusstatistikast

Eesti Statistikaamet kogub andmeid Eestis tegutsevate ettevõtete kohta ja esitab andmeid ettevõtete üldkogumile laiendades. Ettevõtete majandusnäitajad ei sisalda eelarveliste asutuste ega organisatsioonide, füüsilisest isikust ettevõtjate ega talude andmeid. Ettevõtete üldkogumisse kuuluvad majanduslikult aktiivsed ettevõtted. Küsitletakse kõiki riigi- ja kohaliku omavalitsuse ettevõtteid ning 20 või enama töötajaga eraettevõtteid. Ülejäänud Eesti ja välismaa eraõiguslikele isikutele kuuluvatest ettevõtetest tehakse küsitlemiseks lihtne juhuslik valik. Kogutud andmed laiendatakse ettevõtete üldkogumile, s.t arvutatakse üldkogumi näitajate hinnanguline suurus (Eesti Statistikaamet).

Kui statistika esitab *ettevõtete arvu*, siis mõeldakse tegutsevate ettevõtete arvu ehk majanduslikult aktiivseid ettevõtteid, kellel oli aruandeperioodil finantsmajanduslik tegevus (käive, kulud jne). *Statistiline üksus* ehk aruandekohustuslane on **ettevõtte** (v.a finantsvahendusettevõtte) kui iseseisval bilansil olev juriidiline isik.

Majandustegevuse andmeid kogutakse valikuuringu meetodil, kasutades kihistatud lihtsat juhuslikku valikut. Üldkogumi stratifitseerimise tunnused on ettevõtte tegevusala ja tööga hõivatud isikute arv (mõnel tegevusalal ka omaniku liik). Tegevusalati on ettevõtted *jaotatud peamiste tegevusalade kaupa Eesti majanduse tegevusalade klassifikaatori (EMTAK) järgi*. EMTAK on välja töötatud Euroopa Liidu tegevusalade klassifikaatori *NACE Rev. 1 (Statistical Classification of Economic Activities in the European Community)* alusel. Tööga hõivatud isikute arvu põhjal kuulusid vaatluse alla kõik 20 ja enama tööga hõivatuga ettevõtted, v.a. tööstus, kus kõikselt vaadeldi 50 ja enama töötajaga ettevõtteid. Väikeettevõtete (vastavalt 1–19 või tööstuses 1–49 tööga hõivatud isikut) hulgast tehti tegevusalade ja tööga hõivatud isikute arvu gruppide kaupa lihtne juhuslik valik.

Analüüsis tuuakse tihti ära niisugust näitajat nagu *realiseerimise netokäive*, mis on kõikide nii *põhi- kui ka kõrvaltegevusena* valmistatud toodete, teenuste ja kaupade müügist saadud või saadaolev müügitulu, mis ei sisalda käibemaksu ega aktsiise. Müügitulu võrdub saadud või saadaoleva tasuga ja arvestatakse tekkepõhiselt. Realiseerimise netokäive ei sisalda dotatsioone (riigi- ja kohalikust eelarvest või Euroopa Liidu institutsioonidelt saadud tegevuskulude sihtfinantseerimine, finantsabi).

Alates 2001. aastast kasutab Eesti Statistikaamet ettevõtlusstatistikas näitajana **tööga hõivatud isikute** arvu, enne 2001. aastat oli näitajaks töötajate arv. *Töötajate arv* — isikud, kes töötavad tööandjale kokkuleppe (lepingu) alusel ja saavad töö eest tasu.

Kõigi ettevõttes töötavate isikute arv, olenemata nende tööandjale pikkusest. Tööga hõivatud isikute hulka kuuluvad:

- 1) ettevõttes töötavad omanikud ja nende tasuta töötavad pereliikmed;
- 2) täis- või osalise tööajaga töötajad, kes on töö eest tasu saajate nimekirjas;
- 3) isikud, kes töötavad väljaspool ettevõtet (turustuspõhised jt), kuid kuuluvad ettevõtte töötajate koosseisu ja on töö eest tasu saajate nimekirjas;
- 4) ajutiselt töölt puuduvad isikud (haiguslehel, tasulisel puhkusel, õppepuhkusel olijad, streikijad jt);
- 5) hooajalised töötajad, praktikandid (õpipoisid) ja kodustöötajad, kes on töö eest tasu saajate nimekirjas;
- 6) tööettevõtetulepinguga töötavad isikud.

Tasuta töötavad pereliikmed on need isikud, kes elavad koos ettevõtte omanikuga ja töötavad ettevõttes regulaarselt, kuid kellega ei ole sõlmitud töölepingut ja kes ei saa tehtud töö eest tasu. Sellesse kategooriasse kuuluvad ainult need isikud, kes ei ole mõnes teises ettevõttes põhikohaga töö eest tasu saajate nimekirjas.

Tööga hõivatud isikute arvu ei lülitata teiste ettevõtete töötajaid, kes tegutsevad kõnesolevas ettevõttes, täites selle tellimusi, samuti pikka aega töölt puuduvaid isikuid

(lapsehoolduspuhkusel ja ajateenistuses viibijad jt). Tööga hõivatud isikute arvu mõõdetakse kvartalikeskmisena.

Töötatud tundide hulka arvestatakse täistööajaga ja osalise tööajaga töötajate tegelikult väljatöötatud inимtunnid, kaasa arvatud ületunnid. Siia ei kuulu tundide arv, mis on tasustatud, kuid ei ole tegelikult töötatud (puhkuse ja haiguse aeg jm). Kui tegelikult töötatud tundide täpne arv ei ole teada, siis võib seda määrata hinnanguliselt, tuginedes arvatavale töötundide arvule.

Tööjõukulud koosnevad palgast ja sotsiaalmaksust. **Palk** on tasu, mida tööandja maksab kõikidele isikutele aruandeperioodil tehtud töö eest. **Sotsiaalmaksu** maksab tööandja kooskõlas kehtivate seadustega, alates 2002. aastast makstakse ka töötuskindlustusmaksu..

Kui esitatakse ettevõtte varude andmeid, siis tuleb arvestada, et *varudesse* arvatakse: ostetud tooraine ja materjal; lõpetamata toodang; valmistoodang; ostetud kaubad müügiks; hankijatele tehtud ettemaksud varude eest. Varud hinnatakse tegelikus soetushinnas või tootmisomahinnas.

Tööhõivevõime (employability) on mõiste, mis hõlmab peamiselt töö-, pensioni- ja hariduspoliitilisi tegevusi, sätteid ning hoiakuid ühiskonna ja üksikisiku tööhõivekõlblikkuse tõstmiseks.

Väike- ja keskmise suurusega ettevõtted (VKE-d) jagatakse töötajate arvu järgi:

- 1) mikroettevõtted (0 kuni 9 töötajat);
- 2) väikeettevõtted (10 kuni 49 töötajat);
- 3) keskmised ettevõtted (50 kuni 249 töötajat).

Segadust võib tekitada **regionaalne statistika**, kui ei saada täpselt aru, missugused maakonnad kuskile regiooni kuuluvad. Väga levinud on Eesti jaotamine viieks regiooniks:

- 1) Põhja-Eesti: Harju maakond (sh Tallinn);
- 2) Kesk-Eesti: Järva, Lääne-Viru, Rapla maakond;
- 3) Kirde-Eesti: Ida-Viru maakond;
- 4) Lääne-Eesti: Hiiu, Lääne, Pärnu, Saare maakond;
- 5) Lõuna-Eesti: Jõgeva, Põlva, Tartu, Valga, Viljandi, Võru maakond.

Vabariigi Valitsuse 2001. a 3. aprilli määrusega nr 126 kinnitatud Eesti piirkondlike üksuste statistilise klassifikaatori 3. tasemel esitatud maakondade grupid erinevad Statistikaametis varem kasutatud samanimelistest gruppidest.

Lisa 3. Eesti ettevõtluspoliitika 2002-2006

Märkus: Seda 'pilti' loetakse alustades paremast tulpast ülalt alla ja siis vasakust tulpast ülalt alla.

Lisa 4. Tööhõive tegevuskava 2003

Oktoobris 2004 valmis THTK 2004, kuid sellest ei ole niisugust lühiülevaadet veel, see lisatakse hiljem

Märkus: Seda 'pilti' loetakse alustades paremast tulpast ülalt alla ja siis vasakust tulpast ülalt alla.

Lisa 5. Ankeet

NAINE ETTEVÕTJA 2004

I VASTAJA PROFIIL

Teie vanus

- 18-35 aastat
- 36-45 aastat
- 46-65 aastat

Teie haridus

- põhiharidus
- keskharidus
- keskeriharidus
- kõrgharidus

Teie elukoht

- küla
- alev/alevik
- väikelinn

Missuguses maakonnas Te elate? _____ (*palun kirjutage*)

Teie perekonnaseis

- abielus/kooselus
- üksik/lahuselav ? *küsimus 9*

Kas Teie abikaasa/elukaaslane on ise ettevõtja?

- Jah

Missugune on teie abikaasa/elukaaslase tööine staatus?

- töötaja
- õppur
- töötaja ja õppur
- pensionär
- töötu

Kas Teie abikaasa/elukaaslane omab regulaarset tööalast sissetulekut?

- Jah
- Ei

Missugune on Teie pere majanduslik olukord?

- Saame endale lubada kõike, mis vaja
- Tuleme enam-vähem toime
- Ostame vaid hädavajalikku
- Raha ei jätku isegi toidu ostmiseks

Kas olete oma perekonna peamine toitja?

- Jah
- Ei
- Ei

Mitu ülalpeetavat on Teie peres _____ (*palun kirjutage arv*)

Mitu alla 18-aastast last on Teie peres? _____ (*palun kirjutage arv*)

II ETTEVÕTTE PROFIL

Missugune on Teie side ettevõtlusega?

- Olen juba ettevõtja
- Tahan lähitulevikus alustada ? *küsimus 24*
- Olen mõelnud, kindlat kavatsust pole ? *küsimus 24*

Kus Teie ettevõtte asub?

- kodus
- väljaspool kodu, _____ km kaugusel (*palun kirjutage arv*)

Mitu inimest töötab Teie ettevõttes (k.a. Teie ise)? _____ (*palun kirjutage arv*)

Missugune on Teie ettevõtte praegune staatus?

- olen FIE (füüsilisest isikust ettevõtja)
- osaihing
- aktsiaselts
- täisühing
- usaldusühing
- tulundusühistu
- mittetulundusühing

Missugune on Teie staatus ettevõttes?

- Olen ettevõtte ainuomanik
- Olen osanik (ettevõttel on mitu omanikku)

Kui kaua olete olnud ettevõtja?

- alla 1 aasta
- 1-3 aastat
- üle 3 aasta

Kas lisaks oma ettevõttele on Teil veel mõni töökoht?

- Jah
- Ei

Kui suure osa Teie igakuisest sissetulekust moodustab ettevõtlusest saadav tulu?

- Alla poole
- Poole (50%)
- Üle poole
- Kogu sissetuleku

Kas hoiate ettevõtte ja pere rahakoti selgelt lahus?

- Mitte kunagi
- Mõnikord
- Pidevalt

Milline on Teie üldine rahulolu oma ettevõttega?

- Olen täiesti rahul
- Üldiselt olen rahul
- Üldiselt ei ole rahul
- Ei ole üldse rahul

Mis on Teie ettevõtluse põhieesmärk?

- Areng
- Püsijäämine

Mis valdkonnas Teie ettevõtte tegutseb? Kui Teil ei ole oma ettevõtet, kirjutage palun, mis valdkonnas sooviksite tegutsema hakata.

_____ (palun kirjutage)

Järgnevalt palume Teil mõelda mõningate omaduste peale, mis ettevõtjat iseloomustavad. Palun hinnake igal real, kuivõrd Te tunnete nimetatud omaduse olemasolu iseenda puhul.

	Täiesti olemas (1)	Vähesel määral (2)	Üldiselt puudub (3)	Puudub täiesti (4)	Raske öelda (5)
Algatusvõime					
Tahtmine					
Head kontaktid					
Riskivalmidus					
Ettevõtja 'stardiraha'					
Säästmise võimalus					
Laenusaamise võimalus					
Äriidee					
Majandusalased teadmised					
Juhtimisalased oskused					
Finantsarvestusoskus					
Seaduste hea tundmine					
Turu tundmine					
Muu (palun täpsustage)					

Kas olete kunagi üle elanud ettevõtte pankrotistumise?

- Jah
- Ei

III ETTEVÕTLUS JA PERE

Kuidas Teie perekonnaliikmed suhtu(k)sid ideesse luua oma firma?

- Ei toetanud
- Pigem ei toetanud
- Pigem toetasid
- Toetasid täielikult

Nimetage kolm suurimat probleemi, mis Teie peres muutu(k)sid aktuaalseks seoses ettevõtte loomisega?

.....
 .....
 .....

Kes teeb Teie peres peamised majapidamistööd?

- Mina ise
- Abikaasa/elukaaslane
- Mõlemad
- Muu

Kas lapsed on kaasatud kodutöodesse?

- Jah
- Ei
- Pole lapsi

Milliseid koduteenuseid olete pidanud kasutama seoses ettevõtte asutamisega? Kui Teil ei ole oma ettevõtet, püüdke hinnata, missuguseid teenuseid Teil võib tõenäoliselt vaja minna.

	Jah (1)	Ei (2)
lapsehoidja		
koduabiline		
eraõpetaja		
põetaja		
abiline väli- või põllutööl		
muu (<i>palun täpsustage</i>)		
pole koduteenuseid kasutanud		

Kas Teil jääb ettevõtluse kõrvalt aega oma hobide ja harrastuste jaoks?

- jääb piisavalt aega
- aega on palju vähem kui varem
- pole üldse aega
- mul pole hobisid ega harrastusi

Kas Teil jääb ettevõtluse kõrvalt aega sõprade ja sugulastega kohtumiseks?

- jääb piisavalt aega
- aega on palju vähem kui varem
- pole üldse aega

Mitu päeva olete viimasel kuul veetnud vaba aega koos perega?

- Alla 4
- 5-8
- rohkem kui 9

Milliseks hindate oma puhkusevõimalusi viimase aasta jooksul?

- Sain puhkust võtta siis, kui soovisin
- Pidin oma puhkust sobitama firma tegevusega
- Ei saanud üldse korralist puhkust

IV-V ETTEVÕTLUSEGA ALUSTAMINE. ETTEVÕTTE TEGEVUS

Järgnevalt palume Teil hinnata, kui võrd olulised on allpool nimetatud ettevõtlusega alustamise põhjused Teie jaoks.

	Üldse mitte	Väheoluline	Küllaltki	Väga
--	-------------	-------------	-----------	------

	oluline (1)	(2)	oluline (3)	oluline (4)
Võimalus saada tööd ja teenida palka				
Vanemate eeskuju				
Abikaasa/elukaaslase eeskuju				
Hobidest-harrastustest tulenev äriidee				
Soov olla materiaalselt sõltumatu				
Soov saada uusi kogemusi ja teadmisi				
Soov oma tööaega paindlikumalt planeerida				
Soov ennast proovile panna				
Soov kuuluda ettevõtjate hulka				
Soov omada võimu ja juhtida inimesi				
Muu (<i>palun täpsustage</i>)				

Järgnevalt palume Teil mõelda ettevõtte tegevust takistavatele probleemidele. Palun hinnake iga probleemi puhul, kuivõrd see takistab TEIE ENDA ettevõtte tegevust. Kui Te ei ole veel ettevõtja, püüdke hinnata probleeme, mis võivad Teil oma ettevõtte loomisel ette tulla.

	Ei takista (1)	Natuke takistab (2)	Takistab (3)	Takistab oluliselt (4)
Kõrge maksukoormus				
Seadusandluse muutumine				
Keeruline asjaajamine / dokumentatsioon				
Bürokraatia ametiasutustes				
Raskused laenude kättesaadavusega				
Tagatise nappus laenuaotlemisel				
Stardiraha puudumine ettevõtlusega alustamisel				
Olematud tulud				
Ettevõtlusalaste konsultatsioonivõimaluste nappus				
Raskused sobivate ruumide leidmisel				
Teede ja transpordi kehv olukord piirkonnas				
Probleemid elektrisidega				
Probleemid telefonisidega				
Probleemid internetiga				
Ebapiisavad juhtimisoskused				
Ebapiisavad müügi- ja turustusoskused				
Pereliikmete toetuse puudumine				
Raskused sobiva tööjõu leidmisel				
Eraettevõtete konkurents				
Riiklike ettevõtete konkurents				
Elanikkonna madal ostujõud				
Varimajandus (must äri)				
Raskused koostööpartnerite leidmisel				
Probleemid ebaausate klientide ja äripartneritega				
Kohalike inimeste/naabrite kadedus				
Naiste alahindamine ettevõtjana				
Muu (<i>palun täpsustage</i>)				

Järgnevalt on nimetatud mõningad ärikoolituse valdkonnad. Palun kirjutage igal real, kas olete viimase kolme aasta jooksul nimetatud koolitusel osalenud. Kui Te ei ole osalenud, siis märkige, kas Te vajaksite seda tüüpi koolitust või mitte

	Olen osalenud (1)	Vajan (2)	Ei vaja (3)
Finantsjuhtimine ja raamatupidamine			

Arvuti kasutamine, tarkvaraõpe			
Personalivalik ja –motiveerimine			
Juhtimis- ja suhtluspsühholoogia			
Müük			
Tootearendus			
Suhtekorraldus ja –reklaam			
Turu-uuringud			
Projektijuhtimine			
Ariplaani koostamine			
Võõrkeelte õppimine			
Strateegiline juhtimine			
Seaduste alane koolitus			
Tööohutus			
Muu (<i>palun täpsustage</i>)			

Järgnevalt palume Teil hinnata ettevõtlusalase nõustamise valdkondi, mis Teie ettevõtte seisukohast on vajalikud. Märkige iga valkonna puhul selle olulisuse tase Teie jaoks.

	Üldse mitte oluline (1)	Väheolu -line (2)	Küllaltki oluline (3)	Väga oluline (4)
Asutamisdokumentide vormistamine				
Litsentside, tegevuslubade, patentide taotlemine				
Laenude taotlemine				
Koostöökontaktide leidmine				
Turustus- ja müügikanalite leidmine				
Seaduste alane nõustamine				
Maksude alane nõustamine				
Toetusfondide ja abiprogrammide alane nõustamine				
Ekspordialane nõustamine				
Raamatupidamise alane nõustamine				

Kas naisettevõtjate nõustamiskeskuste loomine on Teie arvates vajalik?

- Jah
- Ei

Palun nimetage kolm märksõna, mis Teil seostuvad naisettevõtjate nõustamiskeskusega.

.....
 .....
 .....

Kas Te vajaksite isiklikku nõustajat – mentorit?

- Jah, vajaksin
- Võib-olla vajaksin
- Ei vaja
- Raske öelda

VI ETTEVÕTLUSE TUGISÜSTEEMID

Järgnevalt palume Teil hinnata ettevõtjatele pakutavaid riiklikke toetusi. Palun hinnake igal real, kas olete nimetatud toetust kasutanud. Kui Te ei ole kasutanud, märkige, kas olete nimetatud toetusest teadlikud või mitte.

	Olen kasutanud (1)	Ei ole kasutanud, olen sellest kuulnud (2)	Ei ole kasutanud, ei ole sellest kuulnud (3)

Tööturutoetus ettevõtluse alustamiseks (Tööturuamet)			
Koolitus Tööturuameti kaudu			
Alustavate ettevõtjate starditoetus (EAS)			
Koolitustoetus			
Messitoetus			
Turismi arendamise toetus			
Põllumajandustoetused			
Piirkondlikud toetused (vald, linn)			
Muud toetused (<i>palun täpsustage</i>)			

Järgnevalt palume Teil hinnata ettevõtluse tugisüsteeme. Palun märkige igal real, kui võrd oluline nimetatud valdkond Teie jaoks on.

	Üldse mitte oluline (1)	Väheoluline (2)	Küllaltki oluline (3)	Väga oluline (4)
Spetsiaalsed toetused naisettevõtjale				
Spetsiaalsed laenud naisettevõtjale				
Koostöölaenu naisettevõtjale				
Mentorlus – ettevõtluskogemusele tuginev isiklik nõustamine				
Naisettevõtjate nõustamiskeskuste loomine				
Naisettevõtjate võrgustike loomine				
Ühisteenuste arendamine				
Koduteenuste parem kättesaadavus				
Koolituskursuste korraldamine				
Ühiskonna suhtumise muutumine naisettevõtjasse				
Muu (<i>palun täpsustage</i>)				

Järgnevalt palume Teil hinnata igal real, missuguseid võimalusi ettevõtte tegevuse finantseerimiseks Te olete kasutanud. Kui Te ei ole kasutanud, märkige palun, kas soovite nimetatud võimalust kasutada või mitte.

	Olen kasutanud (1)	Soovin kasutada (2)	Ei soovi kasutada (3)
Riiklikud ettevõtlustoetused			
Kohalikud ettevõtlustoetused			
Ettevõtluslaenu pangast			
Eraisikulaenu pangast			
Laenu muust krediitiasutusest			
Sõpradelt või sugulastelt saadav raha			
Isiklikud säästud			
Perekondlikud säästud			
Läbi projektide saadav raha			
Muust ettevõtlusest saadav raha			
Muu (<i>palun täpsustage</i>)			

Oletame, et Teil on võimalus saada pangast ettevõtluslaenu. Kui suure summa ulatuses oleksite maksimaalselt nõus laenama?

_____ (*palun kirjutage arv*)

Kas oleksite nõus laenuvõtmiseks kooperaeruma teiste ettevõtjatega?

- Jah
- Ei

JÄRGNEVATELE KÜSIMUSTELE PALUME VASTATA VAID TEGUTSEVATEL ETTEVÕTJATEL!

VII ETTEVÕTTE ARENG

Missuguseid muutusi näete oma ettevõttes järgneva kahe aasta jooksul?

	Jah (1)	Ei (2)
Soovin ühineda teise ettevõttega		
Soovin muuta põhitegevusala		
Soovin lisada tegevusalasid		
Soovin vähendada tegevusalasid		
Soovin ettevõtlusega tegelemise lõpetada		
Soovin siirduda välisturule		
Soovin laiendada turgu Eestis		
Soovin kitsendada turgu Eestis		
Ei näe mingeid muutusi		

Palun hinnake märksõnadega oma ettevõtte peamisi plusse ja miinuseid.

Plussid

.....
 .....
 .....

Miinused

.....
 .....
 .....

Täname veelkord, et leidsite aega uurimuses osaleda!